

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

FERENCZ-HAVEL ALEXANDRA
GÖDÖLLŐ
2025

MAGYAR AGRÁR- ÉS
ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

**A TERMÉSZETI ÉRTÉKEKRE ALAPOZOTT
TÉRSÉGFEJLESZTÉSI ALTERNATÍVÁK FELTÁRÁSA A
BÖRZSÖNY ÉS A CSERHÁT HEGYSÉGEKBEN**

FERENCZ-HAVEL ALEXANDRA

Gödöllő

2025

A doktori iskola

megnevezése: Környezettudományi Doktori Iskola

tudományága: Környezettudományok

vezetője: Csákiné Dr. Michéli Erika
egyetemi tanár, DSc, az MTA rendes tagja,
MATE Környezettudományi Intézet

Témavezető(k): Dr. Tormáné Kovács Eszter
egyetemi tanár, PhD
MATE Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
Természetvédelmi és Tájkasdálkodási Tanszék

Dr. Saláta Dénes
egyetemi docens, PhD
MATE Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
Természetvédelmi és Tájkasdálkodási Tanszék

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető(k) jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	1
JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	3
1. BEVEZETÉS	4
1.1. A téma aktualitása, jelentősége	4
1.2. A témaválasztás indoklása.....	5
2. CÉLKITŰZÉSEK, KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK.....	6
3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	7
3.1. Elméleti megközelítések, koncepciók	7
3.1.1. A térségfejlesztés fogalomrendszere.....	7
3.1.2. Ökoszisztéma-szolgáltatások	10
3.1.3. A turizmus fogalomrendszere	11
3.1.4. Magyarország turisztikai működési környezete, desztináció menedzsment.....	13
3.1.5. Természethez köthető turizmusfajták	14
3.1.6. Helyi termék, gasztroturizmus	17
3.1.7. Koncepcionális keret.....	19
3.2. Empirikus kutatások összefoglalása	20
3.2.1. Európai kitekintés	20
3.2.2. Hazai kitekintés.....	23
4. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	25
4.1. A mintaterületek lehatárolása és jellemzése	25
4.1.1. Börzsöny	25
4.1.2. Cserhát	35
4.1.3 Természeti értékek listázása a szakirodalom alapján.....	45
4.2. Az adatgyűjtés és adatfeldolgozás módszertana.....	46
4.2.1. Interjúzás.....	47
4.2.2. Kérdőívezés.....	48
5. EREDMÉNYEK ÉS MEGVITATÁSUK.....	51
5.1. Természeti, táji értékek és ezek állapotának megítélése a megkérdezettek szemszögéből	51
5.2. A látogatási szokások társadalmi, infrastrukturális jellemzői	56
5.3. A látogatók és helyi érintett csoportok által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások	63

5.4. Természeti, táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek	70
5.5. Helyi élelmiszer alapanyagokra építő és a gasztroturizmushoz köthető fejlesztési ötletek	76
5.6. Egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési ötletek	80
5.7. Társadalmi kérdések	89
6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	92
6.1. Következtetések.....	92
6.2. Javaslatok, a kutatási eredmények hasznosítása.....	96
7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	98
8. MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ	100
9. MELLÉKLETEK	102
9.1. Irodalomjegyzék	102
9.2. Ábrajegyzék.....	111
9.3. Táblázatjegyzék	112
9.4. Összevont interjúfonál (Börzsöny és Cserhát)	113
9.5. Összevont kérdőív (Börzsöny és Cserhát).....	117
10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	127

JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A dolgozatomban az alábbi fogalmak nagyszámú előfordulása miatt a következő rövidítéseket alkalmaztam, a szövegben és az ábrafeliratokon is:

- **AITO:** Független Utazásszervezők Egyesülete (The Specialist Travel Association)
- **AÖFK TS:** Aktív- és Ökoturisztikai Fejlesztési Központ: Térségi aktív turisztikai stratégia. Börzsöny-Dunakanyar.
- **AÖFK:** Aktív- és Ökoturisztikai Fejlesztési Központ
- **B:** Börzsöny
- **Börzsönyi Cselekvési Terv:** Börzsöny-Dunakanyar Térségi Aktív Turisztikai Stratégia Cselekvési Tervében (Kukely *et al.* 2021b)
- **Börzsönyi Helyi Fejlesztési Stratégia:** Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület Helyi Fejlesztési Stratégia 2023-2027
- **CICES:** Common International Classification of Ecosystem Services, Általános Nemzetközi Ökoszisztéma-szolgáltatás Klasszifikáció
- **Cs:** Cserhát
- **Cserhát Területi Program:** Nógrád Vármegye Integrált Területi Programja 2021-2027
- **Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia:** “Élő Cserhát” Integrált Tájrehabilitációs és Térségfejlesztési Stratégia néven (Kondor *et al.* 2011)
- **ENSZ:** Egyesült Nemzetek Szervezet
- **IUCN:** International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
- **KSH:** Központi Statisztikai Hivatal
- **MEA:** Millenium Ecosystem Assessment: Millennium Ökoszisztéma Értékelés
- **MTÜ:** Magyar Turisztikai Ügynökség
- **Natúrpark-hálózat Konceptió:** A magyarországi natúrpark-hálózat koncepciója.
- **Nógrádi Területfejlesztési Konceptió:** Nógrád Vármegye területfejlesztési koncepciója 2021-2027
- **NÖSZTÉP:** Nemzeti ökoszisztéma szolgáltatás-térképezés és értékelés
- **NTS:** Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030
- **TEIR:** Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer
- **OKT:** Országos Kéktúra
- **OTAB:** Országos Térinformatikai Alapadatbázis
- **OTrt:** Országos Területrendezési Terv
- **ÖSZ:** Ökoszisztéma-szolgáltatás(ok)
- **Szakmai koncepció:** A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója.
- **TDM:** Turisztikai Desztináció Menedzsment
- **UNWTO:** Turisztikai Világszervezet (United Nations World Tourism Organization)

*“Mert a gyémánt és arany fénye szép
De tiéd ez a fény akkor lehet csak
Ha érte a mélybe lemész, érte mész
Hát indulj, és hozd fel onnan
Fénye kárpótól majd minden nehéz percért”
(Zorán: Gyémánt és arany)*

1. BEVEZETÉS

1.1. A téma aktualitása, jelentősége

Az ember mindig része volt a természetnek, mely életteret és megélhetést biztosított számára. Mivel a társadalom a természet erőforrásaira támaszkodik, ezért a hosszútávú együttélés és fenntarthatóság érdekében elengedhetetlen a természet állapotának megóvása (Kelemen és Pataki 2014). A természet megőrzésének, fenntartásának színterei túlnyomóan a vidéki térségek, tájak (Filepné Kovács 2016). Egy-egy vidék biodiverzitását és a táj természetességét nagyban befolyásolja az ott folyó mezőgazdasági, erdő-, vad-, hal-, vízgazdálkodási tevékenységek módja és intenzitása (Arany et al. 2017).

Magyarország a Kárpát-medencében és Európában is egyedülálló természeti értékekkel rendelkezik, melyről nemzeti parkjaink, tájvédelmi körzeteink, természetvédelmi területeink, ex lege védett területeink és értékeink is bizonyosságot adnak. A természet megőrzése a védett területek legnagyobb részén a természetközeli gazdálkodásnak köszönhető, mivel a tájak évszázadok óta emberi beavatkozás alatt állnak (Köster és Denkinger 2017). A fenntarthatóság jegyében fontos a folyamatos gondozás. Tájaink karakterüket a művelésnek köszönhetik, ezért a felhagyással a táj aktuális karaktere, és így a korábban nyújtott esztétikai élmény is megszűnne. A különböző tájakban élő népcsoportok adaptálódva a környezetükhöz eltérő szokásokat, hagyományokat, természethez kötődő gazdálkodási módokat alakítottak ki, és természet adta helyi termékeket, kézműves tárgyakat készítettek. Ezek a mára már rég elfeledett vagy épp elfeledésben lévő természeti és természethez kötődő értékek mai modern viszonyokhoz való igazítása vonzóvá teheti a térséget/tájat mind a helyi lakosok, mind a látogatók számára, továbbá megerősítheti a helyi lakosok identitástudatát (Monspart-Molnár et al. 2015).

A kulturális táj a kultúra és az identitás erős hálójának összefonódását fejezi ki (Rössler 2006), melynek bizonyítéka a kulturális tájak fennmaradása és folyamatos fejlődése (Molnár és Berkes 2018). Az ember és a természeti környezet közti erős kapcsolatot az ökoszisztéma-szolgáltatások biztosítják, melyek döntő szerepet játszanak abban, hogy otthon érezzük magunkat a tájban (Schaich et al. 2010). A tájak hosszútávú, széleskörű és jelentős emberi hatásának történelme van Európában, mely egy kulturális mozaiknak tekinthető (Berkes et al. 2003). A különböző stádiumú antropogén hatások egy kifinomult többrétegű rendszert eredményeztek. A kulturális tájat, ezért társadalmi-ökológiai rendszerként lehet értelmezni, melyben a társadalmi, a gazdasági és a természeti elemek szorosan kötődnek egymáshoz (Berkes et al. 2003). Sok esetben a gazdasági és társadalmi szempontból hátrányos helyzetű térségek az országos átlag feletti természeti adottságokkal rendelkeznek (Orosz és Barczy 2019). A jelentős természeti és kulturális örökséggel rendelkező tájak védelmére jöttek létre Európában a natúrparkok a helyi közösségek összefogásaként (Natúrpark-hálózat koncepció 2021; Kiss 2023). A kutatás szempontjából jó példaként lehet kiemelni az Európában működő tájparkokat, regionális vagy natúrparkokat, melyek hazánkban is kezdenek elterjedni (Köster és Denkinger 2017; Kiss 2023).

1.2. A témaválasztás indoklása

A természeti értékekre alapozott térségfejlesztés, mint téma kiválasztása egy olyan kutatási lehetőséget adott számomra, melyet még csak kevesen alkalmaztak hazánkban. A társadalmunk sok esetben a természeti értékekre épít, ezért tartottam fontosnak a téma alapját adó természeti értékeket, emellett a természet központi szerepet játszik az életünkben, hiszen étletteret, élelmiszer alapanyagainkat, kikapcsolódást, feltöltődést nyújt számunkra.

A mintaterületek kijelölésénél a fő szempontom az volt, hogy Budapesthez közeli, hasonló adottságokkal rendelkező hegységeket válasszak. A Börzsöny egy központi, összefüggő erdőtömbből áll, míg a Cserhát egy mozaikosabb, kisebb erdőtakaróval rendelkező változatos táj, részei a Mária útnak és a Kéktúra útvonalnak. A Börzsöny a Budapest környéke (NTS 2030) kiemelt turisztikai terület része, míg a Cserhát már nem része ennek a kiemelt turisztikai területnek, attól függetlenül, hogy viszonylag közel van Budapesthez. A Börzsöny és a Cserhát is számos természeti értékkel rendelkezik, melyek a kutatás alapját szolgáltatják, ezek közül vannak világszinten kiemelkedőek pl. béri hajlított andezit oszlopok. Karakterében a két táj hasonló, mégis fejlődésében, társadalmában, turisztikájában, gazdasági jellemzőiben eltérést mutat, mely okot ad az összehasonlításra. A Cserhátban civil kezdeményezés eredményeképpen működik a Cserhát Natúrpark, mely akár a Börzsöny számára is egy újabb fejlesztési lehetőséget jelentene.

2. CÉLKITŰZÉSEK, KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK

Célkitűzések

A kutatásom első célkitűzése (C1) a helyi érintett csoportok (polgármesterek, erdészek, természetvédelmi-, turisztikai szakemberek) és a látogatók által fontosnak tartott természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban.

A második célkitűzésem (C2) a helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt és használt természet adta javak és szolgáltatások (ökoszisztéma-szolgáltatások) feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban.

A harmadik célkitűzésem (C3) a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban a helyi érintett csoportok képviselői és a látogatók szemszögéből.

A negyedik célkitűzésem (C4) az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztések feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban a helyi érintett csoportok képviselői és a látogatók szemszögéből.

A célkitűzésekhez kapcsolódó kutatási kérdések

KC1.1. Milyen természeti és természethez kapcsolódó turisztikai értékeket érzékelnek a helyi érintett csoportok és a látogatók a két területen? KC1.2. Milyennek értékelik a természeti értékek állapotát?

KC2.1. A látogatók milyen célból és milyen természeti érték, adottság miatt érkeznek a területre, illetve a helyi érintett csoportok hogyan látják a látogatók céljait? KC2.2. Milyen javakat, szolgáltatásokat és jólléti aspektusokat ad a természet a helyi érintett csoportoknak és a mintaterületekre érkező látogatóknak?

KC3.1. Milyen természethez kapcsolódó fejlesztési igényei vannak a Börzsönybe és Cserhátba érkező látogatóknak? KC3.2. A helyi érintett csoportok milyen fejlesztési lehetőségeket látnak, amelyek természeti értékekre, természethez kötődő kulturális értékekre és helyi élelmiszer alapanyagokra alapoznak?

KC4.1. Milyen egyéb turisztikai, infrastrukturális fejlesztési lehetőségre lenne igénye a mintaterületekre látogató látogatóknak? KC4.2. Milyen egyéb turisztikai, infrastrukturális fejlesztési lehetőségeket látnak a helyi érintett csoportok, vannak-e a természetre veszélyt jelentő fejlesztési ötletek?

Hipotézisek

H1 hipotézis: A mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, amelyek térségfejlesztési potenciált jelentenek és alkalmazhatóak a térségfejlesztésbe.

H2 hipotézis: A helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások a két mintaterületen eltérnek a különböző fejlettségi adottságaik miatt.

H3 hipotézis: A természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban.

H4 hipotézis: Az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek és igények, melyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban.

3. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

3.1. Elméleti megközelítések, koncepciók

3.1.1. A térségfejlesztés fogalomrendszere

A területfejlesztés stratégiai iránymutatását az Európai Unió Területi Agendája 2020 tartalmazza, melynek egyik prioritása a vidéki térségek integrált fejlesztése, *„illetve a helyi gazdaságon alapuló globális versenyképesség megtartása, a régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek kezelése, összekapcsolása”* (Szlávik et al. 2014:183). A 21. században a társadalom számára a rendelkezésre álló természetes vagy természetközeli területek nagysága és állapota fontos értéket képvisel. Emiatt a társadalom alapvető érdeke a természetes és természetközeli területek megőrzése, erőforrásainak ismerete és az azokkal való tudatos gazdálkodás (Buday-Sántha 2003).

Területi politika, területfejlesztés

A térségfejlesztés esetében nem lehet megkerülni a területi politika fogalmát, mely a társadalom, a gazdaság, a földrajzi helyzet, a természeti tényezők és az emberi erőforrások együtteséből áll. A területi politika a jövőt alakító cselekvések irányait, céljait és a beavatkozási rendszereket jelentik, a fejlesztés pedig már a politika megvalósításának eszköze, technikája. A területi politika és a fejlesztés fogalmának szétválasztása azért fontos, mert a célok és irányok eltérőek lehetnek, függhetnek a hatalmon lévők szemléletétől és gondolkodásmódjától, míg a fejlesztés a tényleges beavatkozásokat jelenti, mely a területrendszer sajátosságából következik (Rechnitzer és Smahó 2016). A területfejlesztés fogalmát az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről is meghatározza az 5. § a) pontjában: *az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása, illetve a rövid, közép- és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása a fejlesztési programok keretében, érvényesítése az egyéb ágazati döntésekben.* A fejlesztés a beavatkozás stratégiáját adja, a megvalósítás módjait keresi, középtávú döntésekből áll, ahol az ágazatok törekvéseit kell összekapcsolni. A területi politika és a területfejlesztés együtt értelmezhető, egymásra épülnek, a közösség harmonikus és fenntartható fejlődéséhez vezethet (Rechnitzer és Smahó 2016). A területi politika, területfejlesztés nagymértékben kapcsolódik a természethez, hiszen a területfejlesztést lehet alapozni a természet bemutatására, megőrzésére, a természet adta javakra, melyekből helyi termékek, szolgáltatások állíthatók elő.

Régiófejlesztés

A régió egy társadalmi térkategória, mely a hétköznapi fogalomhasználatban a térség, vidék, táj szinonímája, lehatárolt térrészeket jelent (Nemes Nagy 2017). A régió megfogalmazása az EUROSTAT szerint a tér lehatárolása egy vagy több kritérium alapján, mely az országos szint alatt kialakított területi adminisztrációs egység (Eurostat 2002). A régió a nemzeti és települési szint között helyezkedik el, lehatárolt, a környezetétől elkülönülő területi egység. A régió egységét a lakosok összetartása (identitástudat), a soktényezős társadalmi-gazdasági kohézió és az önálló regionális, érdemi irányítási hatáskörű regionális intézmények tartják össze (Nemes Nagy 2017). A régióknak meghatározó szerepe van a politikában, a területrendszer egységeinek érdekeit tudják érvényesíteni a nemzeti és uniós politikához való kötődésük végett. Az érdekek megjelenítése

mellett a régiók részt vesznek a fejlesztések megvalósításában és menedzsmentjében (Rechnitzer és Smahó 2016). A régiófejlesztés egy nagyobb területi kategória, mely nagyságánál fogva több természeti, természethez közeli területet foglal magába, ezáltal a természeti értékek védelme, felhasználása a fejlesztés során könnyebben meg tud valósulni.

Térségfejlesztés

A dolgozatom alapjául a térségfejlesztést választottam, mert több települést foglal magába, de mégis a régiófejlesztésnél kisebb területi egység, és így a természet, a táj kutatásának ad teret. A régió és a település között elhelyezkedő szint a térség, melynek speciális szerepe és egyedisége van, ezért rendelkezik fejlesztési potenciállal. A térség, mint fejlesztési szint a vidékpolitikában jelenik meg határozottan. A térség fejlesztési elképzeléseiben az önkormányzatok, civil szervezetek aktívan részt tudnak venni, míg a gazdasági szereplőknek működési feltételeket nyújt, a lakosság számára pedig munkahelyet és szolgáltatásokat biztosít. A fejlesztési stratégiák a területi szintekre és a szereplők együttműködéseire fókuszálnak, míg korábban egy központban gondolkodtak (Rechnitzer és Smahó 2016).

Területi tőke, természeti tőke

A dolgozat alapját a természet és annak fellelhető javai, szolgáltatásai adják, amelyek a területfejlesztésben a területi tőke és természeti tőke fogalmához erősen kapcsolódnak. A területfejlesztés kiindulási lépése a területi tőke felmérése, megismerése. Az OECD definíciójához (OECD 2001) hasonlóan határozta meg a területi tőke fogalmát Rechnitzer és Smahó (2011) is. Az OECD megfogalmazása alapján Rechnitzer és Smahó (2011) definíciója a következő: *“a területi tőke olyan adottságok összessége, amelyek hely- vagy térség specifikusak, és egyben arra orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos megújítására koncentráljanak”* (Rechnitzer és Smahó 2011:25). A térségfejlesztésben a területi tőkének fontos szerepe van. A területi tőke ismeretében feltérképezhetjük a folyamatokat elindító változásokat, egy térség állapotát, fejlettségét, a térségben bekövetkező (gazdasági, társadalmi) változások kiváltó okait. A területi tőke ismeretében a beavatkozások is strukturáltabbak, célzottabbak lehetnek. A területi tőke egyik, relatíve könnyebben értelmezhető tőketípusa a természeti tőke (Orosz 2020). A természeti tőkét Stimson et al. (2011) ökológiai tőkének nevezi. Oláh et al. (2017) mindkét elnevezését használja. A természeti tőkét másképpen ökológiai tőkének is szokták nevezni, mert az ökoszisztéma felépítésében biotikus és abiotikus tényezők is részt vesznek. Egy adott térség természeti tőkéjének tekinthetjük mindazon természeti elemeket, jelenségeket, folyamatokat, melyek az ott élők, valamint az odalátogatók szükségleteit közvetlenül vagy közvetve kielégíthetik. Ebbe a megfogalmazásba beleérthetjük a tájat, a tájban meglévő teljes ökoszisztémát a maga sokféleségével (Orosz és Barczy 2019; Orosz 2020). A természeti tőke fenntartása, rehabilitálása azért is fontos, mert a társadalom számára is hasznos ökoszisztéma-szolgáltatásokat nyújt (Kovács et al. 2011a,b, 2014). A természeti tőke, jelen esetben a táj és az abban zajló folyamatok a helyi területfejlesztés alapját és egyben védendő helyi potenciálját is jelenti.

Vidékfejlesztés

A vidékfejlesztés szorosan kötődik a térségfejlesztéshez, illetve az általam kutatott területek vidéki környezetben helyezkednek el, ezért elengedhetetlen a fogalom tárgyalása. A vidékfejlesztés tudatos, egymásra épülő beavatkozások összessége, melynek irányait Sarudi

(2003) fogalmazta meg: a vidéki területek versenyképességének növelése; megfelelő életszínvonal biztosítása; a természeti környezet megóvása és fejlesztése; a lakosság helyben tartása, elvándorlás csökkentése; a gazdálkodók bevételeinek növelése; a munkahely lehetőségek bővítése; a vidéki élet minőségének fejlesztése és megőrzése (Sarudi 2003).

A vidékfejlesztés az 1990-es évek elején jelent meg és kapott prioritást, melynek oka a hely szerepének felértékelődése és a társadalmi és kulturális változások. Előtérbe került a helyi adottságok nyújtotta egyedi értékek megismerése, megújítása, természet- és környezetelvé hasznosítása. Ray (1998, 1999) megfogalmazta a kultúra-gazdaság modelljét, melyben az egyes elemek újraötvözésével lehet megteremteni a helyi vidékfejlesztést. A kultúra-gazdaság modellbe a regionális fejlesztési rendszerek lehetőségei is beépülhetnek, a térségi értékek megtartása mellett (Kelemen 2008, Rechnitzer és Smahó 2016). A kultúra-gazdaság modell a térségi együttműködésre, a települési összefogásra és a közös fejlesztések kialakítására ösztönöz. A vidékfejlesztés során a társadalmi hatások erőteljesebben érvényesülhetnek, mert konkrét helyre vonatkoznak, a közösségi tényezők meghatározhatóak, a beavatkozási irányok differenciáltak, kihatnak a térség gazdasági szerkezetének alakulására, foglalkoztatására. A tervezés a közösségtől indulhat, ezért a helyi megvalósításban is aktívabb részvételre lehet számítani a helyiektől (Rechnitzer és Smahó 2016).

A fenntartható vidékfejlesztés egy komplex társadalmi, gazdasági, kulturális programon keresztül megvalósuló cél, amely a helyi érintettek (személyek, önkormányzatok, civil szervezetek, vállalkozók) aktív részvétele nélkül nem valósulhat meg (Kulcsár 1998; Farkas 2002). Egy adott térség szellemi, kulturális örökségét és a táj karakterét csak a helyi közösség képes megóvni, gondozni és fenntartani (Monspart-Molnár et al. 2015). A fenntarthatóság elérésének érdekében fontos a területi gondolkodás, az együttműködés és a területi szempontok érvényesítése a tervezési, megvalósítási és monitoring szakaszban, hiszen minden tevékenységnek más hatásai lehetnek az eltérő karakterű térségekben (Szlávik et al. 2014). A fenntartható fejlődés csak akkor tud megvalósulni, ha a természet, a társadalom és a gazdaság harmonikus kapcsolatban van egymással (Gonda 2022).

A természet megóvásában a vidéki térségeknek kulcsszerepük van, a vidék tájkép, alternatív foglalkoztatási lehetőségek helyszíne, a természet megőrzésének és fenntartásának színtere (Farkas 2002). A vidékfejlesztés fenntarthatóságának több alapismérve van, melyet Lányi és munkatársai (2013) 5 alapismérvebe sorolva csoportosítottak:

- 1.) a helyi tudásra épülő, a helyi tudást gyarapító tevékenység;
- 2.) a helyi természeti adottságokhoz alkalmazkodó gazdálkodás, tájhasználat;
- 3.) a helyi adottságokra építő kisvállalkozások, családi gazdaságok támogatása;
- 4.) az élelmiszer önrendelkezés, mely munkahelyeket biztosít és csökkenti a helyi társadalom kiszolgáltatottságát;
- 5.) a helyi közösségek megerősödése, összefogás (Lányi et al. 2013).

Azok a vidéki kistérségek sikeresek, amelyek felismerik a helyi erőforrásokat, ezeket innovatív ötletek alapján fenntartható módon kiaknázzák és hosszútávú együttműködések alakítanak ki (Bálint et al. 2007). A helyi értékek felhasználásával előállított termékek a helyi „brandet”/„imázst” építik, a lokális identitástudat erősítésével hozzájárulnak a térség fenntartásához, mindemellett a helyben előállított és értékesített termékek növelik a helyi lakosok jövedelmi helyzetét és a foglalkoztatás arányát (Szöllősi et al. 2014). Például az extenzív állattartás az egykori táj kialakításában és a jelenlegi tájkép fenntartásában fontos szerepet játszik, emellett

számos, a tradicionálisan előállított élelmiszer számára is alapanyagot nyújt, melyek a vidéki gazdaság fejlődésének alappillérei lehetnének (Matiuti és Bogdan 2009).

Natúrpark, mint térségfejlesztési lehetőség

A natúrparki modell jól alkalmazható a térségfejlesztésben, sőt egyik alappillére a vidékfejlesztés. Európa számos országában sikeresen működik a natúrparkok alulról szerveződő, a tájak fejlesztésének integrált megközelítését alkalmazó modelljét (Kiss 2023). A natúrparkok alapcéljai minden európai országban azonosak, melyek egy 4 alappilléres keretrendszerre épülnek és táji léptékű együttműködésben végzik feladatukat (Köster és Denkinger 2017; Natúrpark-hálózat koncepció 2021). A 4 alappillér alkalmazása biztosítja a fenntartható természeti, táji kihasználtságot és a vidékfejlesztésbe való megfelelő bekapcsolódási pontot (Köster és Denkinger, 2017). Magyarországi megfogalmazásban az alábbi pillérek kerültek meghatározásra:

- 1.) természeti, táji és kulturális örökség megőrzése,
- 2.) környezeti nevelés, szemléletformálás, a tájidentitás megerősítése,
- 3.) fenntartható ökoturizmus és rekreáció,
- 4.) fenntartható térségfejlesztés (Natúrpark-hálózat koncepció 2021; Kiss 2023).

Magyarországon a natúrparki kezdeményezés a helyi önkormányzatok, civil szervezetek, vállalkozások és magánszemélyek közös együttműködésével valósul meg. A natúrparki együttműködés során egy tájszintű területi- és vidékfejlesztési megállapodás jön létre, melynek középpontjában a természeti és kulturális örökség megóvása, bemutatása kap hangsúlyos szerepet (Szakmai koncepció 2013; Natúrpark-hálózat koncepció 2021). A natúrparkok névhasználatát és működési feltételeit a 6/2020. (III. 25.) AM rendelet és a 1996. évi LIII. törvény szabályozza. A natúrpark fogalmát a 1996. évi LIII. törvény 4. § q pontja határozza meg az alábbiakban: *“a helyi közösségek (önkormányzatok, társadalmi szervezetek, gazdálkodó szervezetek és az érintett lakosság) összefogása eredményeként létrejövő, a táji, természeti és kulturális értékek megőrzésén és fenntartható hasznosításán alapuló terület- és vidékfejlesztési célok megvalósulását is támogató, meghatározott területre vonatkozó együttműködés”*. Magyarországon a natúrparkoknak védett területet is magában kell foglalnia, melyhez a területileg illetékes nemzeti park igazgatóság jóváhagyása szükséges (Horváth et al. 2014). A natúrpark elnevezéshez való hozzájárulást a 6/2020. (III. 25.) AM rendelet alapján a 6/2020. (III. 25.) AM rendelet alapján a természetvédelemért felelős miniszter adja meg. Hazánkban jelenleg 17 natúrpark rendelkezik névhasználati címmel, ezek közül választottam kutatásom egyik mintaterületének a Cserhát natúrparkot, mely 2009 óta rendelkezik névhasználati címmel (<http1>).

3.1.2. Ökoszisztéma-szolgáltatások

Az ökoszisztéma-szolgáltatások szorosan kötődnek a természethez, melyekre a térségfejlesztési lehetőségek egy részét is lehet építeni. Az ökoszisztémák számos olyan szolgáltatást nyújtanak, amelyek nélkül az emberiség nem létezhetne (Summers et al. 2018). Azokat a javakat és szolgáltatásokat nevezzük ökoszisztéma-szolgáltatásoknak, amelyeket a természeti környezet nyújt az ember számára, hozzájárulva a jóllétéhez (Kelemen 2013; Kovács et al. 2011a,b, 2014). Bár ez egy antropocentrikus fogalom, ugyanis az ember szempontjából nézi a természet hasznosságát, de feltételezi, hogy az ökoszisztémák jó állapota szükséges az ökoszisztéma-szolgáltatások folyamatos biztosításához (Kovács et al. 2015). Az ökoszisztéma-szolgáltatások értelmezésében fontos a jóllét fogalma is, amely egy összetett, többkomponensű fogalom, és magába foglalja többek között az anyagi jólétet, a fizikai, lelki, szellemi és szociális egészséget,

az önbecsülést, az önmegvalósítást, a döntés és választás szabadságát is (MEA 2005, Kovács et al. 2014).

Az ökoszisztéma-szolgáltatásokat a CICES (Common International Classification of Ecosystem Services) három kategóriába sorolja: ellátó, kulturális és szabályozó (és fenntartó) (http2). Az ellátó ökoszisztéma-szolgáltatás alatt olyan kézzel fogható javakat értünk, amelyek a mindennapi anyagi szükségleteinket elégítik ki (pl. ivóvíz, élelmiszerek, faanyag, természetes alapanyagokra épülő gyógyszerek). A szabályozó szolgáltatások alatt azokat az ökológiai folyamatokat értjük, amelyek a biztonságos és a kiszámítható környezet kialakítását teszik lehetővé (pl. levegőminőség-szabályozás, víztisztítás, erózió elleni védelem). A kulturális szolgáltatások olyan, az élőhelyek által biztosított nem anyagi jellegű szolgáltatások, amelyek elősegíthetik a testi, lelki és szellemi egészségünket, a rekreációhoz, a spirituális feltöltődéshez, az esztétikai élményhez és a turizmus szelíd formáihoz kapcsolódnak (MEA 2005; Kovács et al. 2011a,b, 2014). Kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás többek között a kirándulás vagy gyalogos természetjárás, a rekreáció, a sportvadászat, a kutatás és a környezeti nevelés is, de a művészi inspiráció, a tájképi és esztétikai jelentőség, a hely szelleme (sense of place) vagy a kulturális örökség szintén ebbe a fő kategóriába tartozik (Kovács et al. 2011a,b, 2015; Csákvári et al. 2021).

Érdekességük, hogy maguk a szolgáltatások és a hasznosságuk (angol kifejezéssel benefit: mit nyújtanak, miért is fontosak és hasznosak számunkra) sok esetben nehezen szétválaszthatók (Blicharska et al. 2017; Csákvári et al. 2021). Ennek részben az lehet az oka, hogy az adott élőhellyel vagy tájjal való interakció és kapcsolódás is sokrétű lehet (fizikai, lelki, intellektuális, spirituális, esztétikai), és ez összefügg az érzékelt hasznokkal, előnyökkel (Ram és Kay Smith 2019). Másik jellegzetességük, hogy összekapcsolódhatnak más kulturális, ellátó és szabályozó ökoszisztéma-szolgáltatásokkal is (Csákvári et al. 2021). Erdők esetében például a kirándulók gyönyörködhetnek a táj szépségében, de ugyanakkor gyűjthetnek bogyós gyümölcsöket vagy gombát, és élvezhetik az erdők mikroklíma-szabályozó vagy légszennyezést szűrő szolgáltatását is. Mivel a társadalmi kontextus ennél a szolgáltatástípusnál kiemelkedően fontos, emiatt az igénybe vevők körében végzett kutatásoknak lehet hozzáadott értéke (Csákvári et al. 2021). Az ökoszisztéma-szolgáltatás, mint fogalom a lakosság körében még kevésbé ismert, azonban a definíció pontos meghatározása nélkül is tisztában vannak számos ökoszisztéma-szolgáltatással (Kelemen 2013, Tóth et al. 2017, Palásti és Kerepeczki 2018).

3.1.3. A turizmus fogalomrendszere

A turizmus alapjainak rövid tárgyalása fontos a dolgozat szempontjából, mert a természeti értékekre épített térségfejlesztés sok esetben a turizmusra annak természetéhez kapcsolódó formáira (pl. bakancsos turizmus) épít. A turizmus egy nyílt rendszer, és az eredményes működést megvalósító turisztikai tevékenység nem különíthető el a környezetétől. A turizmus olyan alkotóelemekből épül fel, melyek kölcsönhatásban vannak egymással. A turizmus működésében meghatározó szerepe van a gazdaságnak, társadalmi-kulturális, politikai, technológiai és természeti tényezőknek (Michalkó 2016, Keller 2017). A turisztikai piac a kereslet és kínálat egymásra találásával valósul meg, melyben fontos szerepet játszik a közvetítő szektor pl. utazási iroda, marketing. Egy terület alap-infrastruktúrája (közlekedés, közmű, kommunikáció = 3K) elengedhetetlen a turizmus szempontjából. A turisták célterületre történő jutását a közlekedési hálózatok (közúti, vasúti, vízi) biztosítják, ehhez szükségesek a szilárd burkolatú utak. A turisztikai szuprastruktúra alatt az adott desztináció szálláshely-, vendéglátó-ipari kínálatát és azon szolgáltatásokat összességét értjük, amelyek színesítik a turisták ott tartózkodását. A turisztikai

szuprastruktúra a turisták ott tartózkodását szolgálja, jelentősége abban mutatkozik meg, hogy a tárgyi feltételek tesznek egy települést célterületté (Michalkó 2016, 2023).

Turisztikai trendek

A koronavírus járvány hatására a látogatók a természet felé fordultak és szabadidejüket nagyobb mértékben a természetben aktív turizmus formájában töltötték el (Miskolczi és Jászberényi 2023). A turisztikai trendek hosszútávon azt mutatják, hogy a szabadidő aktív eltöltése és az aktív turizmus népszerűsége erősödik, a kereslet folyamatosan nő az erre alkalmas létesítmények iránt (Piskóti 2016).

A turizmus jövőjét befolyásoló trendekre a technológiai fejlesztések nagy hatást gyakorolnak, de jelenleg a kereslet, kínálat és a környezetben megvalósuló változások befolyásolják. A turizmus jövőjének kutatásával a szakpolitikát és stratégiaalkotást lehet elősegíteni. A turistabarát desztináció egy viszonylag új fogalom, különböző kritériumokat vettek alapul és listákat készítettek azokról a városokról, ahol szívesen látják az utazókat. A turisztikai desztináció méreténél fogva nem végezhet szegmentációt, azonban egy szolgáltató meghatározhatja, mely csoportokat látja szívesen pl. kutya-barát, család-barát helyek. A preferencia az érintett csoport számára elősegíti a desztináció- és szolgáltató választást. A világ technológiai fejlődésével a turizmusban is történnek változások, a korábbi társasutak népszerűsége csökkent, a többség internetes foglalási rendszerek segítségével szervezi egyéni utazásait. Természetesen a társasutak is megmaradtak bizonyos szegmensekben pl. családosok, tanulók, szeniorok. A turizmusban új trend a personalizáció, az utazási ajánlatok személyre szabása tört előtérbe. (Michalkó 2023)

Látogató, turista

A látogató és turista fogalmak meghatározása a hazai turisztikai rendszerben eltér egymástól, azonban a doktori értekezésben ezt a két definíciót szinonimaként használok. A turisták legalább egy, de általában több éjszakát töltenek az adott desztinációban és nemcsak programokon vesznek részt. A látogatók egy napra, egy adott rendezvényre, helyszínre érkeznek ideiglenes jelleggel nem munkavégzés céljából, az egynapos látogatókat más néven kirándulónak is szokták nevezni (Tömöri és Michalkó 2019, Jászberényi 2020). A két kategória közül a turisták költsége magasabb, mert ők több napot töltenek a térségben, emiatt több szolgáltatást vesznek igénybe (Jászberényi 2020). Az egynapos kirándulókat az aktuális időjárási viszonyok jelentősen befolyásolnak, így egy időben jelennek meg a látnivalóknál, mely a vendégforgalom térbeli és időbeli koncentrációját okozza (Bódis 2022).

Vonzerő

A természet a látogatók számára egy kiemelt vonzerőt jelent, továbbá a természetben található kulturális és turisztikai értékek (pl. várak, kilátók) is vonzzák a turistákat, kirándulókat. A vonzerő minden olyan tárgy, esemény vagy személy, mely a látogatókat kipróbálásra, felkeresésre, megtekintésre ösztönzi (Puczkó és Rátz 2011). Az utazók már nem elégszenek meg az információszerzéssel, élményt keresnek, amelyek által jobban megismerhetik a desztináció hagyományait, kultúráját (Jászberényi et al. 2022). A fogyasztás akkor válik élménnyé, ha a látogató minden érzékszervét pozitív benyomások érik (Schmitt 1999).

Turisztikai termék

A turisztikai termék az alapja a turizmusnak, mely a térségfejlesztésben is alkalmazható, a természeti értékek is lehetnek turisztikai termékek, de akár egy vezetett túra is. A turisztikai termék egy olyan egyedi termék-szolgáltatás összeállítás, amelyet a látogató érdeklődésének megfelelően egy vagy több turisztikai vállalkozás vagy egyéb gazdasági szereplő kínál. A turisztikai termék fokozza az élményt, növeli a költési hajlandóságot, hozzájárul az elégedettségérzéshez, a tapasztalat megosztáshoz, a hely ajánlásához és a visszatéréshez (Michalkó 2012, 2023, Kotler et al. 2014, Madarász és Papp 2017). A turisztikai terméket az általa sugallt előny és hasznosság miatt vásárolják meg az emberek és a fogyasztás során turisztikai élmény formájában valósul meg. Három megközelítést lehet elkülöníteni:

- 1.) turisztikai termék, mint szolgáltatás (szolgáltatók által létrehozott szolgáltatások összessége),
- 2.) turisztikai termék, mint utazási csomag (a szervezők és a turisták által létrehozott termékcsomag, mely árukból és szolgáltatásokból álló komplex turisztikai termék),
- 3.) turisztikai termék, mint desztináció (a szolgáltatásoknak piaci és működési környezetet biztosító helyszín) (Madarász és Papp 2017).

A turisztikai termékek napjainkban innovatív megoldások eredményeként születtek, többségük organikus fejlesztéssel valósult meg (Irimiás et al. 2019).

3.1.4. Magyarország turisztikai működési környezete, desztináció menedzsment

A desztináció menedzsment feladata, hogy egy adott térségben összehangolja a különféle turisztikai szereplőket és a térségbe érkező látogató számára az érdeklődésének megfelelő ajánlásokat tegyen. A természetközeli térségek esetében a természetben töltött aktív turizmus is szerepelhet az ajánlások között, vidéki térségeinkben számos természet adta lehetőséget ki tudnak próbálni a látogatók. A térségfejlesztés során számos turisztikai szolgáltatás, vállalkozás létesül, mely elengedhetetlen velejárója egy térség fejlődésének, emiatt dolgozatomban fontosnak tartottam a hazai turisztikai működési környezet tárgyalását.

Hazánkban a turisztikai ágazat központi irányítását a Magyar Turisztikai Ügynökség (továbbiakban: MTÜ) látja el kormányzati felhatalmazás alapján. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (továbbiakban NTS) című dokumentum elkészítését is ők végezték, amely a hazai turisztikai irányokat, célokat meghatározza.

A turisztikai desztináció a piac hatékony működését megtestesítő turisztikai tevékenység színtere, ennek földrajzi kiterjedése változatos. Desztinációként azonosíthatunk egy konkrét idegenforgalmi létesítményt, településrészt, de akár egy települést vagy annál magasabb rangú területi egységet pl. kistérség, vármegye. Turisztikai célterületnek nevezzük azt a földrajzi egységet, amely a turisták által látogatott, tartózkodásukhoz szükséges feltételeket biztosítja (Michalkó 2016, Lőrincz 2017).

A desztináció menedzsment tevékenysége három szinten jelenik meg: központi, regionális és lokális. A központi feladatokat az MTÜ és leányvállalatai, illetve az irányítása alá tartozó egyéb cégek (országosan, térségi szinten) látják el. A Turisztikai Desztináció Menedzsment (továbbiakban: TDM) szervezetek a lokális, településszintű turisztikai termékek, értékJánlatok menedzsmentjéért felelnek. A TDM szervezetek többségében önkormányzati alapításúak és egyesületi keretek között működnek, fenntartásukat a tagdíjakból finanszírozzák. A TDM szervezetek változó hatékonysággal működnek, nem követnek meghatározott standardokat, ezért a központi desztinációs fejlesztési és menedzsment célok nem teljesülnek. Működésük során nem

tudnak szolgáltató-semlegesek maradni, mivel fennmaradásukat a tagdíjakból fedezik, emiatt a teljes térség érdekeit sem tudják minden esetben teljesíteni (NTS 2021) .

A Tourinform irodák működtetése is tartozhat a TDM szervezetek feladatkörébe. A Tourinform irodák feladata a lokális információszolgáltatás és az értékesítés támogatás. Előfordulhat, hogy a TDM munkája összefonódik a Tourinform irodáéval, ez esetben a TDM a vállalati kapcsolatok fenntartásáért, új kapcsolatok kialakításáért felel. A Tourinform irodák egyfajta fogatótérré is funkcionálnak, informálják a látogatókat és kapcsolatot tartanak a turisztikai szolgáltatókkal, továbbá a helyi és térségi adatgyűjtésben is részt vesznek. A Tourinform irodák versenysemlegesek és nonprofit keretek között működnek, fenntartásukat az önkormányzatok vagy a TDM-ek finanszírozzák, a szakmai kereteket az MTÜ határozza meg számukra (NTS 2021).

A jelenlegi desztináció menedzsment nem tudja teljesíteni a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 által meghatározott feladatokat. Három jelentős probléma merül fel:

- 1.) Heterogén szervezeti modell és működési eredményesség: a TDM-ek működési modellje nem standardizált, ezért csak korlátozott eredményeket tudtak elérni a desztináció menedzsment területén.
- 2.) A szolgáltató semlegesség csak részben teljesül: a TDM-ek a tagdíjat fizető piaci szereplők érdekeit veszik figyelembe a térségi érdekek helyett.
- 3.) Holisztikus desztinációs szemlélet hiánya: a TDM-ek viszonya nem rendezett sem a helyi, sem a több települést összefogó szervezetek esetében, emiatt nincsen egységes desztinációs marketing- és értékesítési stratégia (NTS 2021).

3.1.5. Természethez köthető turizmusfajták

Aktív turizmus

Az NTS az alábbiak szerint definiálja az aktív turizmust. *“Az aktív turizmus olyan turizmusforma, amely esetében a turista utazásának motivációja valamilyen fizikai aktivitást igénylő szabadidős vagy sporttevékenység gyakorlása (például a természetjárás, a kerékpáros, a vízi, a vitorlás, a lovas, a kaland- és extrém turizmus, a golf-, a horgász-, a vadász-, a futó-, a sí- és az ökoturizmus). A természeti turizmus kategóriájába pedig a turizmus azon formái sorolhatók, amikor az utazó motivációja a természettel való közelség átélése, természeti vagy tájértékek megismerése, de ez nem társul (szükségszerűen) fizikai aktivitás kifejtésével (például az állatkert- és arborétum látogatások, a kempingturizmus, a falusi turizmus, az erdei kisvasutakon tett utazások, illetve a hajózás).”* (NTS 2021:46)

Az aktív turizmus (fizikai aktivitást igénylő szabadidős tevékenység) a 20. század második felében jelent meg, fejlődése összefügg az urbanizációval, az életminőség javulásával és a foglalkoztatás átrétegződésével (Csapó et al. 2011). Ez alól kivétel a gyalogos túrázás, mely már a 19. század végén is vonzotta a turistákat (Bauer és Miskolczi 2022). A fejlett országokban élő lakosság nagy része ülőmunkát végez, városokban él a természettől elszakadva, stresszes és mozgásszegény életmódot folytatva, mely mentálisan és fizikailag is megterhelő, emiatt aktivitásra, élményre vágynak, és egyre nagyobb számban fordulnak az aktív kikapcsolódás felé. A turisták a desztinációkba a természetben végezhető aktív tevékenységért, kikapcsolódásért, pihenésért érkeznek. Amennyiben a desztináció szereplői a társadalmi és gazdasági haszon hajszolása miatt nem veszi figyelembe a természeti tényezőket és a terület eltartóképességét, úgy rövid idő alatt fenntarthatatlan számú turista érkezik a területre és kialakul a túlturizmus, mely nagy károkat képes okozni egy desztináció természeti értékeiben (Bauer és Miskolczi 2022).

Természeti (bakancsos) turizmus

Sulyok (2002) tanulmánya szerint a természeti turizmus színhelyei a védett területek, ahol a természethez kapcsolódó tevékenységek megvalósíthatóak. A természeti turizmus fogalomkörébe az alábbi tevékenységek tartoznak: állat- és növényvilág megfigyelése, fényképezése, a horgászat, a vadászat, valamint az aktív sportok és a kalandturizmus. A természeti turizmus a helyi viszonyokhoz kevésbé alkalmazkodik, a turista a magával vitt életstílus alapján viselkedik, esetlegesen zavarást okoz és gyakran tömegessé is válhat. A természeti turizmus egyik ága a természetjárás, mely az ipari forradalom korában kezdődött és a városiasodott emberek szabadidős tevékenységeként jelent meg (Fülep 2003). A természetjárás meghatározása Vosátka (1978) alapján: olyan aktív tartózkodás (rövid vagy hosszú időtartamú) a természetben, amely valamely terület természeti és társadalmi viszonyainak megismerésével jár, fontos része a kulturális ismeretek gyarapítása, a gyakorlati ismeretek elsajátítása és a testmozgás. A természetjárás gyűjtőfogalma alá tartozik a túrázás és a kirándulás is (Fülep 2003). A gyalogos természetjárás természeti és vidéki környezetben elvégzett fizikai tevékenység, mely egyénileg vagy csoportosan lebonyolított gyalogos túrát jelent (NTS 2021).

Ökoturizmus

Az aktív turizmus egyik fajtája az ökoturizmus, mely törekszik a turizmus negatív környezeti-, társadalmi- és kulturális hatásainak csökkentésére és a pozitív környezeti hatások növelésére, hozzájárul a helyi értékek megőrzéséhez (Sulyok 2001, 2002; Dombay és Magyar-Sáska 2010, Happ 2014). Az ökoturizmus legelterjedtebb definícióját az IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) fogalmazta meg: *„az ökoturizmus a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás káros hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz juttatásával”* (Ceballos és Lascuráin 1996:25). Az ökoturizmus sajátossága, hogy kisebb csoportok vesznek részt benne és az élmény oktató jellege mellett a tudatos értelmezésnek is jelentős szerep jut (Michalkó 2003). Az ökoturizmus lehetővé teszi a látogatók számára eddig ismeretlen helyek felfedezését vagy elfeledett helyek újbóli turisztikai desztinációvá válását, ennek köszönhetően az ökoturizmus térségfejlesztő tényezővé válhat (Gonda és Raffay 2021). A természeti értékek önmagukban jelentős vonzerővel bírnak, de megfelelő infrastruktúra nélkül nem tudnak piacképes turisztikai terméké válni (Gonda et al. 2016, Gonda 2022). Magyarország ökoturizmusában a nemzeti park igazgatóságok által épített turisztikai létesítményeknek jelentős szerepe van, ugyanis lehetővé teszik a szabadidős tevékenységek szervezett lebonyolítását, és biztosítják a bevételek realizálását (Michalkó 2003). A természet érintetlen mivolta önmagában nem elég egy sikeres ökoturisztikai tevékenységhez, komplex turisztikai termékre van szükség és egy szervezetrendszerre, amely koordinálja az ökoturizmust (Gonda et al. 2016). Egyre növekszik azok száma, akik tisztában vannak a turizmus környezetre gyakorolt negatív hatásaival, ezért törekednek az utazásaik során arra, hogy csökkentsék a negatív hatásokat (Gonda és Raffay 2021).

Fenntartható turizmus

A fenntartható turizmus története az 1980-as évekbe nyúlik vissza, de jelentős áttörést a fogalom kapcsán a 2017-es év hozott, azzal, hogy az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) a fenntartható turizmus fejlesztésének nemzetközi évévé nyilvánította (Hegedüs és Lontai-Szilágyi

2019). A fenntartható turizmus a természeti, kulturális és gazdasági környezetben a fenntarthatósággal átfogóan foglalkozik (Happ 2014). Az UNWTO összefoglalójában ezt írta a témaév kapcsán: „A megfelelő módon irányított és kezelt turizmus segít megőrizni a természeti és kulturális örökségeket, amelytől egyúttal függ is, erősíti a vendégfogadó közösségeket, kereskedelmi lehetőségeket generál és elősegíti a békét és a kultúrák közötti megértést” (UNWTO, 2018). (Hegedüs és Lontai-Szilágyi 2019)

Felelősségteljes turizmus

A felelősségteljes turizmus fogalma már az 1990-es években megjelent, 1998-ban egy tanulmányban hívták fel a figyelmet a felelősségteljes viselkedés és működés szabályaira. 1999-ben a Turizmus Globális Etikai Kódexében iránymutatások szerepelnek a fogalomhoz kapcsolódóan (Ásványi 2019, Michalkó 2023). A felelősségteljes turizmus a társadalomra koncentrál a természeti és a gazdasági környezet mellett (Ásványi 2019, Rátz 2023). A felelősségteljes turizmus olyan utazási szemlélet, melyet betartva változásokat érhetünk el gazdasági, társadalmi és környezeti területen az adott desztinációban. Az AITO (Független Utazásszervezők Egyesülete) 5 pontban határozta meg az irányelveket, melyet a vállalatok, a fogyasztók és a helyi szolgáltatók közös felelősségi területe:

- 1.) a környezet védelme,
- 2.) a helyi kultúra tiszteletben tartása,
- 3.) a helyi közösségek előnyhöz juttatása,
- 4.) a természeti erőforrások megőrzése,
- 5.) a környezetszennyezés minimalizálása (Goodwin és Francis 2003, Ásványi 2019).

A felelősségteljes turizmus szemlélete egy természetre alapozott térségfejlesztés során elengedhetetlen, hiszen a szemlélet széles körben való alkalmazása biztosíthatja a természet hosszú távú fennmaradását.

Lovasturizmus

A lovas turizmus a turisztikai termékek egy szelíd formája, melyet a természetben lehet végezni, illetve a térségfejlesztésben lehet alkalmazni. Hazánk egykor lovas nemzet volt, melynek újbóli felfedezése folyamatban van és egyre népszerűbbek a lovakhoz kapcsolódó különböző mozgásformák alkalmazása (Lóska 2022). A lovas turizmus a lóval, lovaglással kapcsolatos tevékenység, ez lehet félnapos, egynapos vagy többnapos lovastúra is (Bauer és Miskolczi 2022). A lovas turizmus egyedi élményt nyújt, ugyanis a lovas összekapcsolódik a társállattal és egyben a természet aktív részei is lesznek. Hazánk a lovas túrázók számára korlátlan lehetőséget biztosít, hiszen kedvezően szabályozott a tereplovaglás, a tájaink ideálisak a túra- és tereplovagláshoz, továbbá nagy kiterjedésű lovaglásra és lótenyésztésre alkalmas területekkel rendelkezünk. A lovas turizmushoz elengedhetetlen a megfelelően kiképzett és tenyésztett lovak, melyekből Magyarországon nincs hiány. Hazánkban a lovas turizmus az 1960-as években a lovas túrákkal kezdődött. A Magyar Lovas Turisztikai Közhasznú Egyesület munkájának köszönhetően a 2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról (továbbiakban: Erdőtörvény) 2013-as módosítása lehetővé tette a szabad lovaglást és kerékpározást az erdők területén. A kerékpárosok és a lovasok használhatják az erdőket, károkozás nélkül bármelyik erdei úton lehet lovagolni, ahol ezt külön nem tiltják (Lóska 2022).

Kerékpáros turizmus

A kerékpáros turizmus népszerű hazánkban, egyre többen választják ezt az aktív kikapcsolódási formát, melyet akkor lehet legjobban élvezni, ha természeti környezetben kerékpározunk, megismerjük hazánk tájait. A kerékpáros turizmushoz köthető infrastrukturális rendszer kiépítésére egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek, melyek jelentősen fellendíthetik a térségek életét és további fejlesztési lehetőségeket biztosítanak a helyiek számára (http3, http4).

A kerékpáros turizmus reneszánszát éli, mely által a kevésbé ismert vidéki térségek számára fejlődési lehetőséget biztosít. A kerékpározás, mint turisztikai termék önmagában is megállja a helyét, de komplex élménycsomagként a látványosságokat, vendéglátóhelyeket és az ezek közötti aktív, élvezetes, fenntartható közlekedési módot is nyújtja. A kerékpározás népszerűsége a 19. század második felétől kezdve egyre növekszik az egészséges életmód és a rendszeres testmozgás előtérbe kerülésével. A nemzetközi tapasztalatok alapján a kerékpáros turizmus ott a legsikeresebb, ahol integrálják a térségi kínálatba. Hazánkban a második legnépszerűbb szabadidős tevékenység a kerékpározás, melyet csak a gyalogos túrázás előzött meg (Bauer és Miskolczi 2022).

Vízi turizmus

Az általam kutatott borszönyi mintaterületen több település is az Ipoly, Duna mellett helyezkedik el, illetve számos településen van horgásztó. Ezek a víztestek a természeti értékek másfajta felfedezését biztosítják és újabb turisztikai fejlesztési lehetőségként szolgálnak a térség lakosai számára. A vízi turizmus célterülete természetes vagy természetes környezetben kialakított mesterséges vízfelület, vízpart és annak környéke, amelyen rekreációs sport és szabadidős tevékenységet lehet végezni (Bánhidi 2013, Bauer és Miskolczi 2022). A vízi túrázás a legkedveltebb turisztikai ág, ahol a turista közvetlen közelről találkozik a természettel és a vízzel, ezáltal testközelből élheti át az élményeket (Csapó és Darabos 2011, Bauer és Miskolczi 2022). A vízi túrázás vonzereje a természeti értékek egyedisége és változatossága, emellett a csend és nyugalom is motiváló tényező. Magyarországon a természeti adottságokból adódóan még rengeteg kiaknázatlan vízi turizmusra alkalmas terület van (Jászberényi 2019, Bauer és Miskolczi 2022).

3.1.6. Helyi termék, gasztroturizmus

Ahogy nő a szerepe a tudatos vásárlásnak, a helyi termékeknek, a tájegységek egyedi termékeinek, élővilágának a társadalom számára, úgy kezdik el a helyi emberek újra tudatosan felhasználni a természet nyújtotta javakat, ökoszisztéma-szolgáltatásokat, építeni rájuk megélhetésük szempontjából, és segítik feldolgozással, infrastruktúra fejlesztéssel, programokkal, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatásokat mások is igénybe vegyék (Kalóczkai 2018). Hazánkban jelentősek a természetjáró és rekreációs tevékenységek, a tanösvények, zöldsutak száma egyre növekszik, emellett a fesztivál- és gasztroturizmus kap hangsúlyos szerepet, a régi hagyományokon alapuló ünnepekre ellátogatók száma évről-évre egyre nő (Molnár és Remenyik 2017; Gonda et al. 2021). A vidékfejlesztési támogatásoknak köszönhetően egyre több településen alakítanak ki falusi vendéglátóhelyeket, szálláshelyeket, melyek a nyugalomra, tiszta levegőre, csendre vágyó emberek számára rekreációs lehetőséget nyújtanak (Kalóczkai 2018).

Helyi termék

Napjainkban a tájkép és a természeti értékek fontos szerepet játszanak abban, hogy a vidéki térségekbe vonzzák a látogatókat (Rovira et al. 2022). A helyi termékek előállítására és a turizmus

kölcsönösen erősítik egymást. A helyi termékek kétféleképpen jutnak el a látogatókhoz, közvetlenül a piacon vagy közvetetten a turisztikai szolgáltatókon keresztül. A turizmus oldaláról a helyi termékek többféle lehetőséget rejtenek: gasztronómiai kínálathoz alapanyagot és tájjelleget, programkínálatot bővítő bemutatási opciót, reklámanyagot és térségi kínálatot népszerűsítő ajándéktárgyat (Fehér és Medina 2015). A vidéki térségekben fontos jövedelemforrást biztosíthatnak a természeti és kulturális értékek felhasználásával előállított helyi termékek és szolgáltatások (Szöllősi et al. 2014). Az ökoszisztéma-szolgáltatások közül ebben a folyamatban az ellátó szolgáltatások kaptak hangsúlyos szerepet, hiszen könnyen birtokolható piaci javakká lehet őket alakítani (Kovács et al. 2014). A helyi termék fontos eszköze a hagyományok megőrzésének és továbbadásának, a turisztikai kínálatot egyedivé és változatossá teszi, továbbá hozzájárul az élhető vidék megteremtésében és fejlesztésében is (Molnár és Fehér 2013; Gonda 2014). A kisebb jelentőségű, elszórtan fellelhető attrakciók felfűzésével létrehozott tematikus útvonalak fejlesztésével növekvő esély van a vidéki térségek turisztikai kínálatba történő bekapcsolására (Pentz 2023). Speciális turisztikai aktivitásként emlegetik az erdő adta természeti javakhoz köthető ökoturisztikai eseményeket (pl. gombaismereti, gyógynövény és bogósgyümölcs gyűjtő vezetett túrák) (Rovira et al. 2022).

Nemzeti Parki Termék védjegy

A Nemzeti Parki Termék védjegy létrehozásával a védett természeti területeken és Natura 2000 területeken tevékenykedő helyi vállalkozások, gazdálkodók termékeinek megbecsülését, piaci lehetőségeinek bővülését szerették volna erősíteni. Hazánkban Nemzeti Parki Termék védjegyet kaphatnak azok a termékek, amelyek helyi nyersanyagból készülnek, a helyi hagyományok, sajátosságokra és a térség munkaerő kínálatára alapozva készülnek. A védjeggyel ellátott termék, szolgáltatás környezetkímélő módon készül, jó minőségű, kapcsolódik az adott térséghez, hagyományokhoz, értékekhez, kulturális örökséghez. A védjegy célja a természeti erőforrások fenntartása és védelme, továbbá hozzájárul a falusi önfoglalkoztatáshoz és a térség ökoturizmusához (<http5>).

Hungarikum

Hazánkban számos helyi érték található a településeken, térségekben, melyeket fel lehetne imázs építésére használni a térségfejlesztésben, ezek közül is kiemelkednek a hungarikumok. A hungarikumok között számos természethez köthető érték található (pl. pálinka, magyar szürke szarvasmarha), melyek az általam kutató területeken is megtalálhatóak. A hungarikum egy gyűjtőfogalom, melynek definícióját a 2012. évi XXX törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról tartalmazza az alábbiak szerint: *„olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye”*. A nemzeti értékpiramis egy alulról építkező rendszer, a legalsó szinten a helyi (települési, tájegységi, megyei, ágazati, külhoni magyarság) értéktárak szerepelnek. Az értékek számbavételével létrejön a nemzeti értéktár. A Hungarikum Bizottság a nemzeti értékekből az arra érdemes hazai kincseket hungarikummá nyilváníthatja, emellett a Hungarikumok gyűjteményébe a törvény erejénél fogva hungarikumnak minősített nemzeti értékek kerülnek be (N.a. 2016, Lőrincz és Sulyok 2017, <http6>).

Gasztroturizmus

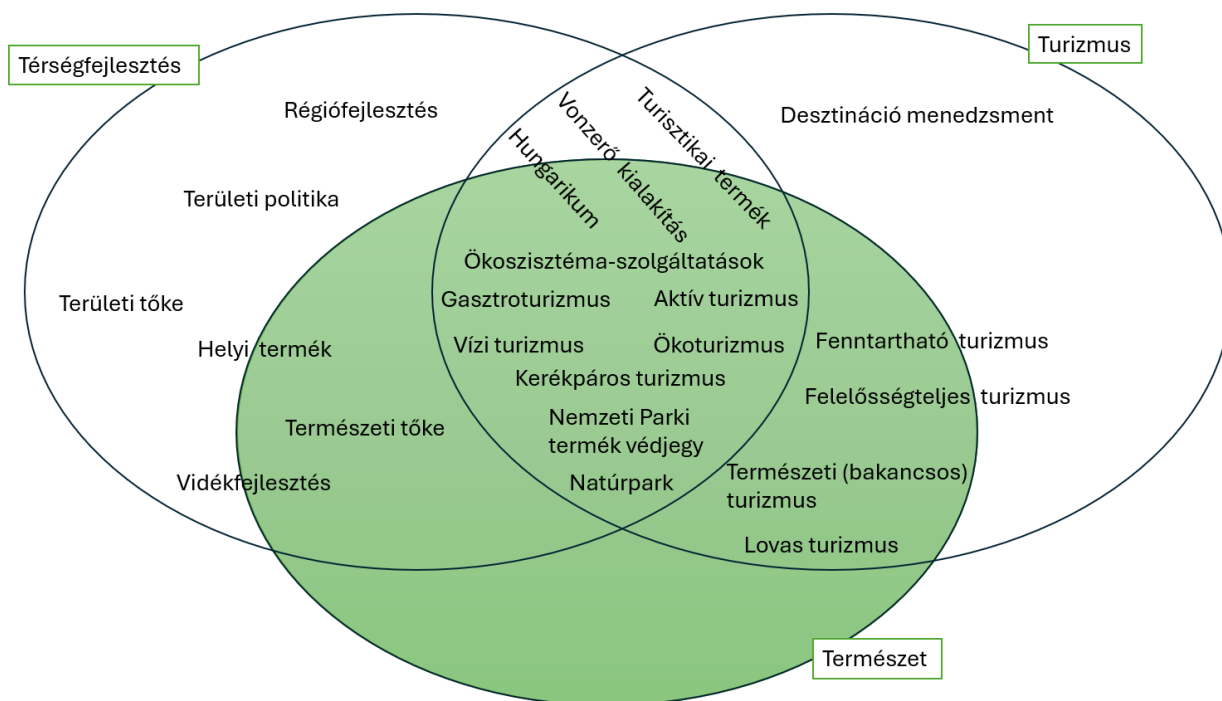
A gasztroturizmus során a desztinációba látogatók elsődleges motivációja a gasztronómiai élmények szerzése, ételek és italok megízlelése, nemzeti és tájjellegű konyha kipróbálása, a turisták vendéglátóhelyeket látogatnak meg, gasztronómiai fesztiválokra vesznek részt, felkeresik egy-egy termék (bor, alapanyag) származási helyét vagy csak a desztináció ételeihez és italaihoz köthető élményeket szereznek (Szakály 2019, Jászberényi et al. 2022). A tapasztalati utazáson túl a gasztroturizmus tanulási folyamat is, melynek során más kultúrákat ismerünk meg, megtanulhatjuk a kulináris specialitások előállításának folyamatát egészen a fogyasztásig (World Tourism Organization, 2012, Szakály 2019). A gasztroturizmus kulináris jellegű attrakcióit 9 kategóriába sorolják, de a vonzerők megállapításában nincsen teljes konszenzus a szakmában:

- 1.) éttermek és egyéb vendéglátó egységek,
- 2.) gasztronómiai fesztiválok és rendezvények,
- 3.) gasztronómiai kiállítások, vásárok, kongresszusok,
- 4.) gasztronómiai versenyek,
- 5.) főzőtanfolyamok és workshopok,
- 6.) pincészetek és egyéb borturisztikai vonzerők,
- 7.) sör- és szeszfőzdék,
- 8.) termelők és termelői piacok,
- 9.) gasztronómiai vonatkozású múzeumok és tematikus parkok (Jászberényi et al. 2022).

A helyi termékek, a helyi ételek is képezhetik a gasztroturizmus alapját, mely a helyben megtermelt, összegyűjtött alapanyagok révén jelentős mértékben kapcsolódik a természethez. A gasztroturizmus a térségfejlesztésben egy turisztikai termék is lehet, mely vonzza a látogatókat (NTS 2021).

3.1.7. Koncepcionális keret

A koncepcionális keret (1. ábra) megalkotásakor a korábbi szakirodalmi fejezetben tárgyalt fogalmakat helyeztem el egy ábrába. A koncepcionális keret megalkotásával a természeti értékekre alapozott térségfejlesztéshez kapcsolódó fogalmakat pozicionáltam a természet, turizmus és térségfejlesztés hármában. A természeti értékekre alapozott térségfejlesztés alapja a természet, ezért mindennek ez az alapja. A természethez szorosan kapcsolódik a turizmus, hiszen az emberek, főleg az urbanus területeken élők kikapcsolódásként, feltöltődés, rekreáció céljából gyakran a természet adta területeket veszik igénybe, melynek során látogatóként, turistaként részesülnek a turizmusnak. A térségfejlesztés mind a turizmusra, mind a természetre és egyéb gazdasági, infrastrukturális elemekre épít, de jelen dolgozat a természet alapú térségfejlesztési alternatívák feltárását tűzte ki célul, ezért az ehhez szorosan kapcsolódó fogalmakkal foglalkoztam behatóbban. A koncepcionális keretre a következtetések és javaslatok részben még visszatérek.

1. ábra: A disszertáció fogalmi kerete (készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

3.2. Empirikus kutatások összefoglalása

A fejezetben olyan korábbi kutatások kerülnek bemutatásra, melyeket erdős területeken többségében társadalomtudományos módszertan alkalmazásával (pl. kérdőív) végeztek, mivel a Börzsöny és a Cserhát is jelentős erdőborítással rendelkezik és én is a kérdőívezés módszertanát alkalmazom. A kutatásokat Európában végezték, többségében ökoszisztéma-szolgáltatásokra, erdőlátogatási szokásokra, motivációkra, preferenciákra, igényekre, tematikus útvonalakra, identitáselemzésre és vidékfejlesztésre fókuszálnak.

3.2.1. Európai kitekintés

Európában is felismerték, hogy az erdők az ökoszisztéma-szolgáltatások széles skáláját nyújtják, gazdasági funkciójuk mellett ökológiai/védelmi és társadalmi/kulturális funkciókkal is rendelkeznek (Pilli és Pase 2018; Sotirov és Arts 2018; Lier et al. 2022). Az erdők által nyújtott kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások közé tartozik a rekreáció és a természeti értékekre alapozott turizmus (Brockhoff et al. 2017), melyek az erdők szociális funkcióinak tekinthetők (Pilli és Pase 2018). Európában az erdők és más fás területek 70%-át a lakosság rekreációs célokra használhatja (Forest Europe 2020), és egyre nagyobb jelentőséggel bírnak (Ciesielski és Stereńczak 2018).

A látogatói felmérések segíthetnek az erdőgazdálkodóknak abban, hogy megértsék a látogatók motivációit és jellemzőit, valamint az erdőhasználatot, és egyensúlyt teremtsenek a különböző erdőfunkciók (gazdasági, ökológiai és társadalmi), valamint a különböző ökoszisztéma-szolgáltatások (ellátó, szabályozó és fenntartó, valamint kulturális) között.

A városokon kívüli erdőkkel kapcsolatos európai látogatói felmérésekről számos friss publikáció jelent meg. A felmérések fő fókuszja és földrajzi lefedettsége eltérő. Šodková és munkatársai (2020) országos, nagymintás kérdőíves felmérést végeztek a Cseh Köztársaságban, amely az erdőlátogatások gyakoriságára és az azt kiváltó fő mozgatórugókra összpontosított.

Eredményeik azt mutatták, hogy az erdő látogatásának legerősebb mozgatórugója elsősorban idő eltöltése erdei környezetben a szabadban séta formájában. A másik erős mozgatórugó az erdőben való kikapcsolódás és a feltöltődés volt. Ezek a mozgatórugók nagymértékben kapcsolódnak az emberek egészségéhez és jólétéhez. Az ökoszisztéma-szolgáltatások iránti kereslet a Csehországban szorosan összefügg az erdőlátogatások gyakoriságával. A kutatás eredményeként megfogalmazták, hogy a jövőben érdemes figyelembe venni az erdő látogatók preferenciáinak részletes mennyiségi és minőségi vizsgálatát, mert ez az ismeret szükséges a rekreációs tervezéshez, és a különböző rekreációs zónák kialakítása segíthet a különböző látogatók sajátos igényeinek kielégítésében.

Hegetschweiler és munkatársai (2022) kérdőíves felmérést végeztek az erdő látogatók körében nyáron és télen 41 svájci erdőterületen. A kérdőív a látogatások és a válaszadók jellemzői mellett kérdéseket tartalmazott az erdők észlelt vizuális vonzerejére, a válaszadók erdő preferenciáira, a látogatás motivációira és arra vonatkozóan, hogy mit nem szeretnek az erdőben. Eredményeik azt mutatják, hogy azok a válaszadók, akik télen erdőbe látogatnak, általában ugyanazt az erdőt tekintik meg és ezek többnyire a közeli, helyi rekreációs helyszínek. Azok a válaszadók, akik nyáron látogatják az erdőket, azok nem mennek olyan sűrűn és turisztikai tevékenységként gondolnak az erdőjárásra. A legtöbb válaszadó sétálni és kutyát sétáltatni járnak az erdőben mindkét évszakban. Túrázni, kerékpározni és túrakerékpározni inkább nyáron járnak az emberek, míg a futás, lovaglás és Nordic walkingolás mindkét évszakra egyaránt jellemző.

Abildtrup és munkatársai (2013) Északkelet-Franciaországban a feltételes választás (choice experiment) módszerét alkalmazták, hogy elemezzék a látogatók különböző erdei jellemzőkkel (uralkodó fafajok, túraútvonalak, létesítmények, vízhez való hozzáférés és az otthontól való távolsággal) kapcsolatos preferenciáit. Eredményeik azt mutatják, hogy a látogatók előnyben részesítik a kijelölt útvonalakkal ellátott erdőket az útvonal nélküli erdőkkel szemben, illetve jobban kedvelik azokat az erdőket, ahol nemcsak egy, hanem több kijelölt túraútvonal található. A látogatók preferenciái alapján egy területen vagy piknikező hely vagy parkolóhely legyen, de a kettő együtt ne, mert ez konfliktus forrás lehet. A piknikező helyek veszítenek szépségükből, ha mellettük egy parkolóhely található és egy parkoló a piknikezőhelyek túlszűfoltóságát is okozhatja. A válaszadók előnyben részesítették azokat az erdőket, amelyekben található tó vagy patak, illetve fontosnak tartották, hogy közel helyezkedjen el a lakóhelyükhöz.

Eriksson és Nordlund (2013) svédországi társadalomtudományi és erdészeti hallgatók körében végeztek helyszín preferencia-vizsgálatot, hogy feltárják a környezet befolyásolja-e milyen erdei tevékenységeket végeznének. Eredményük alapján az erdei tevékenységeknek három kategóriáját különböztették meg:

- 1.) olyan tevékenység, amelyben kulcsfontosságú a környezet (pl. kirándulás),
- 2.) az általános környezet vonzza az embereket (pl. testmozgás),
- 3.) a környezet tevékenységspecifikus jellemzői vonzzák az embereket (pl. bogyógyűjtés).

A kutatás során vizsgálták, hogy a különböző szabadidős tevékenységek hogyan kapcsolódnak a környezet értékeléséhez és a preferenciákhoz az attitűd- és viselkedésmélet kontextusában. Az eredmények azt mutatják, hogy a táji jellemzők fontosak az emberek motivációja szempontjából, ezáltal szívesen gyalognak, de fontos a tájékozódás is és a megfelelő ösvények, erdei nyílások és jelzések.

Skłodowski és munkatársai (2013) néhány nagyváros környékén személyes kérdőíves felmérés keretében vizsgálta, hogy milyen a preferenciája a válaszadóknak az erdei látogatások során a különböző típusú turistautak és infrastrukturális elemek kapcsán. A látogatók a természetes

erdőket kedvelték jobban és a legfontosabb funkciója az erdőnek, hogy élőhelyet biztosítson a növényeknek és állatoknak, a rekreációs célok és a levegőtisztaság védelem csak ezután következtek. A válaszadók a séta- és túraútvonalakat, a kerékpárutakat jelölték meg a leghasznosabb kikapcsolódási lehetőségként, a legkevésbé hasznos kikapcsolódási lehetőség a lovaglás és a motocross utak, mivel az erdőhasználók alacsony száma érdeklődik ezen tevékenységek iránt. A válaszadók szerint az erdő vonzerejét legnagyobb mértékben a megjelenése, a gombák és növények fajgazdagsága, valamint a meglévő természetvédelmi területek határozzák meg. A veszélyek között a csípő-, szúró állatokat és az eltévedést jelölték meg, mely a felfestések hiányából adódik. A válaszadók a kikapcsolódáshoz fontosnak tartják szemetesek, jelzések, információs táblák, padok, menedékházak meglétét, azonban a játszóteret és a kültéri edzőeszközöket nem tartják egyáltalán lényegesnek. A válaszadók kifejezték, hogy szívesen vennék igénybe az erdei turisztikai szolgáltatók túravezetéseit, szolgáltatásait.

Ciesielski és Sterenczak (2018) áttekintő cikke szerint az erdőlátogatások iránti keresletet számos tényező befolyásolja. A látogatók demográfiai jellemzői (pl. életkor, iskolai végzettség) és a tartózkodási hely (pl. helyi lakosság vagy látogatók) mellett az erdővel kapcsolatos tényezők is (pl. megközelíthetőség, első megjelenés, erdőgazdálkodás, beleértve a szabadidős infrastruktúrát, zavaró tényezők, mint a zaj vagy a turistasűrűség). A rekreációs célú felhasználással rendelkező területeken az olyan gazdasági tevékenységeket, mint a fakitermelés, a legkisebb látogatottság és a társadalom esztétikai érzékét a legkevésbé befolyásoló időszakban kell végezni. A városokban és azok környékén az erdőterületeket úgy kell kialakítani, hogy azok megfeleljenek a rekreációs céloknak. A rekreációs övezetek erdőgazdálkodásra való kijelölésénél figyelembe kell venni a városoktól való távolságot és a lakosság gyakoriságát az erdőkben. A társadalom a természeti és a társadalmi funkcióit is értékeli az erdőknek, ezért előtérbe kellene helyezni a látogatók által kedvelt turisztikai erdőterületek vizsgálatát. A fő hangsúlyt a többfunkciós erdőgazdálkodási modell folyamatos fejlesztésére kell helyezni.

Rammo és munkatársai (2004) látogatói felmérés és látogató monitoring segítségével vizsgáltak észtországi rekreációs állami erdőterületeket. Kutatásuk során megállapították, hogy a látogatók a közeli nagyvárosokból érkeznek, 80%-a válaszadónak autóval érkezik a családjuk vagy barátai kíséretében. A legnépszerűbb rekreációs tevékenységek a sétálás, túrázás, kerékpározás, piknikezés, állatvilág megfigyelés és a fotózás. A látogatók tevékenysége a kialakított rekreációs helyszíneken és azok környékén koncentrálódnak pl. látogatóközpontok, túraútvonalak, tanösvények, piknikező helyek, kempingek. Az erdő rekreációs célú használatának ökológiai hatásvizsgálata alapján intézkedéseket terveznek a monitoringprogram továbbfejlesztésére, a látogatók képzésére, oktatására, a terület rekreációs teherbíró képességének növelésére, karbantartására és javítására.

Paletto és munkatársai (2017) a Toszkán régióban preferenciára alapozott kérdőíves felmérést végeztek el a látogatók erdőgazdálkodási kezelésekkel kapcsolatos elképzeléseinek feltárását a városkörnyéki erdők vonzerejének növelése érdekében. Eredményeik azt mutatják, hogy a városkörnyéki erdők fő látogatási célja a természetes környezetben való pihenés és a túrázás. A látogatóknak nyújtott jólléti szolgáltatások közül kiemelkedő volt a turizmus-üdülés, a biológiai sokféleség megőrzése, a levegő minősége és a kulturális értékek. A gazdasági célú ökoszisztéma-szolgáltatásokat pl. tűzifa, nyersanyag, munkahely lehetőség a válaszadók kevésbé tartják fontosnak. A válaszadók véleménye alapján a turisztikai létesítmények növelik a városkörnyéki erdők vonzerejét, 48%-uk gondolta úgy, hogy nagyon pozitív vagy pozitív hatással van a turisztikai vonzerőre ezen létesítmények megléte.

3.2.2. Hazai kitekintés

Azzal, hogy a látogatók számára mit nyújt az erdő, Magyarországon kevés kutatás foglalkozik. Halasi-Kovácsné Benkhard (2018) a Központi-Börzsöny területén kérdezett látogatókat a látogatási szokásaikról, összekapcsolva a tudás bővítésével és a természeti környezet védelmével. Forgó (2016) a Pilisben a látogatók látogatási szokásait mérte fel. A kérdőívben a motivációk között szerepelt az aktív kikapcsolódás és pihenés, illetve a hosszabb tartózkodás esetén fontosnak számító tényezők között a természeti környezet és a tiszta levegő is említésre került. Benkhard (2021) a Pilisi Bioszféra Rezervátum területén végzett látogatószámlálással egybekötött kérdőíves felmérés alapján a megközelíthetőséget vizsgálta egy aggregált index felhasználásával, amelyben területi, közlekedési és időbeli tényezőket is figyelembe vett. Benkhard és Csákvári (2019) Börzsönyi és pilisi kirándulók körében végzett kérdőíves felmérésükben a gyalogos természetjárást már kulturális ökoszisztéma-szolgáltatásként tárgyalták, és azt vizsgálták, hogy milyen távolságból érkeznek a látogatók egynapos kirándulásra, és milyen tényezők befolyásolják a terület választását. A befolyásoló tényezők között szerepelt a tájkép, a hegyek, az erdők és források is.

A túrázás, kirándulás vagy gyalogos természetjárás egy kiemelt kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás. A NÖSZTÉP (Nemzeti Ökoszisztéma-szolgáltatás térképezés és értékelés) projektben ezt a szolgáltatást értékelték és térképezték országosan hazai szakemberek mind az ökoszisztéma állapotát, mind az igénybevételt befolyásoló egyéb tényezőket figyelembe véve, meglévő adatokra és szakértői értékelésre támaszkodva. Az ökoszisztéma állapotánál a természetközelséget, a védettséget, a vizek jelenlétét és a táji diverzitást értékelték több mutató alapján, míg a befolyásoló egyéb tényezők között a túraútvonalak, a megközelíthetőség (közúton és vasúton, egyéni és tömegközlekedéssel) és a vonzerők (pl. tanösvények, látogatóközpontok, kilátók, források) szerepeltek. Az összesített értékelés alapján a Börzsöny a legjobb potenciális természetjáró helyek között szerepelt (Csákvári et al. 2021).

Egy magyarországi turisztikai felmérés szerint a természetben végzett mozgásos tevékenységek közül a gyalogtúrázás az egyik legnépszerűbb forma (Mártonné Máthé és Császár 2019). A hazai vizsgálatok azt is mutatják, hogy a látogatók a hegyvidéki területeket szívesen választják célpontnak (Magyar és Sulyok 2014), és a Börzsöny, ezen belül is kiemelt kirándulóhely (Mártonné Máthé és Császár 2019).

A Cserhát az egyik legerdősültebb része Magyarországnak, mely számos természeti értékre alapozott fejlesztési lehetőséget rejt magába. A térség problémája a hátrányos helyzetéből adódik, mely több területen (gazdasági, infrastrukturális, társadalmi) megmutatkozik. Nógrád megye és egyben a Cserhát is a főváros relaxációs övezetének minősül, a táj, a természet számos lehetőséget biztosít az aktív kikapcsolódásra vágyóknak (Ex Ante Kft. 2020).

Farkas (2002) feltárta a vidékfejlesztési gondolkodást, a kistérségben való gondolkodást, az alulról felfelé való építkezés valamint a közösségfejlesztést. Az vidékfejlesztés és a mezőgazdaság között az agrárpolitika az egyik legfontosabb ágazati politika, amely hatással van a vidék fejlődésére, de csak a mezőgazdaság vagy a mezőgazdaságból élők fejlesztésével nem oldható meg a vidék problémája.

Szőllősi és munkatársai (2014) a helyi kézműves termék előállítás és forgalmazás során felmerülő együttműködések lehetőségeit tárja fel. Eredményeik alapján elmondható, hogy minden régióknak megvannak a saját adottságai és lehetőségei az értékesítés területén, illetve vannak védjegyek, amik alkalmazhatóak. Egy térség helyi termékeit közös piaci irányítás alá kell vonni, melyhez elengedhetetlen a helyi összefogások, együttműködések erősítése. Az együttműködések

kialakulásában és a közösségi összetartozás megerősödésében fontos szerepe van a védjegyek tudatos használatának, emellett minden közösségben szükség van egy koordinátorra, aki összefogja a közösséget.

Piskóti és munkatársai (2015) kutatása során az identitás és márka-modellek alkalmazását vizsgálta hátrányos helyzetű kistérségekben. Eredményeik azt mutatják, hogy elengedhetetlen egy térségi identitás és turisztikai márkakoncepció kialakítása, mely a települési sajátosságokra, értékekre és szolgáltatásokra, vonzerőkre épít. Fontos az együttműködési rendszer kiépítése, mely magában foglalja a turisztikai fejlesztési ötleteket, a védjegyrendszert és a kommunikációs és marketing tevékenységet.

Orosz és Barczy (2019) a természeti adottságok szerepét vizsgálta a fejlesztendő járások esetében. Eredményeik alapján a települések a turizmusban látják a kitörési lehetőséget. Rendszeresen előkerült a szálláshely kialakítás, horgásztó, kerékpárút és túraútvonal kialakítása, emellett a közlekedés fejlesztése és a munkahelyteremtés lehetősége. A helyi vezetés érzékeli a természeti környezetben rejlő potenciálokat, de nem tudják miként lehetne azt felhasználni a település fejlődése érdekében.

Pentz (2021) a tematikus útvonalak a gasztronómia jegyében című munkájában németországi tematikus utakat vizsgált. Eredményei alapján a regionális termékekre épülő gasztronómia támogatja a vidéki turizmus fejlődését. A tematikus gasztronómiai útvonalak száma az utóbbi években jelentős növekedést mutatott, ezáltal növelve a kistérségek fejlődési esélyeit. A tematikus turisztikai útvonalak mentén elhelyezkedő települések lehetőséget kapnak a bemutatkozásra és a gasztronómia mentén turisztikai lehetőséghez jutnak.

Pentz (2023) a vidéki örökségi értékek innovatív turisztikai hasznosítási lehetőségeit kutatta tematikus utak segítségével. A turisták a vonzerők miatt látogatnak el a vidéki térségekbe, ezért hangsúlyt kell fektetni az attrakciók kreatív bemutatására. A térség környezeti és kulturális örökségének bemutatására és megőrzésére koncentrálnak egy-egy attrakció megtervezésekor, melyhez szükséges az együttműködés a helyi lakosokkal, szervezetekkel, vállalkozásokkal. A tematikus utak kialakításakor fontos a természet megőrzése, a biodiverzitás védelme és hangsúlyt kell fektetni a környezeti nevelésbe, emellett elengedhetetlen a térség teherbíró képességének megállapítása is.

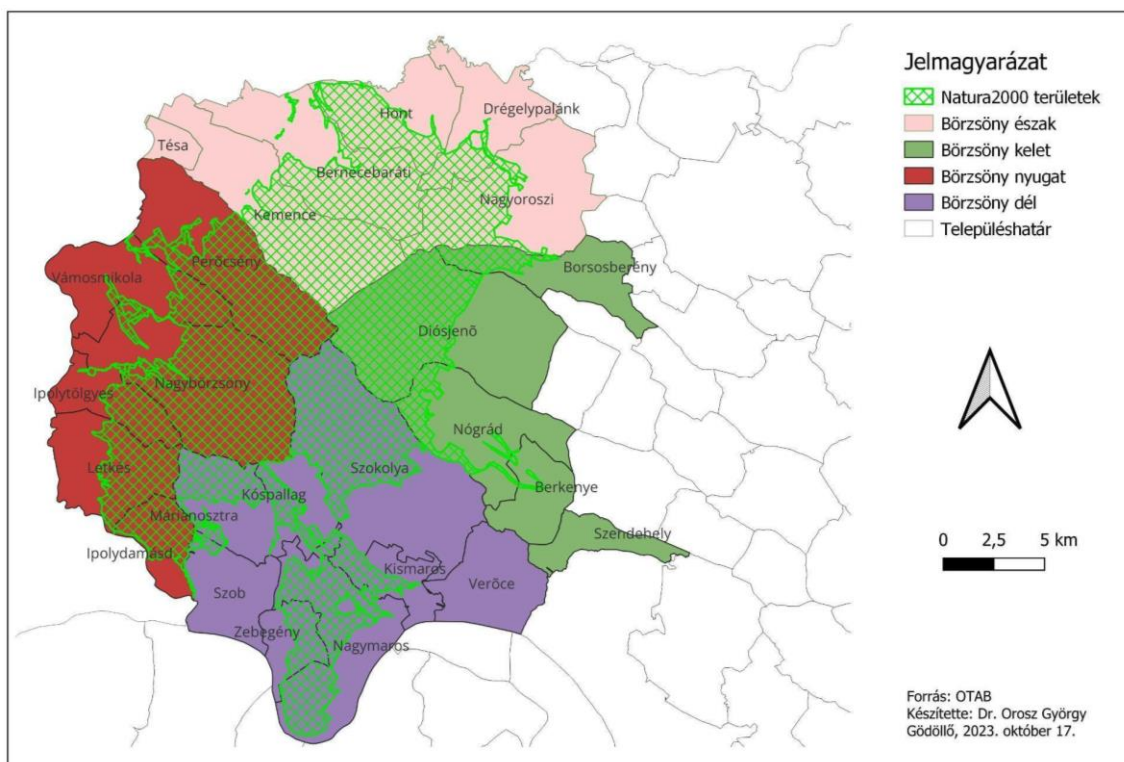
4. ANYAG ÉS MÓDSZER

4.1. A mintaterületek lehatárolása és jellemzése

4.1.1. Börzsöny

Földrajzi jellemzés, védettség

A Börzsöny jelentős része 1978-tól már tájvédelmi körzet volt, és a Duna-Ipoly Nemzeti Park 1997-es megalakulásakor annak része, törzsterülete lett (Füri 2019). A hegység a Natura 2000 hálózat része, mint különleges madárvédelmi terület (Börzsöny és Visegrádi-hegység, HUDI10002) és az élőhelyvédelmi irányelv szerint különleges természetmegőrzési terület is (Börzsöny, HUDI20008). Emellett a Pogány-Rózsás területe erdőrezervátum (Horváth és Bölöni 2002).

2. ábra: A Börzsöny égtáji felosztása és a védett területek (forrás: OTAB alapján, készítette: Dr. Orosz György)

Az általam kutatott börzsönyi települések (2. ábra): Verőce, Kismaros, Nagymaros, Zebegény, Szob, Márianosztra, Kóspallag, Szokolya, Ipolydamásd, Letkés, Ipolytölgyes, Nagyborzsöny, Vámosmikola, Perőcsény, Tésa, Kemence, Bernecebarát, Hont, Drégelypalánk, Nagyoroszi, Borsosberény, Diósjenő, Nógrád, Berkenye, Szendehely. A Börzsöny általam kutatott települései az NTS 2030-ban kijelölt Budapest környéke térség területén találhatóak. A Börzsöny az ország harmadik legmagasabb hegysége (Dövényi et al. 2010), szépségét a változatos felszíne adja a meredeken kiemelkedő kalderával, a főcsúcsokból kiinduló gerincekkel és a V alakú völgyekkel (Füri 2019). A Börzsöny mai vadregényességét annak köszönheti, hogy a hegység belsejében nincsenek települések, beépítettsége a 4%-ot sem éri el, ezáltal az Északi-középhegység legérzékenyebb tája (Führer és Kovácsévics 2017b). Települések csak a peremterületeken és a három kismedencében alakultak ki, azonban a jelentős kiterjedésű erdők famennyisége és a hegy ásványvagyonra vonzotta az embereket. Ennek köszönhetően épültek ki a keskeny nyomtávú erdei vasútvonalak, melyek közül több szárnyvonal ma is üzemel, pl. az 1893-ban létrehozott Kismaros-Királyrét közti szakasz (Lengyel 2019).

A Börzsöny kialakításában szerepet játszott a posztvulkáni tektonizmus és az eróziós völgyhálózat (Dövényi et al. 2010; Karátson 2019). A hegység az Északi-középhegység nagytáj része, mely korábban három önálló kistájra volt osztható (Központi-Börzsöny, Börzsönyi kismedencék, Börzsönyi-peremhegység) (Dövényi et al. 2010), de ma már egy egységként Börzsöny néven kezeljük (Szeberényi 2019; Csorba 2021). Éghajlata hűvös-mérsékelt nedves, az alacsonyabb térszíneken mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz, a hegység évi csapadékmennyiség 720-780 mm (Dövényi et al. 2010; Nagy L. 2019; Csorba 2021). Az alapkőzet meghatározza a vízháztartást és vízmegtartó képességet, emiatt természetes eredetű állóvizek nincsenek a hegységben, inkább a természetes eredetű források, patakok jellemzik (Füri 2019). Összesen 460 forrás ered a hegységben, mely táplálja a folyóvizeket (Füri 2019). Állóvizeket a peremterületeken és a kismedencékben találunk, melyek többnyire mesterséges eredetűek (Füri 2019).

Növényzet és élővilág

Az Északi-középhegységre jellemző övezetesség jellemzi, gyertyános-tölgyesek, tölgyesek, és bükkösök váltakoznak. Bükkösök (*Fagus sylvatica*) a magasabb régiókban vannak nagyobb kiterjedésben, az északias oldalakon mészkerülő bükkösök alakultak ki, a legmagasabb gerinceken kisebb kiterjedésben hegyvidéki (montán) bükkösök is előfordulnak. Az alacsonyabb térszíneken az elegyes lomberdők találhatók meg, főbb fafajok a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*) és a gyertyán (*Carpinus betulus*), a legnagyobb kiterjedésű élőhelytípus a gyertyános-kocsánytalan tölgyes. Az északi szűk völgyekben és a kötörmelékes hegyoldalakon magas kőris (*Fraxinus excelsior*), hárs (*Tilia cordata*, *Tilia platyphyllos*) és juharok (*Acer spp.*) alkotta elegyes erdők találhatók. A meredek lejtők sekély, köves talaján megjelennek a mészkerülő tölgyesek, száraz, meleg termőhelyen ez az erdőtípus ligetes, bokorerdő jellegű állományokat képez. A meleg, sekély talajú délies lejtőkön molyhos tölgy (*Quercus pubescens*), csertölgy (*Quercus cerris*) és virágos kőris (*Fraxinus ornus*) az uralkodó. A hegycsúcsok tetején erdőssztyepp növényzet található (bokorerdők, sziklai gyepek, sziklai cserjések). Az őshonos fafajok borítása adja az erdőterület több, mint 80%-át, kocsánytalan tölgy (34%), csertölgy (20%), bükk (19%), gyertyán (11%), az idegenhonos fafajok közül az akác (7,4%) a leggyakoribb, de kizárólag a hegységperemi részekben fordul elő. A fenyőfajok (erdei-, vörös-, luc- és feketefenyő) területfoglalása 2,1% (Führer és Kovácsévics 2017b).

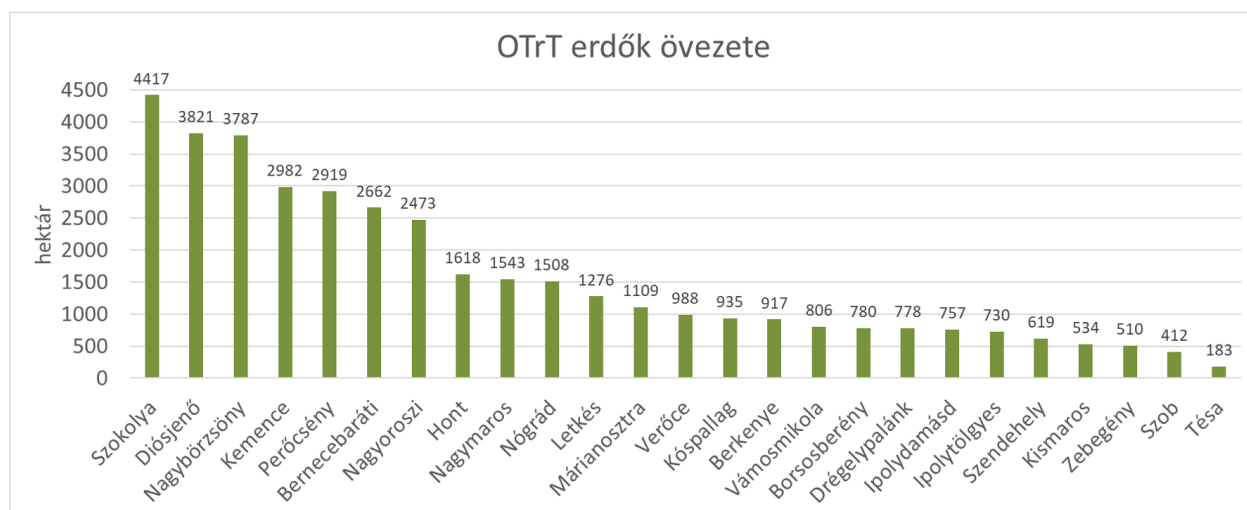
A hegység négy florisztikai alapkörzetre osztható: Dél-Börzsöny, Délnyugati-Börzsöny, Központi-Börzsöny, Északi-Börzsöny. A védett növényfajok közül kiemelendők a fokozottan védettek, melyek a hegység pannon bennszülött fajai is, az alábbiak: a magyarföldi husáng (*Ferula sadleriana* Ledeb, 1844), a hegyi szirtipáfrány (*Woodsia ilvensis* Linnaeus, 1758), a hosszúfüzérű harangvirág (*Campanula macrostachya* Waldst. és Kit., 1809). Ezeken kívül jelentős kárpáti-pannon endemikus faj a halványsárga repcsény (*Erysimum wittmannii* subsp. *pallidiflorum* Jáv., 1912), mely szintén megtalálható a Börzsönyben (Nagy J. 2019). A hegységben a bennszülött, endemikus fajok száma nem olyan magas. A havasi cincér (*Rosalia alpina* Linnaeus, 1758) védett faj, lárvái elhalt bükkfák törzsében vagy ágában fejlődnek. A bükkösök számos futóbogárnak is otthont adnak, mint például a bőrfutrinka (*Carabus coriaceus* Linnaeus, 1758) vagy a domború futrinka (*Carabus glabratus* Paykull, 1790). Az elegyes, dús cserjeszintű, de idősebb, odvas fákban gazdag erdőrészekben számos védett madárfaj megtalálható pl. vándorsólyom (*Falco peregrinus* Tunstall, 1771), macskabagoly (*Tyto alba* Scopoli, 1769). Az emlősök közül is több védett faj előfordul a Börzsönyben, mint például a hiúz (*Lynx lynx* Kerr, 1792) és a vadmacska

(*Felis silvestris* Schreber, 1777), illetve időnként fel-felbukkan a barnamedve (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758) (Vojnits és Csóka 2019).

Erdő

A Börzsöny a legerdősültebb magyarországi tájak közé tartozik, közel $\frac{2}{3}$ -a faállománnyal fedett, nagyobb kiterjedésű gyepeket és kultúrterületeket csak a peremén találunk. Az erdővel fedett területek 72%-os erdősültséget mutatnak (Führer és Kovácsévics 2017b) Az állami területek kezelője az Ipoly Erdő Zrt., illetve az erdők kisebb része magántulajdonosok kezében van (Kukely et al. 2021b). A táj nagy részének kezelésébe a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság is részt vesz, emiatt az erdőrészek 82,9% védelmi (természetvédelmi, talajvédelmi, honvédelmi), 16,8% gazdasági és 0,3% közjóléti rendeltetésű erdő (Führer és Kovácsévics 2017b). Mivel a hegység jelentős része valamilyen védelem alatt áll, ezért az erdőgazdálkodással foglalkozó szervezeteknek, illetve magánszemélyeknek természetkímélő erdőgazdálkodási módszereket kell alkalmazni, amelyek illeszkednek a természetvédelmi szabályokhoz (Ruff és Standovár 2019). A Királyréti Erdészeti megközelítőleg két évtizede kezdte el kísérleti jelleggel a folyamatos erdőborítást fenntartó erdőkezelést. A fő cél az egykorú erdőállományok átalakítása több évtized alatt vegyeskorú, több fafajú, természetközeli erdővé (Ruff és Standovár 2019, [http7](http://7)). Az erdők mellett jelentős mértékben megfigyelhetünk szántókat és gyümölcsösöket. A szőlővel borított területek aránya mára már megcsappant, mely a 19. században pusztító filoxéra járványnak köszönhető (Koczó 2013).

A 2018. évi CXXXIX. törvény Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről rendelkezik a települések erdő övezetéről. Az erdők övezete a törvény szerint a 4. § 8. pontjában az alábbiak szerint került meghatározásra: *“az OTrT-ben megállapított, kiemelt térségi és vármegyei területrendezési tervben alkalmazott övezet, amelybe az Országos Erdőállomány Adattárban szereplő erdők és az erdőgazdálkodási célokat közvetlenül szolgáló földterületek tartoznak”*. A Börzsöny 3 települése rendelkezik az Országos Területrendezési Terv (továbbiakban: OTrT) alapján 3000 hektár feletti erdőterülettel (3. ábra): Szokolya, Diósjenő és Nagybörzsöny, ezek közül Szokolya és Nagybörzsöny a hegység belső területén helyezkednek el. További négy településen (Kemence, Perőcsény, Bernecebaráti és Nagyoroszi) 2000 hektár feletti erdőövezet található.

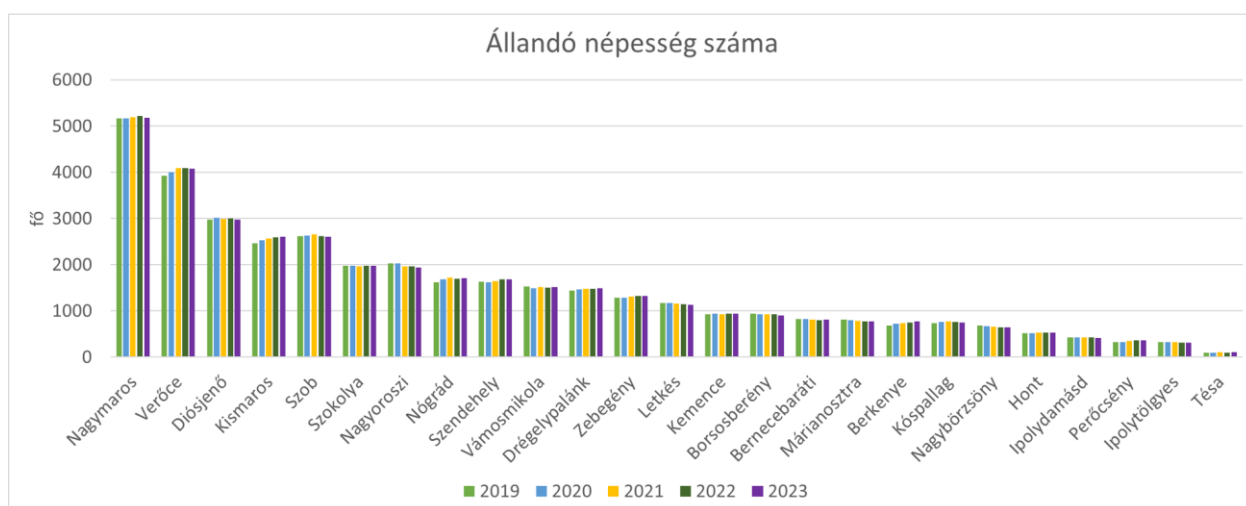

3. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek OTrT erdő övezete (forrás: TEIR adatai alapján ([http8](http://8)), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Társadalomföldrajzi jellemzés

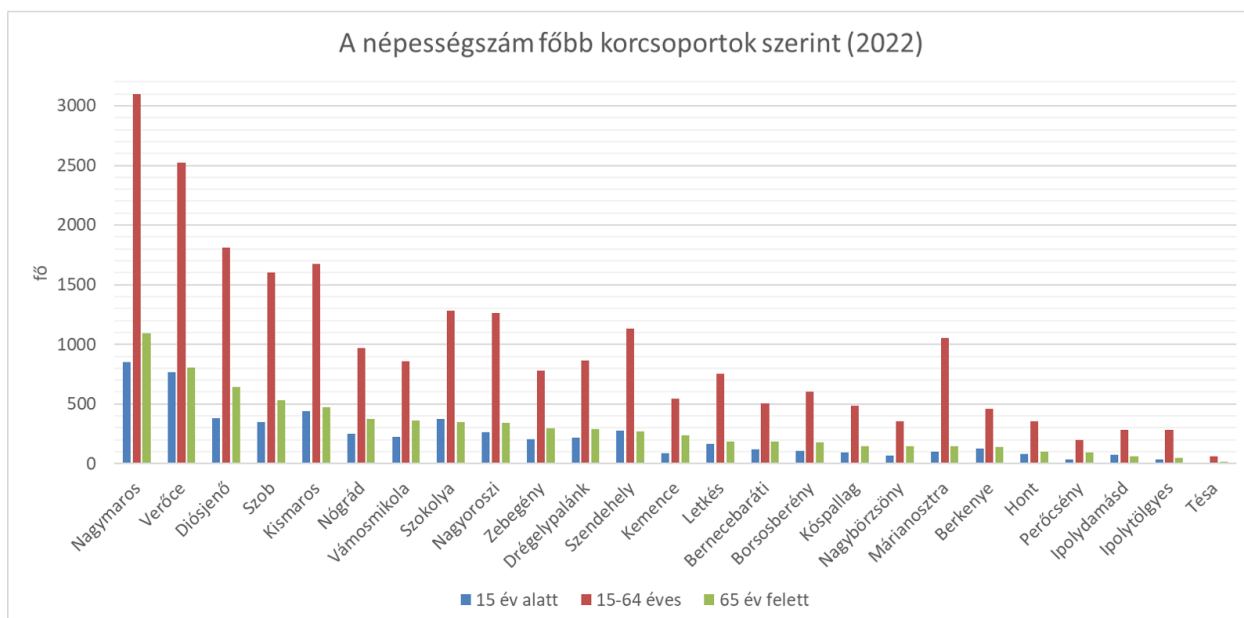
A Börzsöny déli és nyugati oldalának közlekedés-földrajzi megközelítése kedvező, vasúton, közúton és vízi úton is jól megközelíthető, a keleti oldalon a vasúti és közúti hálózat is biztosított. A domborzati viszonyok miatt a táj peremén futnak az útvonalak (Führer és Kovácsévics 2017b). Az erdei kisvasútvonalak fontos szerepet játszanak az idegenforgalom megvalósításában, több településen (Nagybörzsöny, Királyrét, Kismaros, Szob) lehetőség van ezek kipróbálására (Koczó 2013, Lengyel 2019). Gazdasági, társadalmi fejlődését a periférikus, országhatár menti fekvése kedvezőtlenül befolyásolták, napjainkban Pest vármegye legkevésbé fejlett területe. A településsűrűsége kicsi, a hegység peremén helyezkednek el a települések, délen a népesebb, északon a kisebb községek jellemzik. A kisebb települések demográfiai jellemzői kedvezőtlenebbek, a sváb és szlovák nemzetiségek aránya számottevő néhány településen (Führer és Kovácsévics 2017b). Az egykori szőlőültetvények a filoxéra idején kipusztultak és a bogyósgyümölcs-termesztés is csökkent, de az alma- és barackültetvények területe növekedett (Frisnyák 2012, Führer és Kovácsévics 2017b). Az erdőgazdálkodás a mai napig fontos szegmense a helyi gazdaságnak, az erdő munkahelyként, kirándulóhelyként és jövedelemforrásként is funkcionál (Führer és Kovácsévics 2017b).

A börzsönyi települések állandó népessége kiegyenlített (4. ábra), nagy kilengések nem figyelhetők meg a lakosságszám változásban az elmúlt 5 év tükrében.

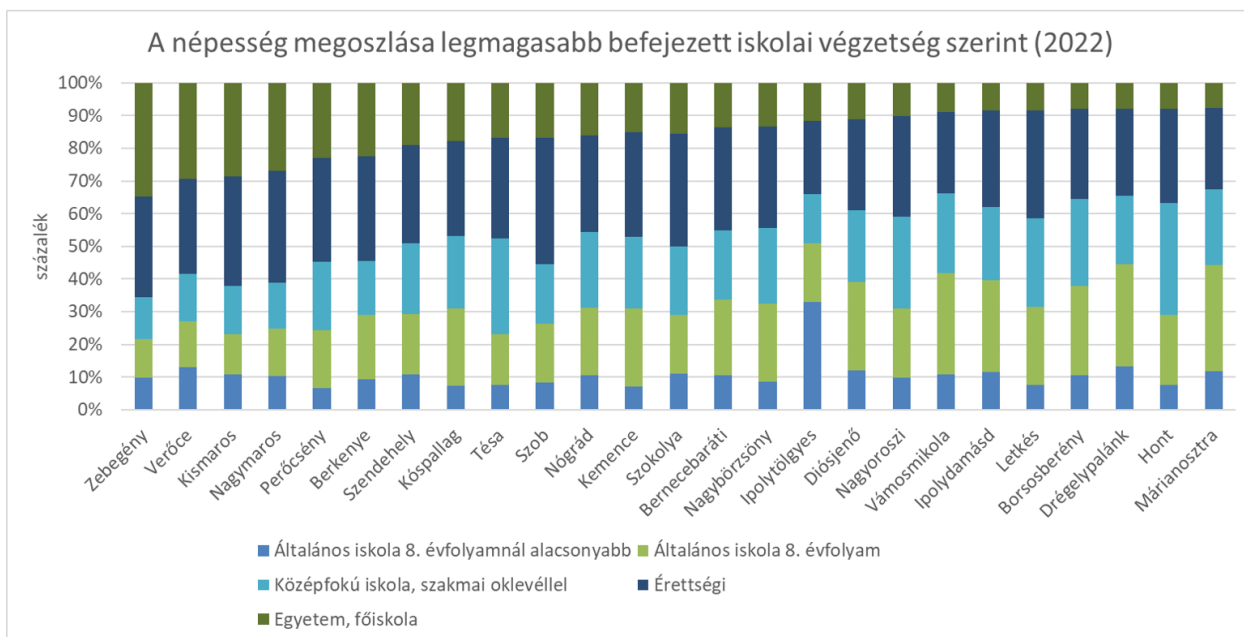
4. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek állandó népesség száma (forrás: KSH adatai alapján (<http9>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) népszámlálási adatai alapján minden településen magas arányban van a 15-64 év közötti lakosság. Az idős 65 év feletti lakosság száma többségében meghaladja a fiatal 15 év alattiak számát, ez alól kivétel Szokolya, Szendehely és Ipolydamásd (5. ábra).

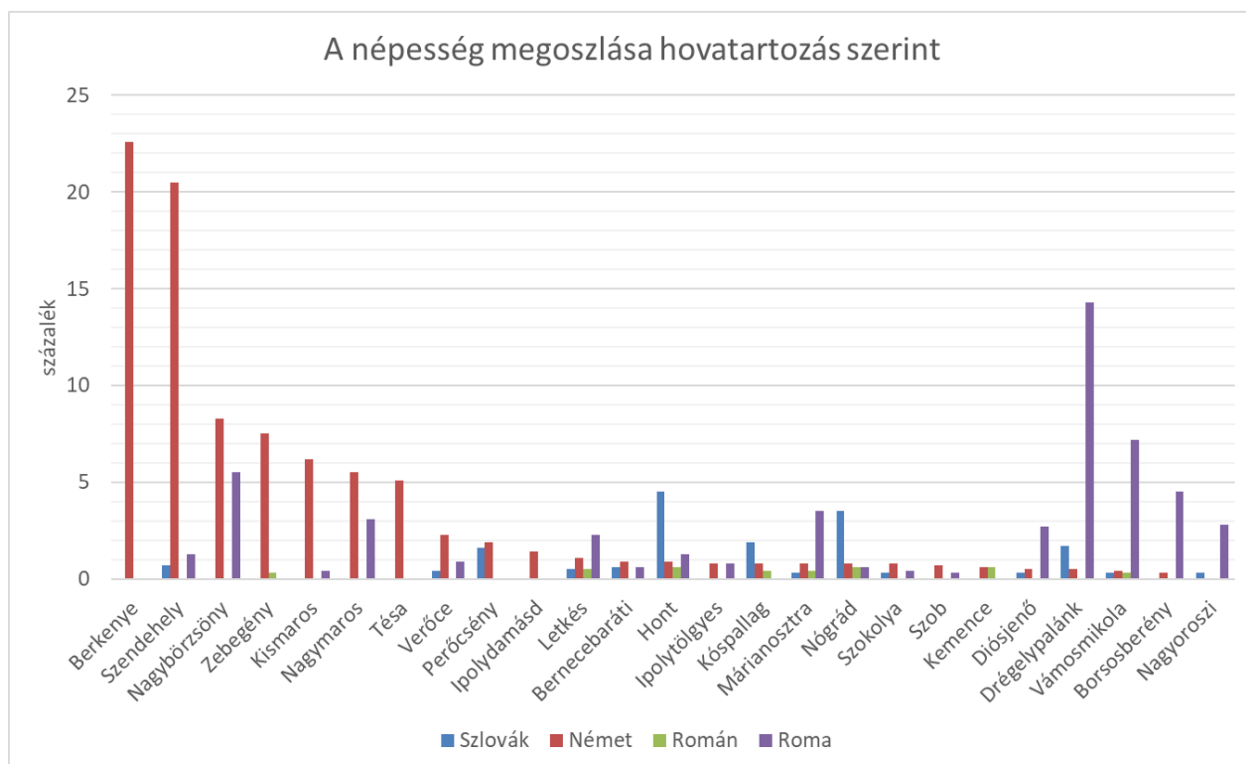
5. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek korcsoport szerinti népesség megoszlása 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség alapján (6. ábra) elmondható, hogy szinte minden településen a lakosság közel fele rendelkezik szakmai oklevéllel vagy érettségivel. A lakosság kb. 12%-nak van csak 8. évfolyamnál alacsonyabb végzettsége, kivéve Ipolytölgyest, ahol ez a szám 31,8%, jóval magasabb, mint a többi településen. A felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya változó, ezek közül Zebegény kiemelkedő, ahol 32,4%-a a lakosnak rendelkezik egyetemi, főiskolai végzettséggel, ezt követi Verőce (27,1%), Kismaros (26,7%), Nagymaros (24,7%), Perőcsény (21,7%) és Berkenye (20,5%). A felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség száma Márianosztrán, Drégelypalánkon és Honton a legalacsonyabb (7%).

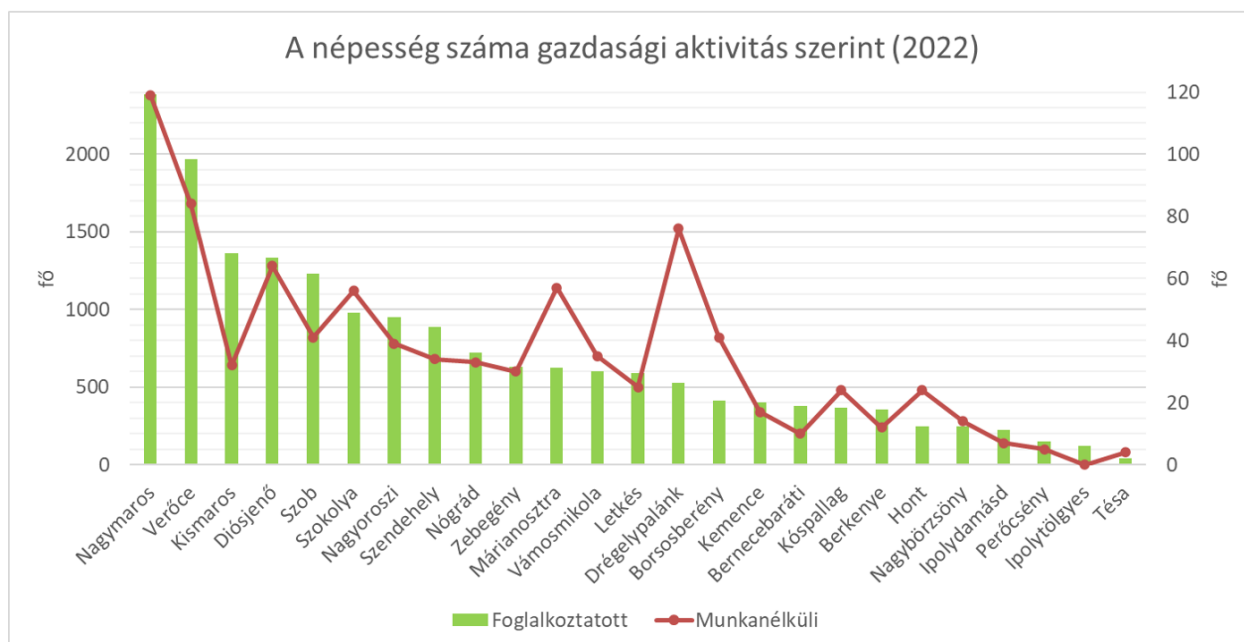
6. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek legmagasabb iskolai végzettsége szerinti népesség megoszlás 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A nemzetiségi hovatartozás (7. ábra) tekintetében a Börzsöny települései változatos képet mutatnak. A német nemzetiségűek száma meglehetősen magas Berkenyén (22,6%) és Szendehelyen (20,5%), emellett a Dunakanyar településein pl. Nagybörzsönyben (8,3%), Zebegényben (7,5%) és Nagymaroson (5,5%). A szlovák nemzetiségűek több településen jelen vannak kis számban (1% alatt), emellett néhány településen nagyobb arányban előfordulnak pl. Nógrád (3,5%) és Hont (4,5%). A hegység északi és keleti oldalán elhelyezkedő településeken magasabb arányban élnek roma lakosok, Drégelypalánkon 14,3%, Vámosmikolán 7,2%, Nagybörzsönyben 5,5%, Borsosberényben 4,5% Nagymaroson 3,1% és Nagyoroszián 2,8%.

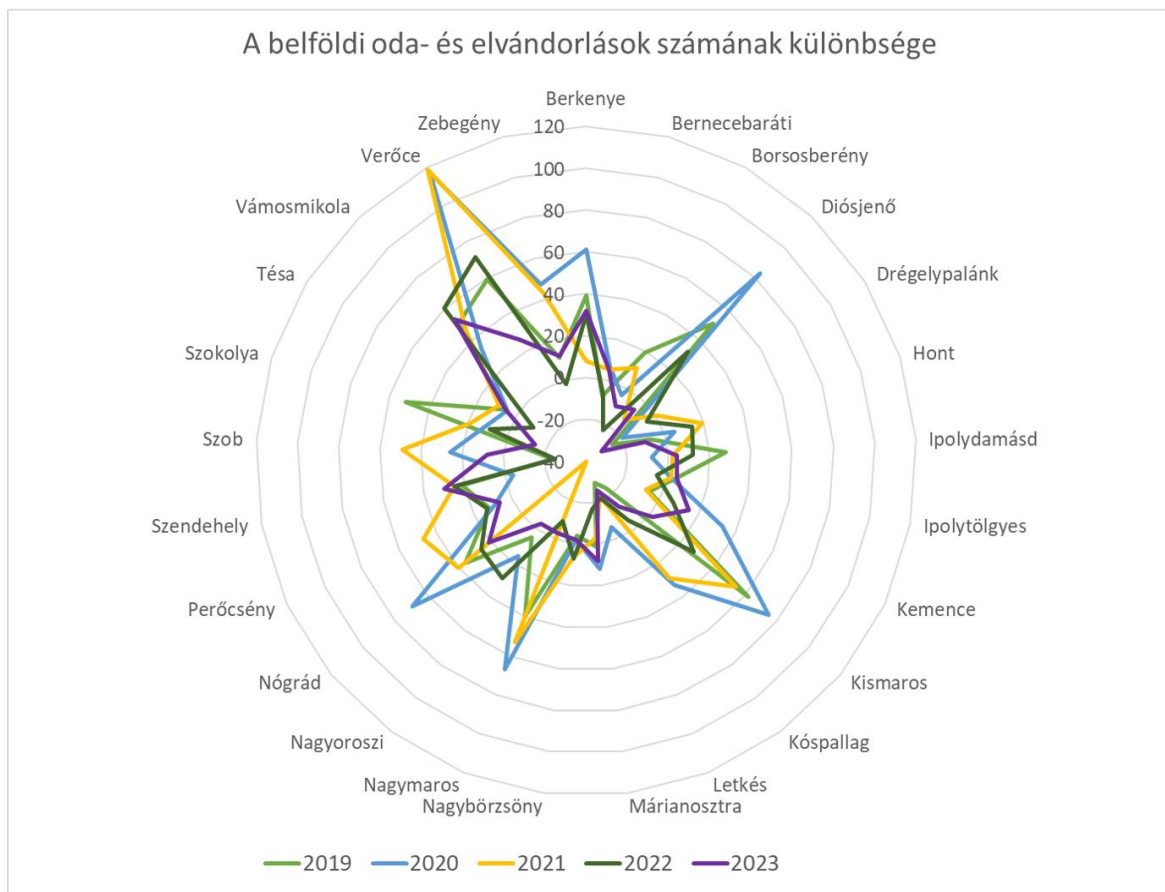
7. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek hovatartozás szerinti népesség megoszlás 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (http10), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A KSH 2022. évi népszámlálási adatai alapján munkanélküliek száma magas volt a Dunakanyar két településén, Nagymaroson (119 fő) és Verőcén (84 fő). A roma lakosság magas arányával indokolható, a munkanélküliek magas száma is Drégelypalánkon (76 fő) és Diósjenőn (64 fő). Jelentős volt a munkanélküliek száma 2022-ben Szokolján (56 fő) és Márianosztrán (57 fő) is. Ipolytölgyes az egyetlen település, ahol 2022-ben nem volt munkanélküli (8. ábra).

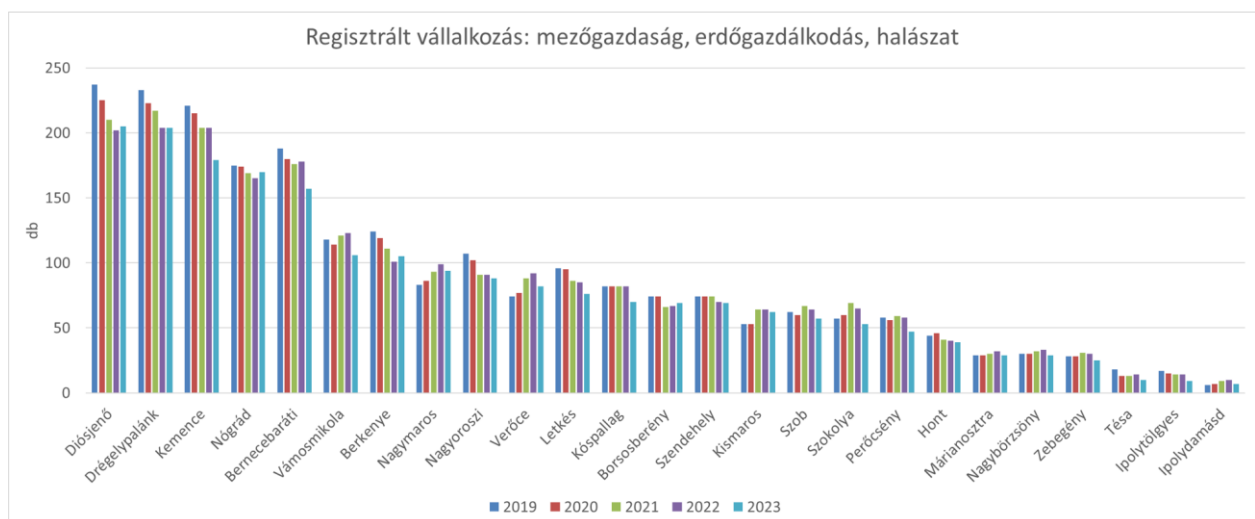
8. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek gazdasági aktivitás szerinti népesség megoszlás 2022-ben
(forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A belföldi oda- és elvándorlások számának különbsége (9. ábra) azonban már megmutatja, hogy 5 év vonatkozásában milyen lakossági migráció történt a településeken, mely az állandó népesség számban nem mutatható ki. Verőce esetén a leglátványosabb a növekedés mértéke, 2020-ban és 2021-ben közel 120 fő költözött a településre, míg 2022-ben már csak 71 fő és 2023-ban pedig 26 fő. Ennek ellenkezője is megfigyelhető Letkésen, ahol 2020-at kivéve minden évben több, mint 20 fő hagyta el a települést, itt egy negatív irányú elvándorlás valósult meg és a település állandó lakosságszáma is közel 40 fővel csökkent 2023-ra. A legnagyobb népességnövekedés a településeken egyértelműen 2020-ban és 2021-ben figyelhető meg a Covid-19 járvány idején és azt követően, amikor sokan kerestek a budapesti agglomerációban természetközeli lakhelyet.

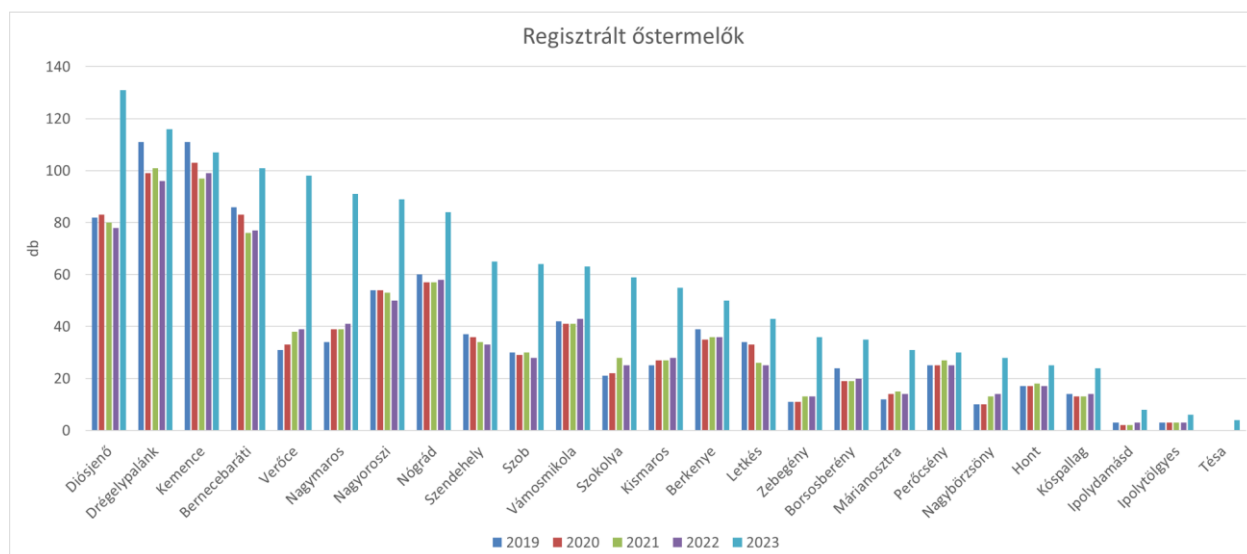
9. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek belföldi oda- és elvándorlások számának különbsége (forrás: KSH adatai alapján (http9), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A Börzsöny településein számos olyan vállalkozás működik (10. ábra), mely az agráriumhoz kötődik valamilyen formában. Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (továbbiakban: TEIR) adatai alapján 2023-ban 100 feletti mezőgazdasági, erdőgazdálkodási vagy halászati vállalkozás működött Diósjenőn, Drégelypalánkon, Kemencén, Nógrádban, Bernecebarátiban, Vámosmikolán és Berkenyén. Az adatsorból látszik, hogy 2019-ben a Covid járvány előtt ezeken a településeken még 10-30 db vállalkozással több működött. A legkevesebb vállalkozás Ipolytölgyesen (9 db) és Ipolydamásdon (7 db) volt 2023-ban.

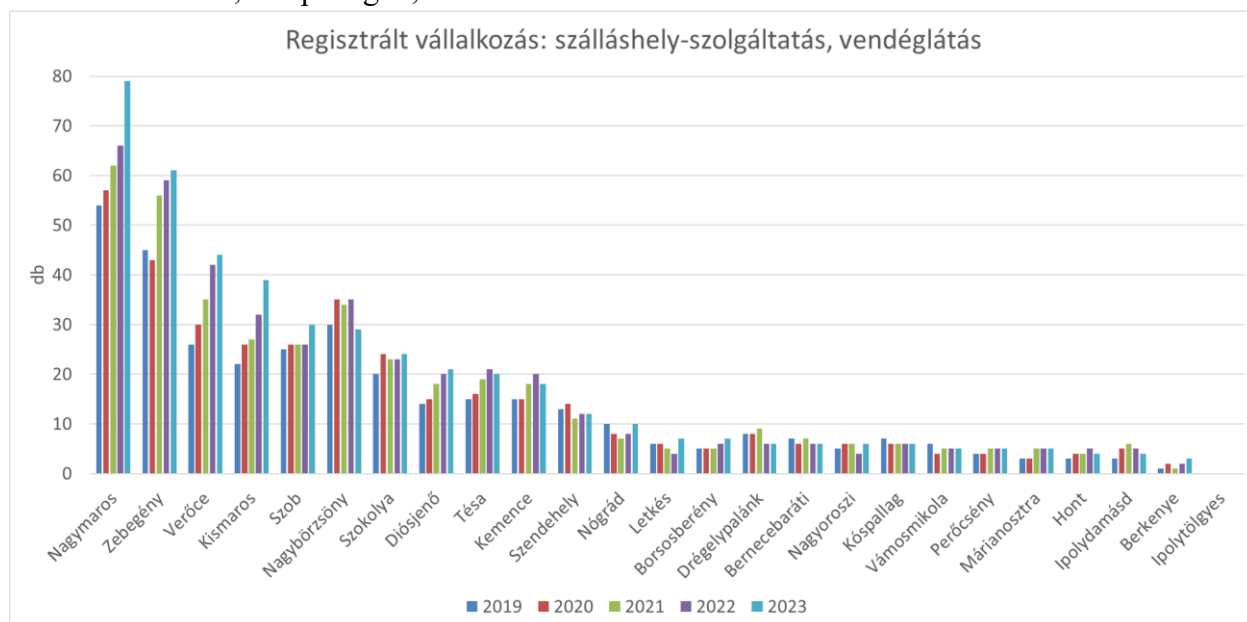
10. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek regisztrált vállalkozások száma mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területén (forrás: TEIR adatai alapján (http8), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A különböző társas és egyéni vállalkozási formák közül talán az őstermelők állnak legközelebb a természethez (11. ábra). A 2019-es adatokhoz képest minden településen emelkedett az őstermelők száma 2023-ban, sőt számos településen kiugróan magas számban regisztráltak őstermelők.

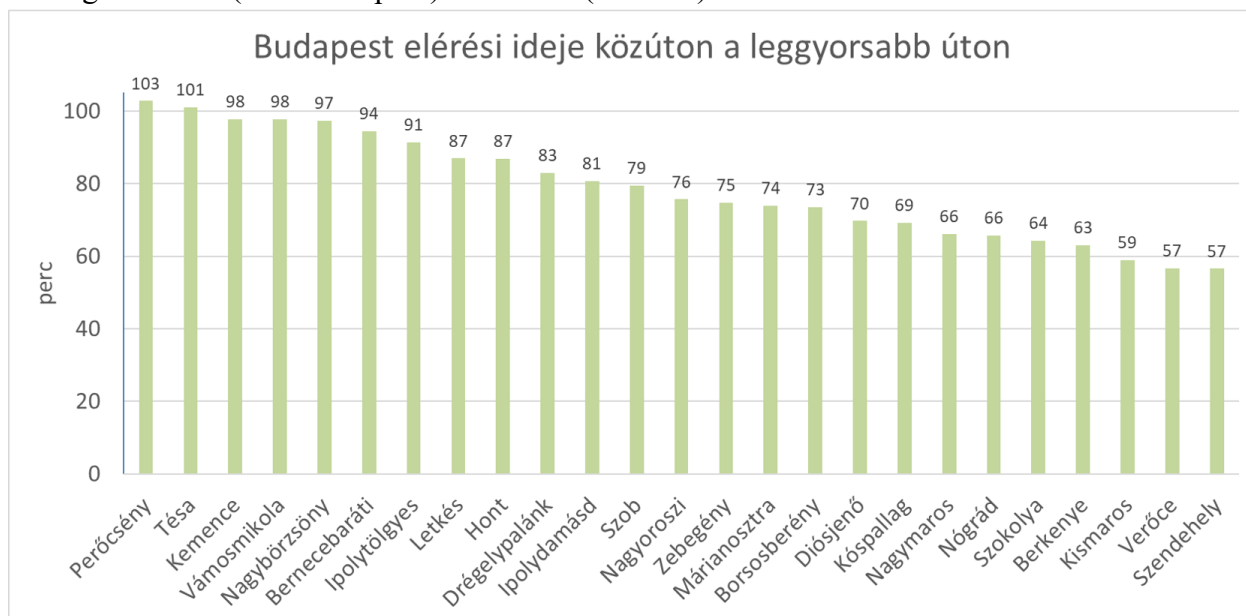
11. ábra: A Börzsöny általam kutatott településein regisztrált őstermelők száma (forrás: TEIR adatai alapján (http8), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A regisztrált vállalkozás közül a látogatók kiszolgálásához leginkább a szálláshely és vendéglátás kapcsolódik. A Dunakanyarban található településen kiemelkednek a többi település közül ezen a téren (12. ábra). 2023-ban Nagymaroson 79 db, Zebegényben 61 db regisztrált szálláshely, vendéglátóhely volt, melyet Verőce (44 db), Kismaros (39 db), Szob (30 db) és Nagybörzsöny (29 db) követ. Az ábrán az is látható, hogy 2019 óta a szállás és vendéglátóhelyek száma jelentős emelkedést mutatott, 20-77%-kal növekedett a számuk a településeken. A többi börzsönyi településen is emelkedés figyelhető meg, de nem ilyen gyors ütemben, illetve 2019-hez képest csökkenés figyelhető meg 5 településen, Szendehelyen, Drégelypalánkon, Bernecebarátiban, Kóspallagon, Vámosmikolán.

12. ábra: A Börzsöny általam kutatott településein regisztrált szálláshely-szolgáltatással, vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma (forrás: TEIR adatai alapján (http8), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A főváros közelsége az itt élők számára fontos lehet, de az ide látogatók számára is döntő lehet a települések megközelíthetősége. A Dunakanyar települései népszerűek a kirándulók körében, melyek közúti elérési ideje 1 óra körül alakul a TEIR adatai alapján. A Budapesthez közelebb eső, a Börzsöny déli, délkeleti, délnyugati lábánál található települések megközelítése a leggyorsabb közúton. Szendehely (Katalinpuszta), Kismaros (Királyréti erdei vasút) és Szokolya (Királyrét) is kiemelkedő kirándulóhelynek minősül, ezek nagyjából egy óra alatt elérhetők Budapestről. A Börzsöny északi részén elhelyezkedő települések pl. Peröcsény, Tésa, Kemence, Vámosmikola érik el leglassabban (közel 100 perc) a fővárost (13. ábra).

13. ábra: A főváros közúti elérési ideje a Börzsöny általam kutatott településeiről (forrás: TEIR adatai alapján (<http8>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Turizmus

A 19. század vége felé a Börzsöny déli részein egyre jellemzőbb lett a turizmus. A hegység egykori látogatóit a főváros adta. Az első világháborúig a Dunakanyar kedvelt üdülőhelynek számított, ugyanis könnyen elérhető volt vasúton. A Dunakanyartól távolabb eső részek megközelítése már jóval nehezebbnek bizonyult, nem voltak kialakított menedékházak sem. 1909-ben megindult a Duna-Ipoly helyi érdekű vasútvonal, amely a Börzsöny keleti oldalán közlekedve az eddig távolabb eső területeihez biztosított elérést. A kirándulók dolgát még az is nehezítette, hogy nem volt megfelelően jelzett útvonal és térkép sem (Berki et al. 2011; Kertész 2019). 1928-tól kezdték el szervezeten megalapozni a Börzsöny turizmusát. Egyes településeket bevontak a fizető-vendéglátás hálózatába, emellett megjelent egy új Börzsöny útikalauz és egy térkép is, továbbá megnyíltak az első menedékházak. A második világháború kezdetén a kirándulók száma megcsappant a nehézkes közlekedési lehetőségek, a magánerdő lezárások miatt (Berki et al. 2011). A hegység egy részét katonai területté nyilvánították, így oda nem is lehetett belépni. A második világháború után ismét megnyílt a látogatók előtt az erdő, a menedékházak felújításra kerültek. Autóbuszjáratokat is indítottak, emellett az erdei vasútvonalakon is bevezették a személyszállítást. A hegység északkeleti részén a hadgyakorlatok miatt tilos volt a kirándulás. Az 1980-as évek második felétől a túrázási kedv megnövekedett, és ez azóta sem változott. Az északkeleti erdőségben a katonai gyakorlatok megszűntek, így az a rész is megnyílt a látogatók előtt (Kertész 2019).

A Börzsöny nemcsak természetvédelmi és erdőgazdálkodási szempontból fontos, hanem turisztikailag is, hiszen változatos felszínformái több célcsoport számára nyújtanak aktív kikapcsolódási lehetőséget, azonban a térségnek számos kiaknázatlan lehetősége van. Ma már a gyalogos természetjárókön kívül a kerékpárosok, teljesítménytúrázók, zarándokok, terepfutók, kutyás gyalogtúrázók, nordic walking túrázók, fotósok és geocaching keresők is megjelennek a Börzsönyben (Kertész Z. 2019, Kukely et al. 2021b). A gyalogos természetjárás szempontjából a Börzsöny országos szintű desztinációnak minősül, azonban a kerékpáros turizmus egy napos programra redukálódik, hiszen az infrastruktúra és az ehhez kapcsolódó szolgáltatási rendszer nincsen kiépítve a hegység körül (Kukely et al. 2021b). A Magyar Turisztikai Ügynökség a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 - Turizmus 2.0 stratégiával összhangban 11 kiemelt turisztikai térséget jelölt ki, melyek között szerepel a Börzsöny is "Budapest környéke" néven (NTS 2021). A Börzsöny, emellett az Ipoly-völgye is vonzó az ide látogatók számára (Kukely et al. 2021b). Az Ipoly-völgyében és a Duna mellett elhelyezkedő településeken meghatározó kikapcsolódási forma a vízi turizmus, emellett kiemelhető még a városnéző körséta (pl. Zebegényben) (Kukely et al. 2021b).

4.1.2. Cserhát

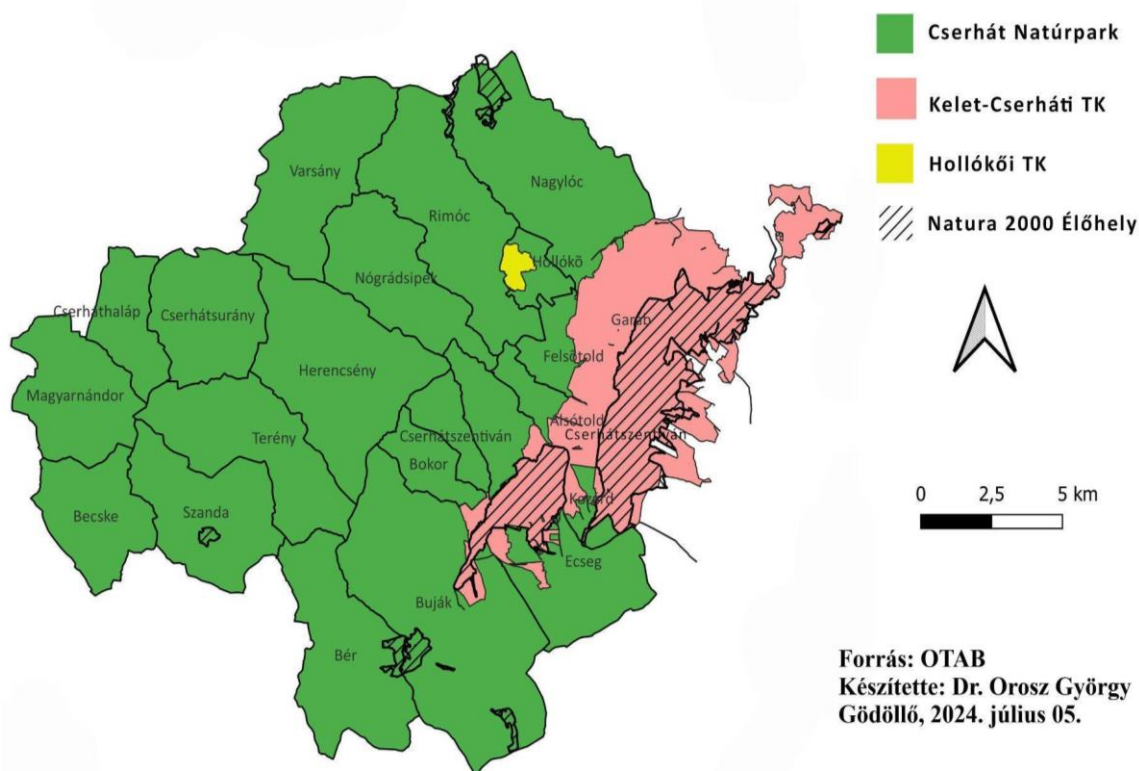
Földrajzi jellemzés, védettség

A Cserhát az Északi-középhegységben helyezkedik el a Börzsöny és a Mátra hegységek között (Szövényi et al. 2013). A kutatott települések megegyeznek a Cserhát natúrpark településeivel: Alsótold, Becske, Bér, Bokor, Buják, Cserháthaláp, Cserhátsurány, Cserhátszentiván, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Herencsény, Hollókő, Kozárd, Kutasó, Magyaránador, Nagylóc, Nógrádsípek, Rimóc, Szanda, Terény, Varsány. A Cserhát Natúrpark a névhasználati címet 2009. október 22-én kapta meg (Szakmai koncepció 2013). Szinte minden natúrparknak van egy jelmondata, mely a Cserhát esetében az „Éltető és élhető vidék”, ebből is lehet következtetni a natúrpark fő tevékenységi területére, mely a vidékfejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, a hagyományok őrzése és felelevenítése (Horváth et al. 2014). A Cserhát natúrpark területén fekvő települések kiesnek az NTS 2030 által preferált térségek közül.

Az általam kutatott települések 3 kistájba sorolható: Központi-Cserhát, Terényi-dombság, Szécsényi-dombság (Dövényi et al. 2010), a Csorba-féle (2021) új beosztás alapján Kopasz (Északi)-Cserhát és Központi-Cserhát néven találjuk meg a kistájakat. Kutatásom során a Dövényi et al. (2010) leírása alapján mutatom be a kistájakat. A három kistáj domborzati, földtani, talajtani, éghajlati, növényzeti jellemzői nagy hasonlóságot mutatnak egymással, ezért ezeket nem külön-külön, hanem egyben ismertetem. A Cserhát tengerszint feletti magassága 144-574 m között változik, völgymedencékkel tagolt, alacsony középhegység, illetve telérvonulatokkal határolt dombvidék (Harmos et al. 2009). Az éghajlatát mérsékelt hűvös-mérsékelt száraz időjárás jellemzi, az évi középhőmérséklet 8-9,5 °C között alakul (Dövényi et al. 2010; Csorba 2021). Az évi csapadékmennyiség 580-630 mm, a kistájokban kevés a forrás és lefolyása is száraz, gyenge (Dövényi et al. 2010).

A Cserhát natúrparkban két tájvédelmi körzet és 6 Natura 2000 terület található (Harmos et al. 2009; Csorba 2021). A natúrpark területei a Hollókői (1977) és a Kelet-Cserhádi (1989) tájvédelmi körzethez (14. ábra) tartoznak, a Bükk Nemzeti Park részei. A Cserhát hegység tulajdonképpen egy dombvidéki táj, a Natura 2000 hálózat része, az élőhelyvédelmi irányelv szerint különleges természetmegőrzési terület több helyszínen: Bézma (HUBN20057), Tepke (HUBN20056), Bujáki Csirke-hegy és Kántor-rét (HUBN20058), Bujáki Hényeli-erdő és Alsó-rét (HUBN21094),

Szandai Várhegy (HUBN20059), Nagylóci Kő-hegy (HUBN21095) (275/2004. (X.8.) Korm. rendelet; [http11](#)). Hollókő ófalut és táji környezetét 1987-ben az UNESCO felvette a kulturális világörökségek listájára ([http12](#)). A Cserhát natúrpark egyik legértékesebb geológiai ritkasága a Bér mellett emelkedő vulkanikus eredetű ívelt (70° szögben), andezit oszlopos elválás, mely a Kárpát-medencében és európai szinten is egyedi ([http13](#)).

14. ábra: A Cserhát natúrpark települései és védett területei (forrás: OTAB alapján, készítette: Dr. Orosz György)

Növényzet és élővilág

A terület erdőgazdálkodásra és kevésbé hőigényes mezőgazdasági kultúrák termesztésére alkalmas (Dövényi et al. 2010; Csorba 2021). A nevét az egykor uralkodó fafajáról kapta, a csertölgyről (*Quercus cerris*), mely a dombos területek összefüggő borítását adta (Harmos et al. 2009). A táj mozaikos, a lankás dombvidéken erdőfoltok és patakmenti, völgyalji nedves területek váltakoznak (Dövényi et al. 2010; Csorba 2021).

A cseres-tölgyesekben típusjelző növény a ligeti perje (*Poa nemoralis*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), бүккsás (*Carex pilosa*), felemáslevelű csenkesz (*Festuca heterophylla*). Az északi oldalakon gyertyános-tölgyesek, gyertyános-bүккsők is előfordulhatnak, de ezek kis kiterjedésűek. Előfordulhat ezekben az erdőkben a közönséges édesgyökerű-páfrány (*Polypodium vulgare*), barkócafa (*Sorbus torminalis*) és a magas csukóka (*Scutellaria altissima*). A szárazabb, melegkedvelő erdőkben megjelenhetnek déli növények pl. pázsitos nőzirom (*Iris graminea*), sziklai sás (*Carex halleriana*), lappangó sás (*Carex humilis*). A tölgyes erdőkből másodlagosan létrejött cserjés-szárazgyepi társulások fontos fajai: vörös hagyma (*Allium marginatum*), erdei szellőrózsa (*Anemone sylvestris*), boldogasszony-papucs (*Cypripedium calceolus*), szártalan csüdfű (*Astragalus exscapus*), tarka kosbor (*Orchis tridentata*) (Vojtkó 2008; Dövényi et al. 2010).

A rovarvilág különleges képviselői a tölgyesekben élő tölgyfaszender (*Marumba quercus*) és a nagy pávaszemes szövő (*Saturnia pyri*). Az erdők öreg fái és az idős hagymásfás legelőkön több rovar is megtalálja élőhelyét pl. höscincér (*Cerambyx cerdo*), nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*),

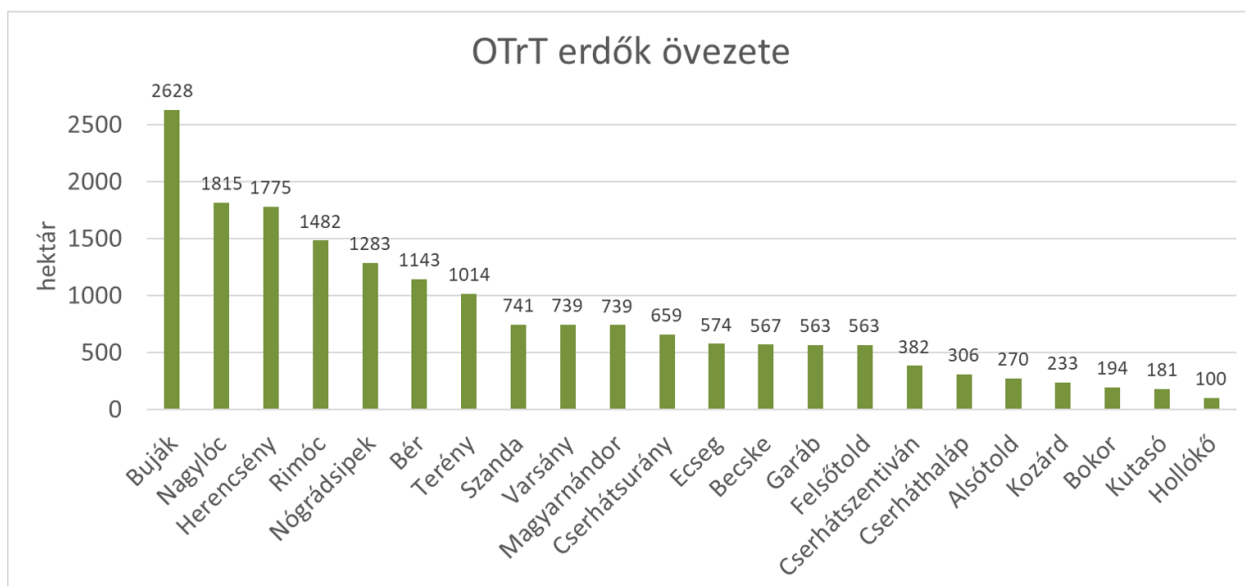
kék pattanóbogár (*Limoniscus violaceus*), párducfoltos hangyaleső (*Dendroleon pantherinus*). A gerincesek közül kiemelkedő a foltos szalamandra (*Salamandra salamandra*), kékpettyes lábatlangyík (*Anguis colchicus*), fekete harkály (*Dryocopus martius*), hamvas küllő (*Picus canus*), kék galamb (*Columba oenas*), macskabagoly (*Strix aluco*). Az emlősök közül előfordul a fokozottan védett vadmacska (*Felis sylvestris*) és az erdei pele (*Dryomys nitedula*) (http14; http15).

Erdő

A cserhádi táj erdőborítása 30-35% körüli, mely már a 18. század végén is hasonló arányt mutatott (Führer és Kovácsévics 2017a). A vegetáció változatos képet mutat, a dombvidékeken az uralkodó élőhelytípus a cseres- kocsánytalan tölgyesek, de jellemzőek a gyertyános- kocsánytalan tölgyes erdőrészek is. Az északi részeken előfordulnak bükkösök is kis mértékben, a meredek kőfolyásos lejtőkön törmeléklejtő-erdők jelennek meg, a de előfordulnak mészkérülő tölgyesek is kis arányban. Az idegenhonos fafajok közül fenyvesek (erdei, fekete) és akácerdők alkotnak nagyobb állományokat (Führer és Kovácsévics 2017a). Az erdőfelújítás során az idegenhonos fajok őshonos állományokká alakítását végzi az erdészet. Kísérleti jelleggel 200 ha-on örökérdő gazdálkodást folytatnak (http16). Az állami erdőterületek legnagyobb kezelője (81%) az Ipoly Erdő Zrt., kisebb területen gazdálkodik még a Pilisi Parkerdő Zrt., Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Budapesti Erdőgazdaság Zrt. Az erdők 54,8% állami tulajdon, 44,4% magántulajdon, a fennmaradó 0,4-0,4% közösségi vagy vegyes tulajdonban áll.

Az erdőrészek 33%-a védelmi (természetvédelmi, talajvédelmi, településvédelmi, honvédelmi) rendeltetésű, a 67%-a gazdasági rendeltetésű. A termőhelynek megfelelő klímazonális erdőket a cser (26%) és a kocsánytalan tölgy (18%) alkotja. A táj meghatározó fafaja az idegenhonos akác (34%), emellett az erdeifenyő (5,2%) található meg kisebb százalékban. A tájban elegyfajként előfordul a gyertyán (3,5%), bükk (1,6%) és a kocsányos tölgy (1,6%). Az erdőállományokat vágásos rendszerben alakították ki, ezért egykorú nagyobb tömbök jellemzik a tájat. Az erdők koreloszlása a változatos fafajösszetétel és a nagy terület ellenére is kiegyensúlyozatlan. A Cserhát erdeinek koreloszlásában a fiatalabb erdők dominálnak, mely az akácosok rövid vágásfordulójának is köszönhető. A közepes vágásfordulójú erdők a fenyvesek, mely az 1970-es évek erdősítésének hatására jöttek létre. A hosszú vágásfordulójú állományok alkotója a cser és a kocsánytalan tölgy, mely a II. világháború időszakának nagymértékű véghasználatával és felújításával hozható összefüggésbe. A Cserhát erdei közepes természetességűek, sok többé-kevésbé elkülönülő erdőtömb található. A természetességi kategóriák szerinti megoszlás az alábbi: természetszerű erdők aránya 20%, származékerdők 34%, átmeneti erdők 4%, kultúrerdők 41%, faültetvény 1% (Führer és Kovácsévics 2017a).

A Cserhát OTTr erdők övezete (15. ábra) a Börzsönyhöz képest sokkal kisebb, ugyanis itt a táj mozaikos, nem összefüggő erdőtömb. A Cserhát általam kutatott településeinek OTTr erdő övezete megközelítőleg fele akkora, mint a Börzsöny általam kutatott településeinek OTTr erdő övezete. A Cserhátban kiemelkedő Buják település erdő övezete, mely több, mint 2600 hektár. Még 6 település (Nagylóc, Herencsény, Rimóc, Nógrádsipek, Bér, Terény) OTTr erdő övezet éri el az 1000 hektáros területet.

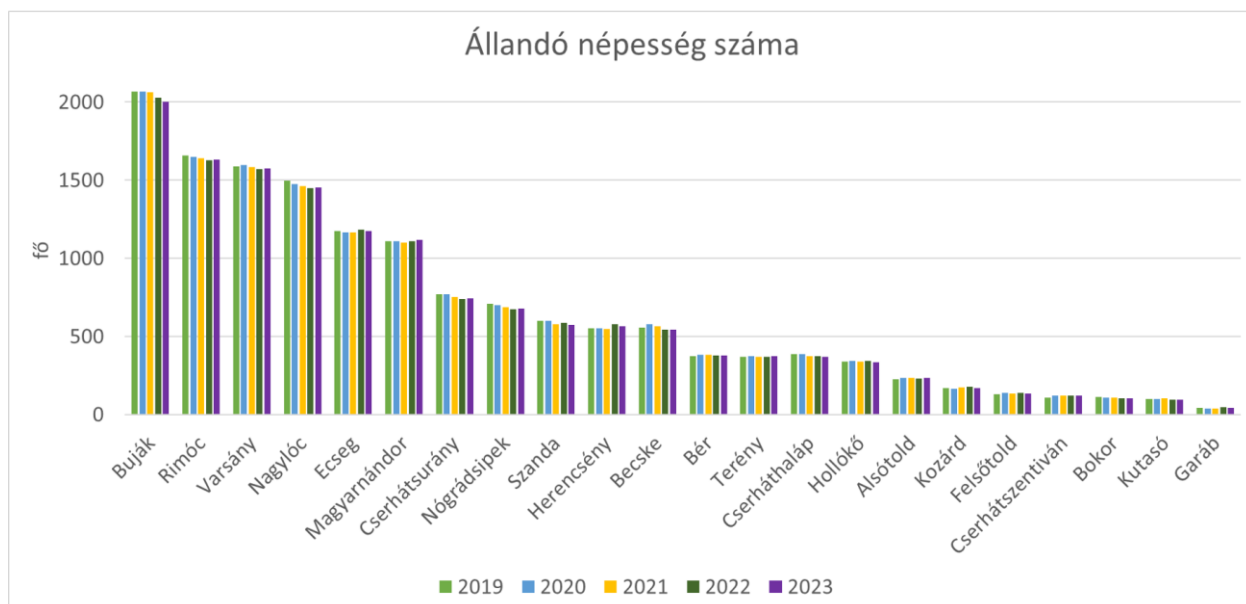

15. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek OTrT erdő övezete (forrás: TEIR adatai alapján (<http8>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Társadalomföldrajzi jellemzés

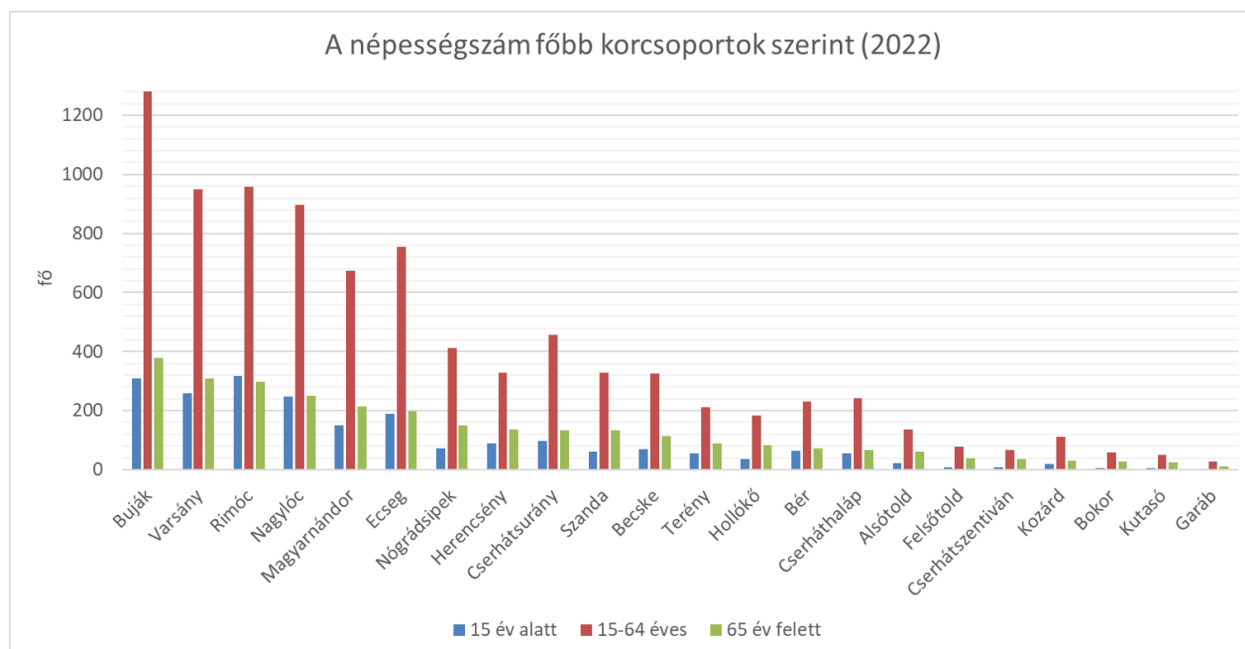
A Cserhát közlekedésföldrajzi helyzete kedvezőtlen, mert ugyan földrajzilag közel esik a fővároshoz, közlekedési kapcsolatai rosszak, ezért ez a közelség inkább távolságként mutatkozik. A fontosabb közutak a táj peremén húzódnak, alsóbbrendű belső úthálózata kevésbé jó minőségű, a vasúthálózat ritka és a táj keleti felén összpontosul (Führer és Kovácssevcics 2017a). A településszerkezet elaprózott, a kisebb falvak jellemzőek. A népsűrűség alacsony, kisebb az országos átlagnál, a népesség száma folyamatosan fogy a térségben, főként az alacsony születésszám és a magas elhalálozási arány miatt, de nagyban hozzájárul ehhez a migrációs veszteség is, mely térség előregedéséhez is vezet. A nemzetiségek közül magas a romák aránya, de vannak szlovákok, németek és palócok is (Führer és Kovácssevcics 2017a; Nógrád Vármegye Integrált Területi Programja 2021-2027). A gazdasági aktivitás alacsony, a munkanélküliség magas, meghaladja az országos átlagot. A mezőgazdaságban és az iparban is visszaesett a dolgozók száma, de a vállalkozási hajlandóság is szerény mértékű a térségben. A mezőgazdasági területek gyenge minőségűek, az állattenyésztés az elmúlt évtizedekben visszaszorult. Az ipar egy ideig gyors ütemben fejlődött, munkahelyeket teremtve a térségben, azonban a rendszerváltozás után a szerkezetváltás és a modernizáció lassan haladt (Nógrád Vármegye Integrált Területi Programja 2021-2027). A Cserhát-vidék a kevésbé fejlett, periférikus területek közé tartozik, elmaradottsága a múltban keresendő, mely napjainkra sem változott sokat. A tájon belül regionális különbségek nem figyelhetők meg, a vármegye területe egyfajta zárvány, mely nem kapcsolódik sem Budapesthez, sem az Észak-magyarországi régióhoz (Führer és Kovácssevcics 2017a).

A cserháti települések is kiegyensúlyozottságot mutatnak az állandó népességszám tekintetében az elmúlt 5 évben (16. ábra), mindössze néhány település esetében figyelhetünk meg nagyobb csökkenést pl. Buják, Cserhátsurány, Nagylóc vagy növekedést pl. Herencsény, Terény, a többi település inkább stagnálást mutat.

16. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek állandó népesség száma (forrás: KSH adatai alapján (<http9>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

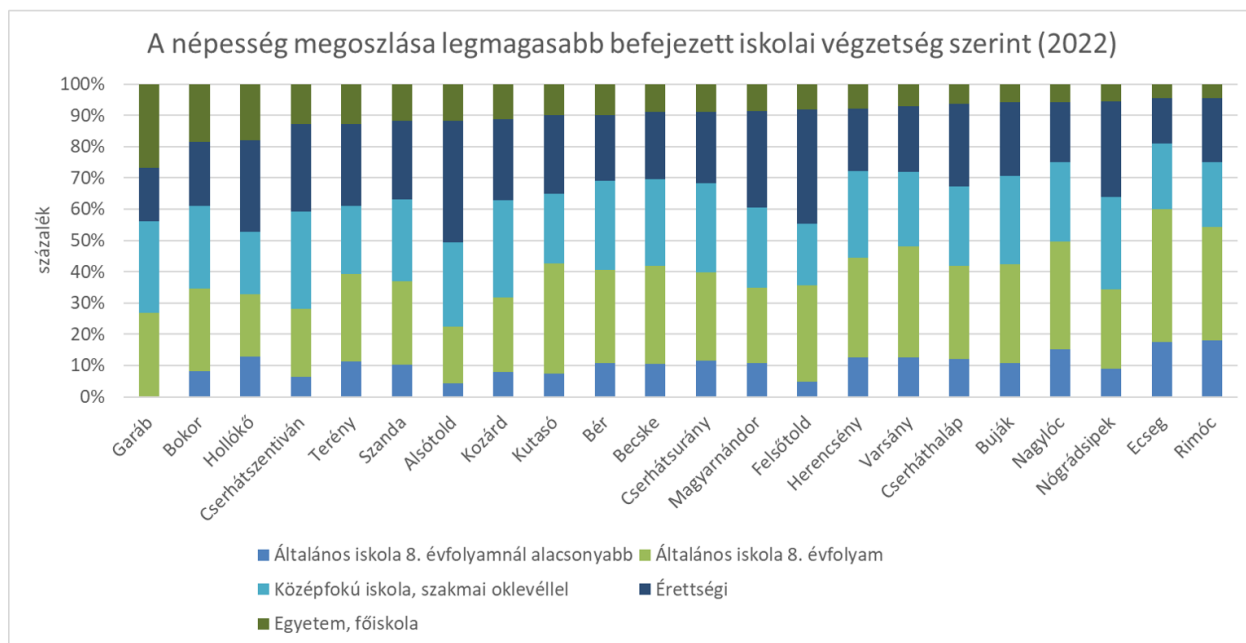
A népességszám a Cserhátban jelentősen alacsonyabb, mint a Börzsönyben. A településeken a 15-64 év közötti lakosság többségben van, előfordul, hogy duplája a 15 év alatti és 65 év felettieknek (17. ábra). A 65 év feletti lakosság majdnem az összes településen magasabb arányban van jelen, mint a 15 év alattiak, ez alól kivétel Rimóc, ahol a 15 év alatti korosztályban 17 fővel többen voltak 2022-ben, mint a 65 év feletti. A 2022. évi népszámlálási adatok alapján Kutasó (6 fő), Bokor (4 fő) és Garáb (3 fő) településeken alig volt 15 év alatti személy.

17. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek korcsoport szerinti népesség megoszlása 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

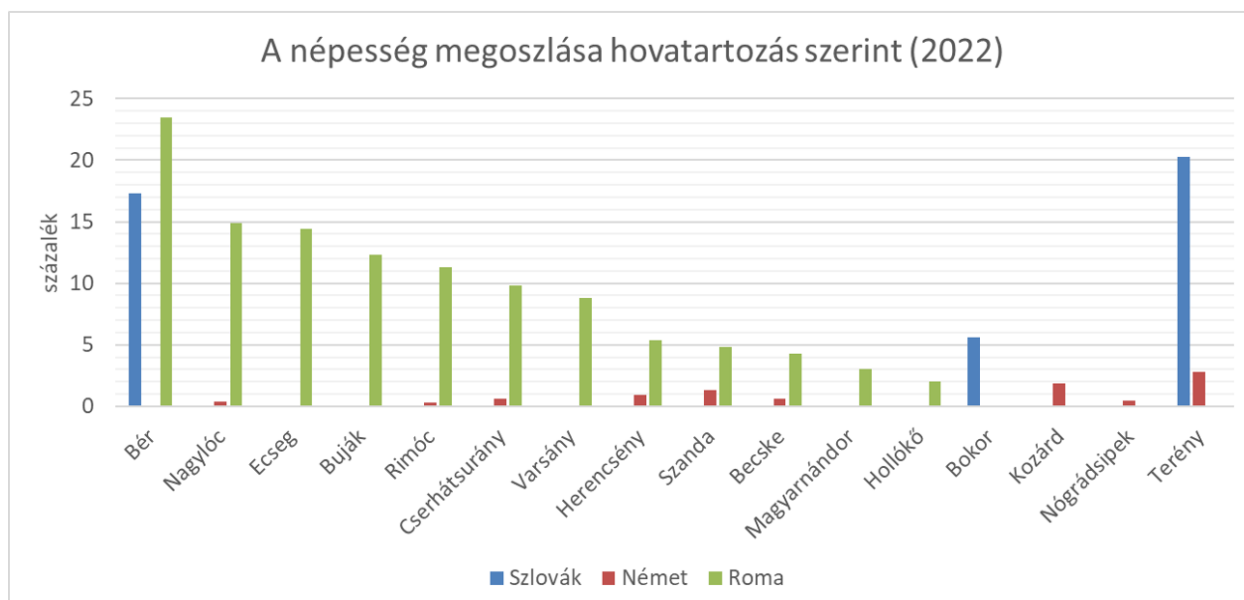
A legmagasabb befejezett iskolai végzettség alapján (18. ábra) változatos képet mutatnak a települések. A 8. évfolyamnál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya Rimócon (16,3%), Ecsegen (15,9%) és Nagylócon (13,9%) a legmagasabb, Garábon nincsen ilyen személy, illetve Alsótoldon (4,1%) és Felsőtoldon (4,7%) a legalacsonyabb. Az általános iskola 8. évfolyamát

elvégzők aránya 16,9% és 38,9% között változik településenként, 30% fölött van Ecsegen, Rimócon, Kutasón, Varsányban és Nagylócon. A középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 18,9% és 30,1% között van, míg az érettségit megszerzők aránya 13,3% és 36,5% között alakul a cserháti településeken. Azok a települések, ahol a legalacsonyabb iskolai végzettségű lakosok magas számban fordulnak elő, ott a legalacsonyabb az egyetemet, főiskolát végzettek száma is pl. Ecseg (4,1%), Rimóc (4,1%) és Nagylóc (5,3%). Az egyetemet, főiskolát végzettek legnagyobb arányban Garábon (25%), Bokorban (18%) és Hollókőn (17,1%) élnek.

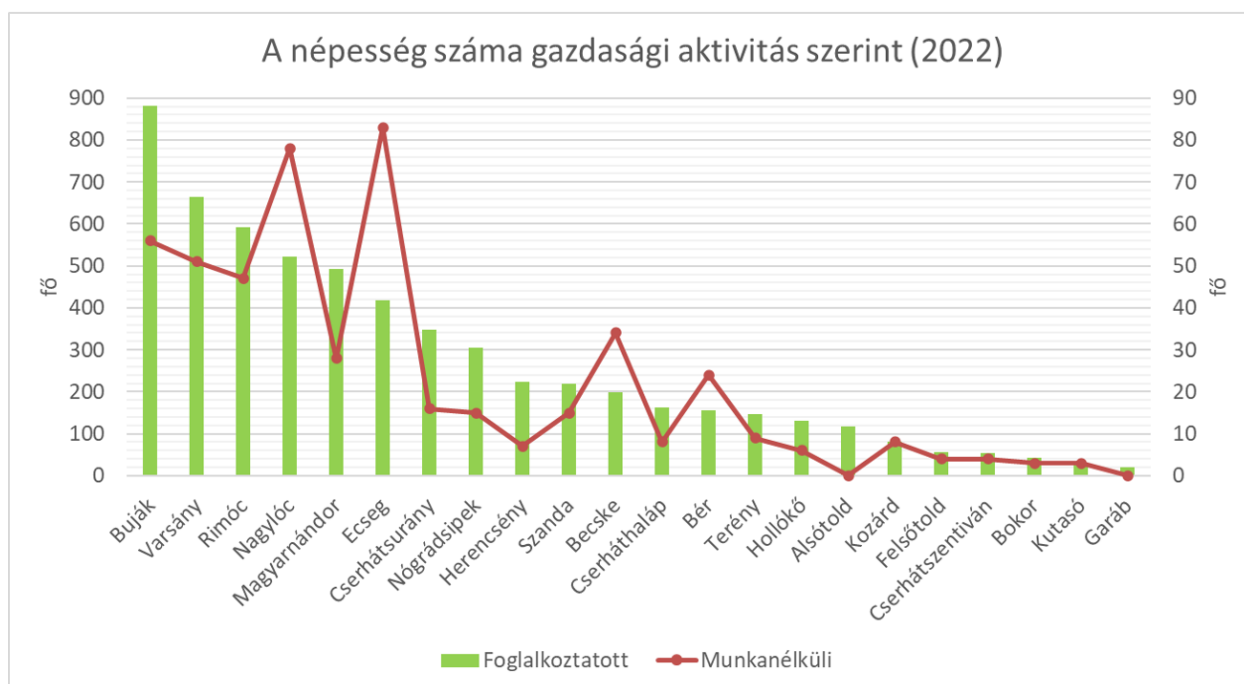
18. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek legmagasabb iskolai végzettsége szerinti népesség megoszlás 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A népesség hovatartozás szerinti megoszlása alapján (19. ábra) a roma lakosok vannak jelentős számban, néhány településen előfordulnak szlovákok és németek is. A szlovákok aránya Terényben a legmagasabb (20,3%), ezt követi Bér (17,3%) és Bokor településen a legalacsonyabb (5,6%). A német lakosság aránya nem éri el a 3%-ot, Terényben 2,8%, Kozárdon 1,9% és Szandán 1,3%, míg a többi településen 1% alatt van a német nemzetiségűek aránya. A cserháti településeken nagy arányban képviselteti magát a roma nemzetiség. Béren (23,5%) a legmagasabb és Hollókőn (2%) a legalacsonyabb a romák aránya. A romák a lakosság 10% feletti részét teszik ki Nagylóc (14,9%), Ecseg (14,4%), Buják (12,3%) és Rimóc (12,3%) településeken. Meg kell jegyezni, hogy a fenti települések közül Ecseg, Rimóc és Nagylóc településeken a legmagasabb az aránya a 8. évfolyamnál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők száma, és szintén ezeken a településeken a legalacsonyabb a felsőfokú végzettségűek aránya.

19. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek hovatartozás szerinti népesség megoszlás 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

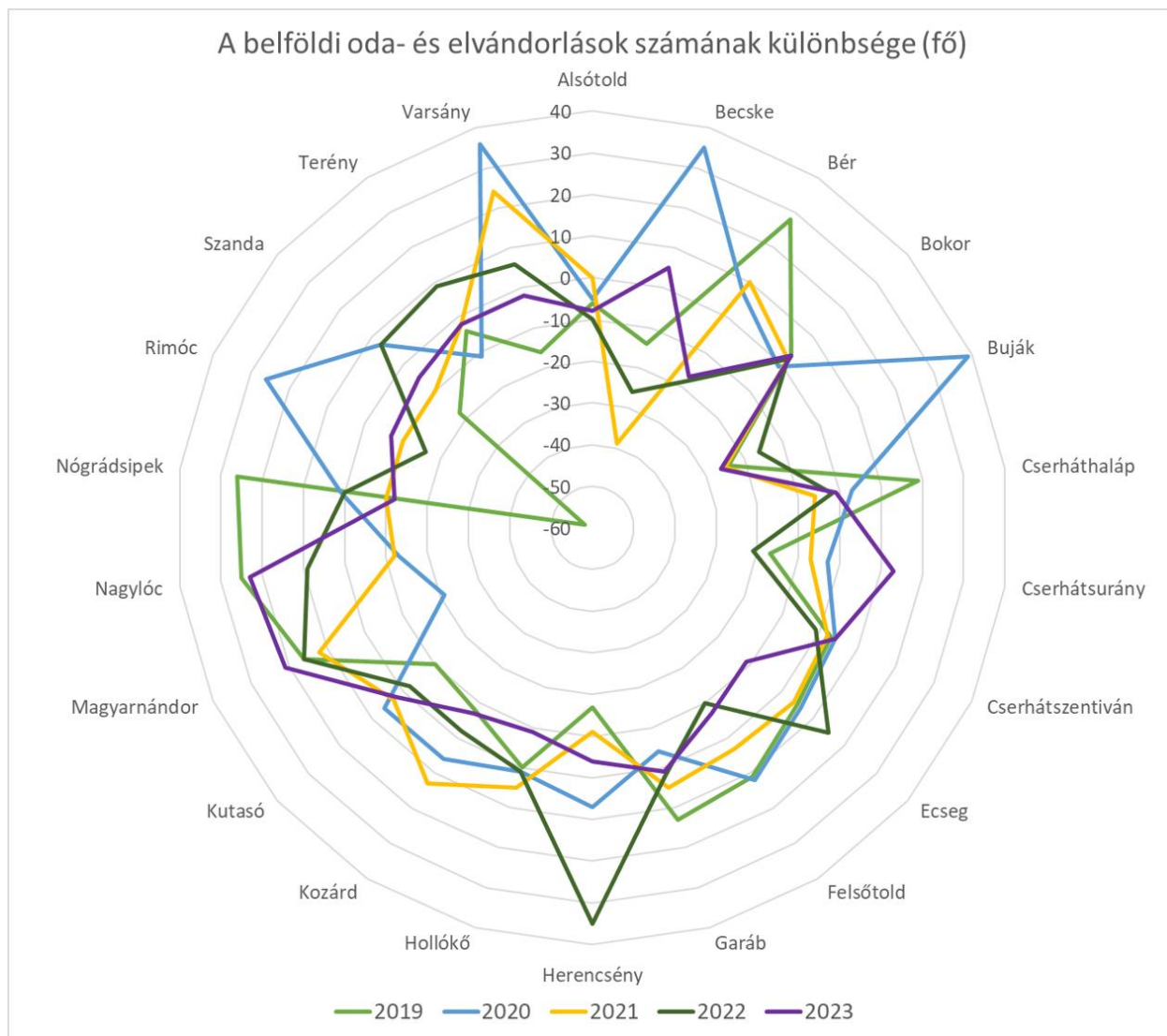
A KSH 2022-ben végzett népszámlálási adatai alapján leszűrtem gazdasági aktivitás szerint (20. ábra) a foglalkoztatottak és munkanélküliek számát. A korábban említett települések a népesség gazdasági aktivitása mutató alapján is élen járnak a munkanélküliek magas számában. Ecsegen 83 fő, Nagylócon 78 fő és Rimócon 47 fő munkanélküli, emellett még Bujákon (56 fő) és Varsányban (51 fő) is magas az álláskeresők száma. Garábon és Alsótoldon 2022-ben nem volt munkanélküli.

20. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek gazdasági aktivitás szerinti népesség megoszlás 2022-ben (forrás: KSH népszámlálási adatai alapján (<http10>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

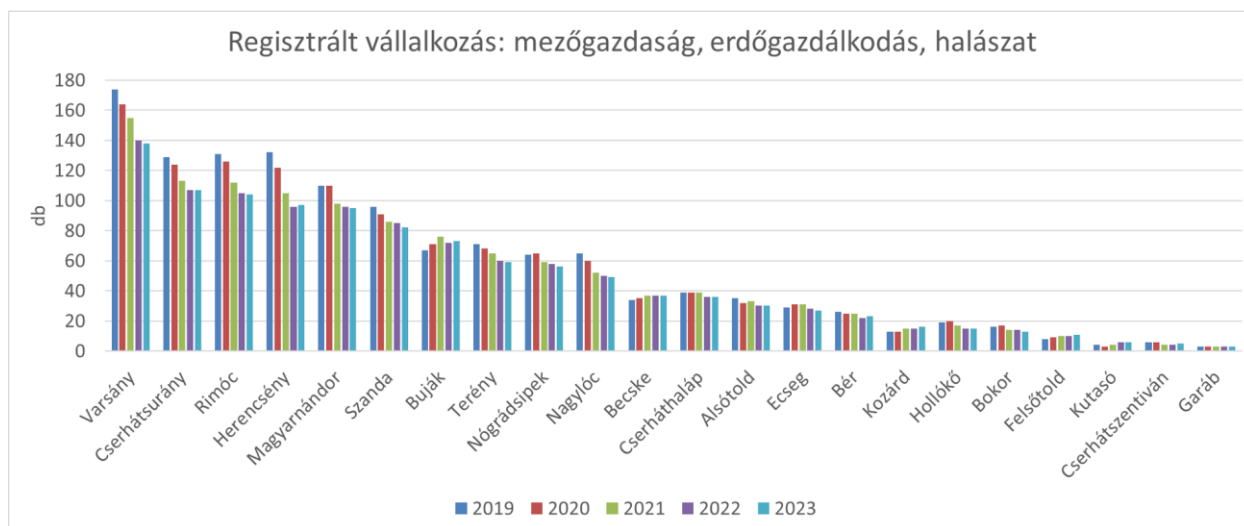
Az elmúlt évek népesség mozgásának éves bontásában Bujáknál jól látszik (21. ábra), hogy 2020-ban közel 40 fővel nőtt a település lakossága, de a többi évben összességében 100 fővel csökkent a lakosok száma. Herencsény lakossága 2022-ben 35 fővel növekedett, azonban a többi

évben csökkenés vagy kismértékű emelkedés figyelhető meg az ábrán. Rimócra is inkább a lakosság elvándorlása a jellemző, de vannak pozitív példák is a térségben pl. Bokor, Cserhátszentiván, Magyaránádor lakossága kis mértékben növekvő tendenciát mutat.

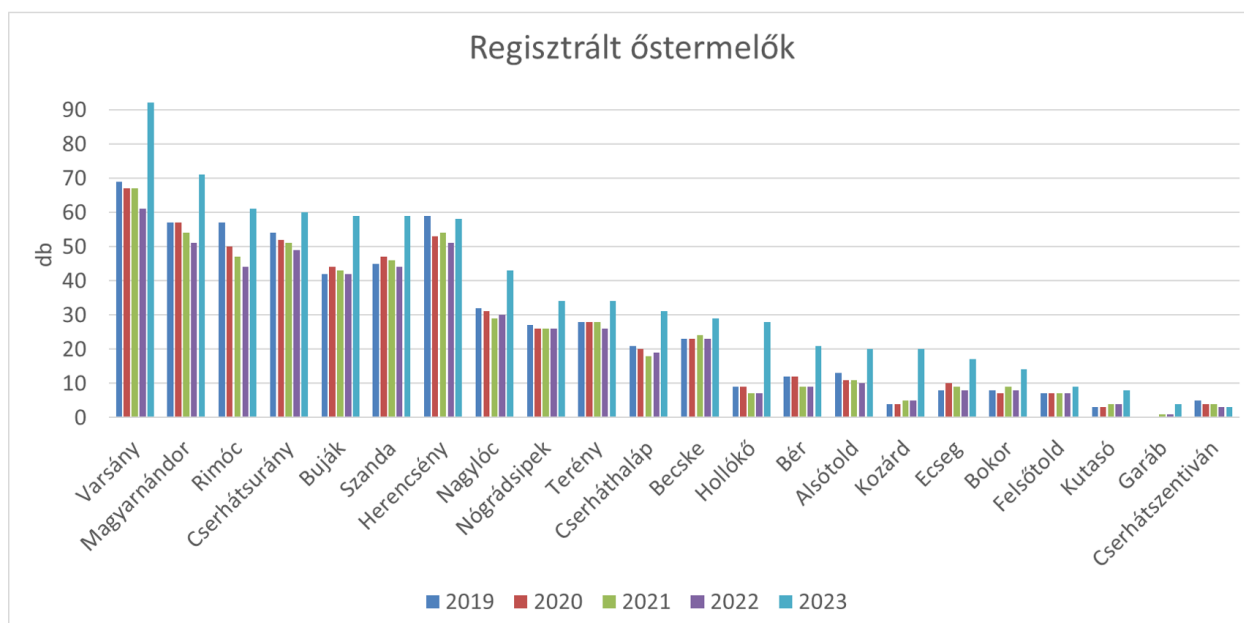
21. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek belföldi oda- és elvándorlások számának különbsége (forrás: KSH adatai alapján (<http9>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A regisztrált mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, halászati vállalkozások száma 3 település (Buják, Kozárd, Kutasó) kivételével ötéves átlagban csökkenést mutat (22. ábra). Ez a csökkenést talán összefüggésben lehet azzal, hogy összességében a cserhádi településeken csökken a lakosság száma, talán pont azok hagyják ott a vidéket, akiknek ilyen típusú vállalkozása van.

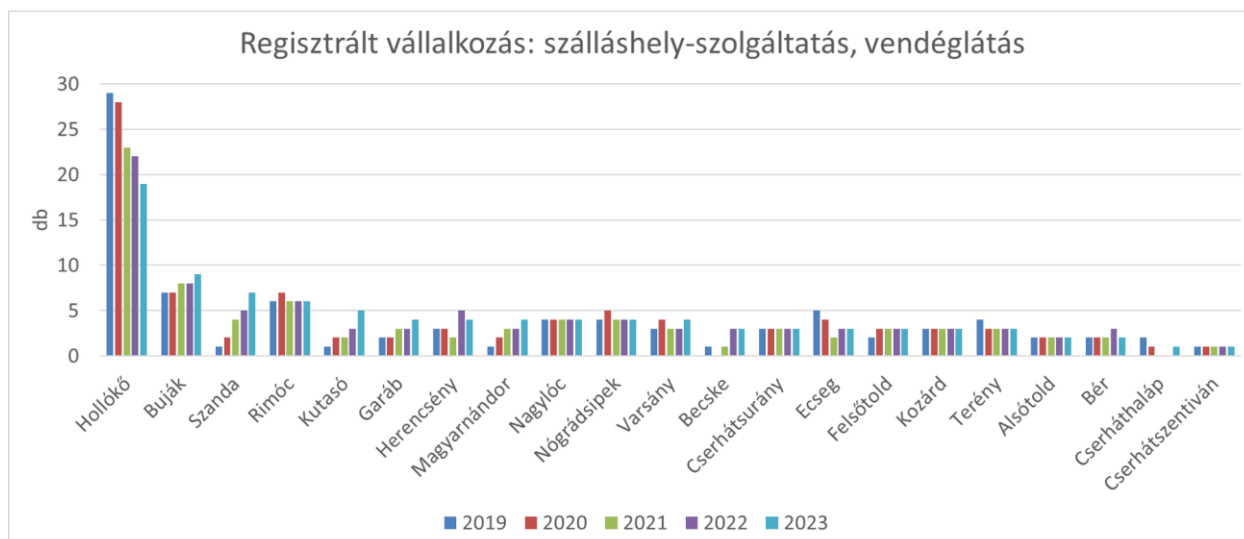
22. ábra: A Cserhát általam kutatott településein regisztrált vállalkozások száma mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területen (forrás: TEIR adatai alapján (<http8>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A regisztrált őstermelők száma a korábbi mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és halászati vállalkozásokkal (23. ábra) szemben jelentős emelkedést mutat. Herencsény település kivételével minden cserhádi településen nőtt a regisztrált őstermelők száma, mely egyes települések esetén akár 10-20 darab új őstermelőt jelent. Ez a tendencia azért is érdekes, mert több településnél pl. Magyarnándor, Rimóc megfigyelhető, hogy 2019-től kezdődően csökkenést mutat a regisztrált őstermelők száma, majd 2023-ban hirtelen jelentősen megugrik ez a szám.

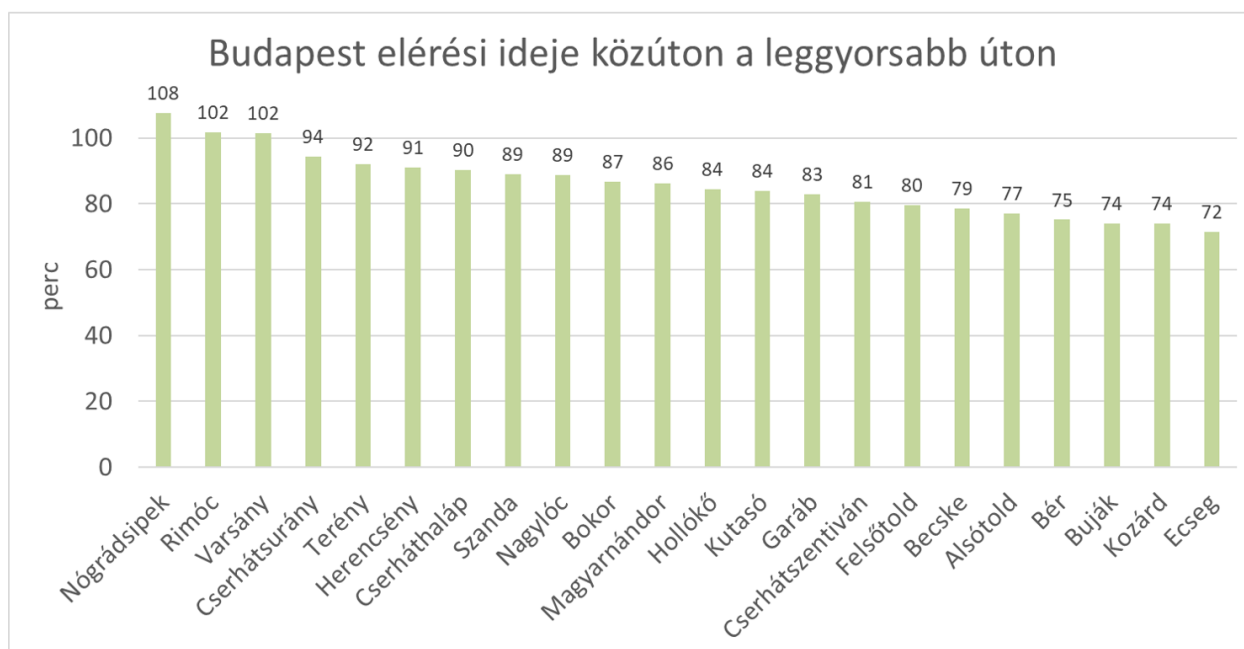
23. ábra: A Cserhát általam kutatott településein regisztrált őstermelők száma (forrás: TEIR adatai alapján (<http8>), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A regisztrált szálláshely és vendéglátóhelyek (24. ábra) a Cserhátban vegyes képet mutatnak. 9 település esetében a regisztrált szállás és vendéglátóhelyek számának növekedése figyelhető meg 2023-ra, míg 8 településen nem változott ez a szám és sajnos 4 település esetében csökkenés történt. Ezek közül Hollókő mutat folyamatos csökkenést a regisztrált vállalkozások terén, 2019-ben még 29 szálláshely és vendéglátóhely volt a településen, mely évről-évre csökkent, és 2023-ban már csak 19 szolgáltatóhely volt.

24. ábra: A Cserhát általam kutatott településein regisztrált szálláshely-szolgáltatással, vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma (forrás: TEIR adatai alapján (http8), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A főváros elérési ideje (25. ábra) valamennyivel hosszabb, mint a Börzsönyi településeknél, azonban ez mindösszesen 15 perccel többet jelent. A cserhádi települések közül Nógrádsípektől van időben legtávolabb Budapest (108 perc), mely a zsákfalú jellegének köszönhető. Leggyorsabban közúton Ecsegről, Kozádról, Bujákról és Bérrel közelíthető meg Budapest ez 72-75 percet vesz igénybe.

25. ábra: A főváros közúti elérési ideje a Cserhát általam kutatott településeiről (forrás: TEIR adatai alapján (http8), készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Turizmus

A helyi lakosok viszonya az erdővel kettős, egy részének megélhetési forrást, munkahelyet biztosít, másik részének rekreációs, turisztikai lehetőségeket biztosít. A Cserhátban a turizmus ma még nem meghatározó ágazat, egyrészt a nehézipari múltból fakadóan, másrészt az infrastrukturális fejletlenség miatt (Führer és Kovácsécs 2017a).

Az aktív turizmus kedvelői megtalálhatják a lehetőségeket a Cserhátban. Több túraútvonalon (kéktúra, Mária út, zöldút) keresztül bejárható a hegység, melyek mentén közjóléti és turisztikai

célokot szolgáló erdészeti létesítményeket (kilátók, bemutatóhelyek) hoztak létre (Dövényi et al. 2010). A Cserhát-vidék népi kultúráját a fennmaradó archaizmusok és népviseletek a mai napig őrzik (Magyar 2011). A palóc népi építészet gyöngyszeme, Hollókő az egész világon viszi a magyarok hírét, hiszen a Világörökség részévé nyilvánították 1987-ben (Pekár et al. 2014).

4.1.3 Természeti értékek listázása a szakirodalom alapján

Elsődleges tájékozódásként a szakirodalomból (Harmos et al. 2009, Dövényi et al. 2010, Kondor et al. 2011, Kukely et al. 2021) és internetes forrásokból (ilovedunakanyar.hu, aktivkalandor.hu, cserhatnaturpark.hu) összegyűjtöttem a két általam vizsgált mintaterület természeti értékeit és természeti értékekhez köthető turisztikai látnivalóit (1. táblázat). Az általam vizsgált források számos értéket nem említenek.

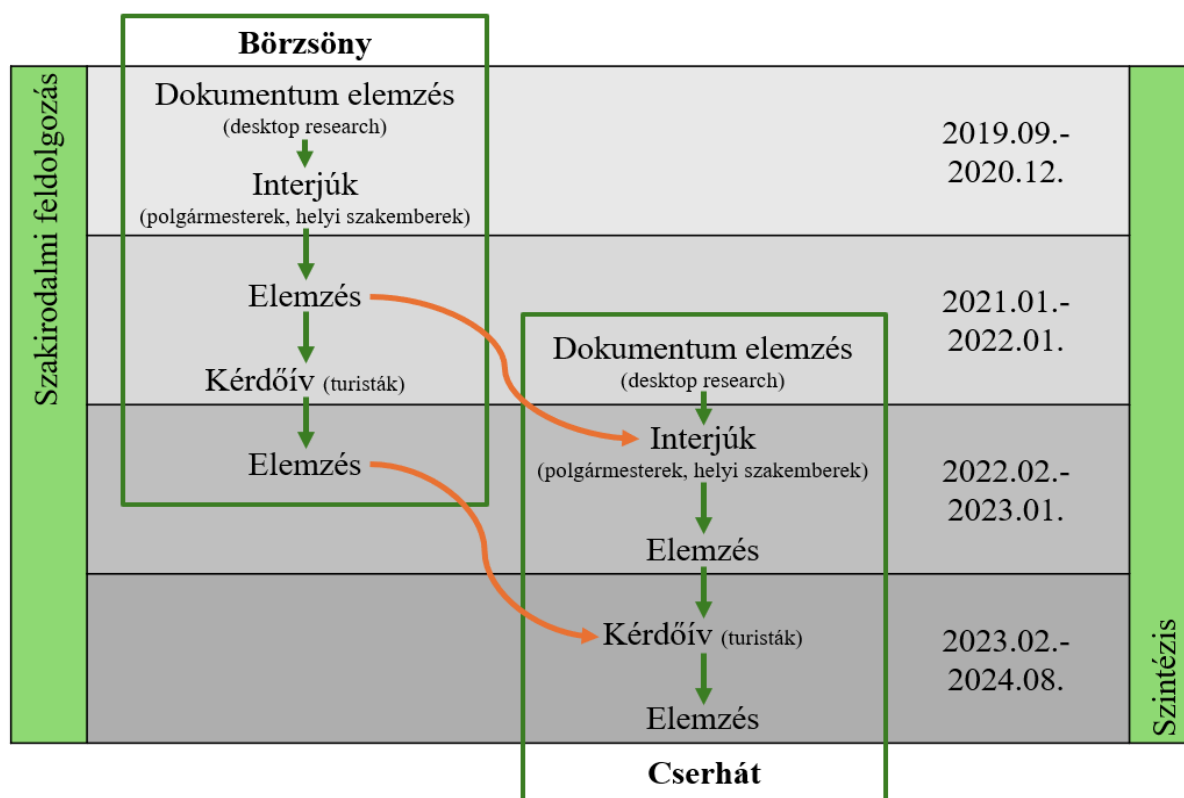
1. táblázat: A szakirodalomból, internetes forrásokból összegyűjtött természeti és természethez kötődő turisztikai értékek a két mintaterület vonatkozásában (Dövényi et al. 2010, ilovedunakanyar.hu, aktivkalandor.hu, Harmos et al. 2009, Kondor et al. 2011, Kukely et al. 2021, cserhatnaturpark.hu) (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

	Börzsöny	Cserhát
Természeti értékek	Csarna-völgy, Kőkapu, Hontiszakadék, Csitári-forrás, Szondi-alagút, Szondi-emplékfasor, Jenői-tó, Csóványos, Király-bérc, Csurgó-forrás, Nagy-Koppány, Királyrét, Nagy-Hideg-hegy, Nagyirtápuszta, Csattogó-völgy, Remete-barlang, Kopasz-hegy, Magas-Tax, Tar Péter-hegy, Hidegkúti-forrás, Bajdázói-tó, Törökmező, Tűzoltófa Kóspallagon,	Nagy-hegy, Csirke-hegy, Öreg-hegy, Ecsegi Várhegy, Tepke, Szanda-hegy, Várdomb, Debercsényi Vár-hegy, Szuhapatak, Zsunyi-patak, Debercsényi-patak, Bokor-patak, Bér-patak, Garábi-patak, Lóci-patak, Kozárd-patak, Szanda-patak, Fekete-víz, Zsunyi-szurdok, Felső-szurdok, Cserkúti-szurdokvölgy, Dolinka-völgy, Pappenheim-homokkőbarlang, Béri andezitoszlopok, Kő-oldal homokkő ívei, Dobos-kúti forrás, Arethusá-forrás, Egidius-forrás, Hármass-forrás, Kápolna-forrás, Mária-forrás, Búdöskei-forrás, Tábi-tó, Rézparti-víztározó, Kozárdi-tó, Csobogó a Debercsényi-patakon, Öreg tölgyfák Bujákon, Kántor-rét, Bujáki Pappenheim-barlang,
Természeti értékekhez köthető turisztikai látnivalók	Sisa Pista tanösvény, Betyárkút tanösvény, Apródok útja tanösvény, Királyréti tanösvény, Zebegényi körsétaút tanösvény, Törökmezői tanösvény, Gesztenyés tanösvény, Szokolya-Huta tanösvény, Gyadai tanösvény, Diósjenői tanösvény, Nagyborzsönyi kisvasút tanösvény,	Palóc út, Mária út, Gyöngyök út, Várhegyi geológiai tanösvény, Kertek-alja tanösvény, Vártúra ösvény, Bujáki erdészeti tanösvény, Ecseg-Cserhátszentivány tanösvény, Rimóci erdei kerékpárút, Pogányvári kőfejtő, Sasbérci-kilátó, Isten tenyere kilátó, Nagy-kilátó, Tepke-kilátó, Palócok

	Börzsöny	Cserhát
	Strázsa-hegyi erdészeti tanösvény, Szondi-kápolna, Csitári-kápolna, Nagymarosi Kálvária kápolna, Szobi Kálvária kápolna, Sziklakápolna Zebegény, Kóspallagi kálvária, Márianosztrai kálvária, Nógrádi kálvária, Szent Mihály pálos kolostorrom, Nógrádi vadaspark, Törökmező állatpark, Diósjenői erdei szabadidőpark, Katalinpusztai kirándulóközpont, Hiúz ház erdei iskola és látogatóközpont, Királyréti kirándulóközpont, Szondi kiállítótér és turisztikai központ, Királyréti Erdei Vasút, Kemencei erdei múzeumvasút, Hangyavasút, Nagybörzsönyi Erdei vasút, Bezina- völgyi Erdei vasút, Királyréti hajtánypálya, Várhegy-kilátó, Kós Károly-kilátó, Julianus-kilátó, Csóványosi kilátó, Törökmező kalandpark, Nógrádi vár, Damásdi vár, Drégely vára, Római őrtorony maradványai Verőcén, Zuvár vára, Nagybörzsönyi vízimalom, Nagybörzsönyi Szent István templom,	Vigyázó Keresztje, Szent Péter-hegyi Mária-kút és kereszt, Hollókő vára, Szanda vára, Pusztavár, Buják várrom, Szent Anna kápolna, Bujáki kálvária, Magyarnándori Mária kápolnácska, Becske buddhista sztúpa, Bokri sajtüzem, Gyenes-féle vízimalom, Ezerangyal Lovarda,

4.2. Az adatgyűjtés és adatfeldolgozás módszertana

A két mintaterületre (Börzsöny, Cserhát) ugyanazokat a módszereket alkalmaztam időbeli elcsúsztatással (26. ábra). A kutatás folyamata során először dokumentum elemzést végeztem, mely az internetes és szakirodalmi források feldolgozását jelentette, illetve a társadalomföldrajzhoz köthető adatok összegyűjtését a KSH és TEIR adatbázisaiból (lásd 4.1. alfejezet). Ezt követően mindegyik területen először interjúzást végeztem a helyi érintett csoportok körében, majd kérdőívezést az odalátogatók körében. Először a két mintaterületre külön készítettem elemzést, majd az eredményeket összehasonlítottam.

26. ábra: A doktori kutatás folyamatábrája (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

4.2.1. Interjúzás

Kutatásom során a Börzsöny és a Cserhát hegységben elhelyezkedő települések polgármestereivel, természetvédelemmel, turizmussal és erdőgazdálkodással foglalkozó helyi szakemberekkel készítettem interjút, összesen 31 fővel. A mintaterületek kiválasztását követően összeállítottam a fontos térségi szereplők listáját az előzetes dokumentumelemzés (desktop research) alapján. A lista alapján az interjúkat a nagyobb települések polgármestereinél kezdtem, majd folyamatosan készítettem a listán szereplő előre kiválasztott személyekkel az interjúkat. Az interjúk során további ajánlásokat kértem a beszélgető partnereimtől, hogy a hólabda módszer segítségével újabb jelentős térségi szereplőkhöz jussak el. A hólabda módszer azt jelenti, hogy a megkérdezett interjúalanyoktól javaslatot kértem, hogy kit tudnának még ajánlani, aki segítségemre lehet a kutatás kérdéseinek megválaszolásában (Lehota 2001). A félig strukturált interjúkat (Newing et al. 2011) a Börzsönyben 2020 nyarán és őszén, a Cserhátban 2022 tavaszán készítettem, átlagosan 1-2 órás időtartamban (2. táblázat). Az interjúk készítése előtt minden interjúalannal egy hozzájáruló nyilatkozatot íratam alá, melyben biztosítottam őket az önkéntes részvételről, a személyes adatok bizalmas kezeléséről és az elhangzottak név nélküli felhasználásáról. Továbbá engedélyezték számomra a hangfelvétel készítését.

2. táblázat: Az interjúalanyok főbb kategóriáinak ismertetése (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

	Börzsöny	Cserhát	Összesen
Időszak	2020 nyár-ősz	2022 tavasz	-
Időtartam	1,5-2 óra	1-1,5 óra	-
Polgármester	12 fő	8 fő	20 fő
Természetvédelmi szakember	2 fő	1 fő	3 fő
Turisztikai szakember	2 fő	2 fő	4 fő
Erdőgazdálkodással foglalkozó szakember	2 fő	2 fő	4 fő
Összesen	18 fő	13 fő	31 fő

Az interjúfonal (9.4. melléklet) elkészítése során figyelembe vettem és alkalmaztam Héra és Ligeti (2010) iránymutatásait. Az interjú négy részből állt:

- 1) látogatási szokások,
- 2) táj és természet állapota, helyi termékek, ökoszisztéma-szolgáltatások,
- 3) hiányosságok, fejlesztési lehetőségek,
- 4) demográfiai adatok.

Az interjút diktafon segítségével rögzítettem, majd szó szerinti leiratokat készítettem. Kvalitatív tartalomelemzéssel elemeztem a leiratokat (Patton 2002). A kérdésekhez kapcsolódó előzetesen meghatározott kódok alapján elemeztem a szövegeket a QCAmap szoftver (<http://17>) segítségével. Egy Excel táblában külön kigyűjtöttük a természeti értékekre és fejlesztési lehetőségekre vonatkozó idézeteket, szövegrészleteket. Olyan mintaterületekre jellemző idézetek használtam, amelyek alkalmasak voltak az eredmények illusztrálására. A dolgozatban a személyes adatok védelme érdekében az idézetek után kóddal jelöltem az interjúalanyokat, melynek első része jelölte a mintaterületet (B-Börzsöny, CS-Cserhát) és a második fele az érintett csoportot, amelyhez tartoztak (P-polgármester, E-erdész, TU-turisztikai szakember, TV-természetvédelmi szakember), és utána a szám pedig azt, hogy hányadik volt a listában (pl. BTU1, BP1, BTV1, BE1).

4.2.2. Kérdőívezés

Malhotra et al. (2017) szerint a kérdőívezés az egyik legnépszerűbb adatgyűjtési módszer. A legtöbb kérdőívnel a zárt kérdések dominálnak, melynél a válaszadónak előre meghatározott válaszlehetőségek közül kell egyet vagy többet megjelölnie. A kérdőívezésnek számos előnye van, egyszerű alkalmazni és az adatok megbízhatóak a megadott válaszlehetőségek miatt, és statisztikai elemzés lehetőségét biztosítja. Számomra a nyílt kérdések alkalmazása is fontos volt, hiszen ezen keresztül tudja kifejezni egyéni véleményét a válaszadó és plusz információt szolgáltat. A nyílt kérdések hátránya azonban, hogy a válaszadók nem szeretnek ezekre válaszolni, mely az én esetemben is megmutatkozott.

Kutatásomhoz internetes alapú, online kérdőívformát választottam, amely a limesurvey.org online programmal készült, magyar nyelven. Korlátai ellenére azért esett a választásom az online formára a Börzsöny esetében, mert a koronavírusjárvány miatt korlátozottak voltak a személyes lekérdezés lehetőségei. A Cserhát esetében pedig az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében választottam ugyanezt a formát (online). Két kérdőívet készítettem a két kutatási területre (9.5. melléklet), ezekben a kérdések hasonlóak voltak az összehasonlíthatóság érdekében, de területspecifikus kérdéseket is tettem mindkét kérdőívbe. A kérdőíveket ugyanarra a négy nagy egységre tagoltam:

- 1.) látogatási szokások,

- 2.) természet és táj,
- 3.) fejlesztési igények,
- 4.) demográfiai adatok.

A kérdések összeállításánál felhasználtam korábbi természetjáráshoz kapcsolódó kérdőíves kutatások tapasztalatait (pl. Benkhard és Csákvári 2019; Tormáné Kovács et al. 2022). Többféle kérdéstípust keverten alkalmaztam: nyitott, zárt és félig zárt, egyszeres és többszörös feleletválasztásos, rövid kifejtős, igen-nem típusú, valamint 1-5-ig terjedő Likert skálán értékelhető kérdéseket alkalmaztam (Héra és Ligeti 2010). A kérdések kitöltése minden esetben kötelező volt, de szinte mindenhol megadtam a nem tudom/ nem válaszol lehetőséget is. Az esetek többségében a kérdésekhez több válaszlehetőség tartozott. Sok esetben kíváncsi voltam az egyéni, szubjektív szöveges véleményekre is, ezért számos kérdés esetében nyílt kérdésformát alkalmaztam (Eranus et al. 2004). A kérdőív kitöltése önkéntes és anonim volt, azonban a rendszer az IP címeket rögzítette, ezáltal biztosítható volt a személyenkénti egyszeri kitöltés.

A kérdőívek nyilvános megosztása előtt több alkalommal, szakemberekkel teszteltem a kérdéssort, észrevételeiket és javasolataikat megfontoltam és figyelembe vettem a kérdőív véglegesítésénél. A kérdőíveket a közösségi médiában, a Facebookon tettem közzé, célzottan a téma szempontjából releváns aktivitású csoportokban (Akik szeretik a Börzsönyt, Teljesítménytúra és Természetjárás, Teljesítménytúra szabadon, Túrázók). A Börzsönyről szóló kérdőívet 2021 novembere és 2022 januárja között, a Cserhátról szólót 2023 októbere és 2024 márciusa között osztottam meg. Mindkét kérdőívnel havi egyszeri megosztást alkalmaztam minden csoportban. A két kérdőívet összesen 264 fő töltötte ki, ebből 129 fő a Börzsöny és 135 fő a Cserhát kérdőívet.

A beérkezett válaszokat a limesurvey.org felületről Excel táblába exportáltam, tisztítás és kódolás után IBM SPSS Statistics 29.0 verziószámú programban elemeztem statisztikai módszerekkel (gyakoriság, százalékos megoszlás, Chi² próba, Fisher exact teszt). A Chi² próbát és a Fisher exact tesztet a mintaterületek és az adott téma változóinak összehasonlításához használtam fel. A könnyebb olvashatóság érdekében a szövegben kerekítve adtam meg a százalékokat. Új változókat is generáltam a meglévő változók újrakódolásával. A diagramokat az Excel program segítségével készítettem. Egy nyitott kérdésben azt kértem a kitöltőktől, írják le három szóban, mi jut eszükbe a hegységről. A beérkezett válaszokat Excel táblába gyűjtöttem és a wordart.com nevű online szófelhő szerkesztő programmal dolgoztam fel. A térképeket Dr. Orosz György, az infografikákat Dr. Saláta Dénes készítette el. A térképek és infografikák elkészítéséhez az OTAB, Corine Land Cover 50 és SRTM 90 m Digital Elevation Database v4.1 adatbázisokat használták és a QGIS 3.28 "Firenze" szoftvert alkalmazták.

3. táblázat: A kérdőívet kitöltők demográfiai adatai (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A demográfiai jellemzők	A demográfiai adatok alkategóriái	A válaszok százalékos megoszlása a mintákban	
		Börzsöny	Cserhát
Nem	nő	64,3%	62,2%
	férfi	35,7%	37,8%
Kor	18 év alatti	0,8%	0,7%
	19-30	7,8%	20,7%
	31-40	24%	15,7%
	41-50	33,3%	34,8%
	51-60	20,2%	19,3%
	61-70	11,6%	4,4%
	71 év feletti	2,3%	4,4%
Iskolai végzettség	általános iskola	3,9%	0%
	középfokú végzettség	24,8%	19,3%
	főiskola, egyetem	71,3%	80,7%
Jövedelem	50 001 - 100 ezer	7%	3%
	100 001 - 150 ezer	17,1%	9,6%
	150 001 - 300 ezer	29,5%	23%
	300 001 - 500 ezer	20,2%	32,6%
	500 ezer felett	7%	14,8%
	nem válaszolt	19,4%	17%

Mindkét kérdőívet nagyobb arányban (B: 64%, Cs: 62%) nők töltötték ki, a női kitöltők száma majdnem kétszer annyi, mint a férfiaké (3. táblázat). A koreloszlás alapján mindkét terület esetében a középkorú kitöltők dominálnak, a 18 év alattiak kitöltéseinek száma az 1%-ot sem éri el egyik területen sem. A nyugdíjas vagy nyugdíjhoz közel állók aránya felülmúlja a fiatalokét, hiszen 61 év felett a cserhádi kérdőívet közel 9%, a börzsönnyit pedig 14% töltötte ki. Az iskolai végzettség tekintetében nagyon magas volt a főiskolát, egyetemet végzett kitöltők aránya a Börzsönyben 71%, a Cserhátban 81%.

5. EREDMÉNYEK ÉS MEGVITATÁSUK

Eredményeim bemutatásának alapja a Börzsöny és a Cserhát összehasonlítása a kérdőívek és interjúk mentén. Az ismertetés során a kérdőívek összehasonlításának eredményeit diagramokkal, illetve táblázatokkal és ezekhez fűzött magyarázatokkal mutatom be, melyeket kiegészíték az interjúk összehasonlító elemzésének eredményeivel, idézetekkel illusztrálva. Ez a leírási forma talán kissé szokatlan, de egyszerre mutatja be a kérdőív válaszadóinak igényét és a helyi szakemberek, polgármesterek elképzeléseit, terveit, melyek sok esetben megegyeznek, így a kereslet és kínálat találkozik. Az eredményeket hét alfejezetre bontottam: 1) természeti és táji értékek bemutatása és ezek állapotának megítélése a megkérdezettek szemszögéből; 2) a látogatási szokások társadalmi, infrastrukturális jellemzői; 3) a látogatási szokások természethez köthető jellemzői; 4) természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek; 5) helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési ötletek és gasztroturizmus; 6) egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztések; 7) társadalmi kérdések. Minden alfejezetben a kutatási eredmények ismertetését követően egy megvitatás pontban a kapott eredményeimet összevetem a térségre vonatkozó korábbi közleményekkel, fejlesztési tervekkel, stratégiákkal, kutatási összefoglalókkal.

5.1. Természeti, táji értékek és ezek állapotának megítélése a megkérdezettek szemszögéből

Kutatásom során fontos volt, hogy összegyűjtssem a természeti értékeket és a természethez köthető turisztikai értékeket, hiszen ez szolgálja a kutatás alapját és ezáltal az is kiderül, hogy a szakirodalom és a megkérdezettek (kérdőív kitöltők, interjúalanyok) mit tekintenek értéknek (4. táblázat).

4. táblázat: Az interjúalanyok által említett természeti és természethez kötődő turisztikai értékek (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Börzsöny	Cserhát
Természeti értékek	Természeti értékek
Legnagyobb természeti érték az élő rendszer, Érintetlen természet, Élőhelyek: • vadregényes erdőtáj, • különféle erdőtársulások, • kisvizes élőhelyek, • források, átfolyó patakok, Élővilág: • fajok, • vadvilág, • védett, ritka növényfajok, • halfauna, • foltos szalamandra, • gombák, • Marosi málna, • mag, makk, gyümölcs, gyógynövény, csipkebogyó, kökény (gyűjtés), Domborzati jellemzők: • sziklakibúvások,	Fantasztikus természeti környezet, Élőhelyek: • erdő, • Pohánkai gyepek, • vizes élőhelyek, • nedves rétek, Élővilág: • élővilág, minden élőlény, • kedvező fajokösszetétel, • tölgy, cser, • különleges flóra és fauna, • gímszarvas, • változatos vegetáció, • vadon termő gyümölcsök, • gyógynövény, gomba, moha, makk (gyűjtés), • csiga(gyűjtés), Domborzati jellemzők: • erdősültség,

Börzsöny	Cserhát
Természeti értékek	Természeti értékek
• szűk völgyek, • meredek hegyoldalak, • keskeny hegygerincek, Élettelen természethez köthető értékek: • víz, • talaj, • geológiai érdekesség, Ökoszisztéma-szolgáltatások: • tiszta levegő, • madárcsicsergés, Konkrét helyszínek: • Kemencei-völgy, • Csarna-völgy, • Bernecei-völgy, • Királyháza, • bronzkori földvárak, • Szondi hársfásor, • Honti-szakadék, • Csitári-völgy, • Csitári-forrás, • Kozarek-tó, • Honti égeres, • Nógrádi-tó, • Diósjenői-tó, • Margit-forrás, • Ernő-forrás, • Csurgó-forrás, • Sósút, • Ipoly, • Ipoly-part, • szelídgesztenyés Nagymaroson, • szokolyai nagy hársfa és környezete, • Bajdázói-tó, • Bajdázói bánya, • Tűzoltófa és látképe, • Képesfa, • Börzsönyliget, • homokszigetek Nagymarosnál, • Duna-part, • Dunakanyar, • Morgó patak	• mozaikosan elhelyezkedő erdőterületek, • változatos táji elemek, Élettelen természethez köthető értékek: • víz, • talaj, • földtani értékek, • geológiai képződmények (rétegfeltáródás), Ökoszisztéma-szolgáltatások: • beporzás, Konkrét helyszínek: • Rézparti-víztározó, • Szűz Mária forrás, • Béri homorúan hajlott andezitoszlopok, • Béri kőtár, • Tábi-tó, • Málna-hegy,

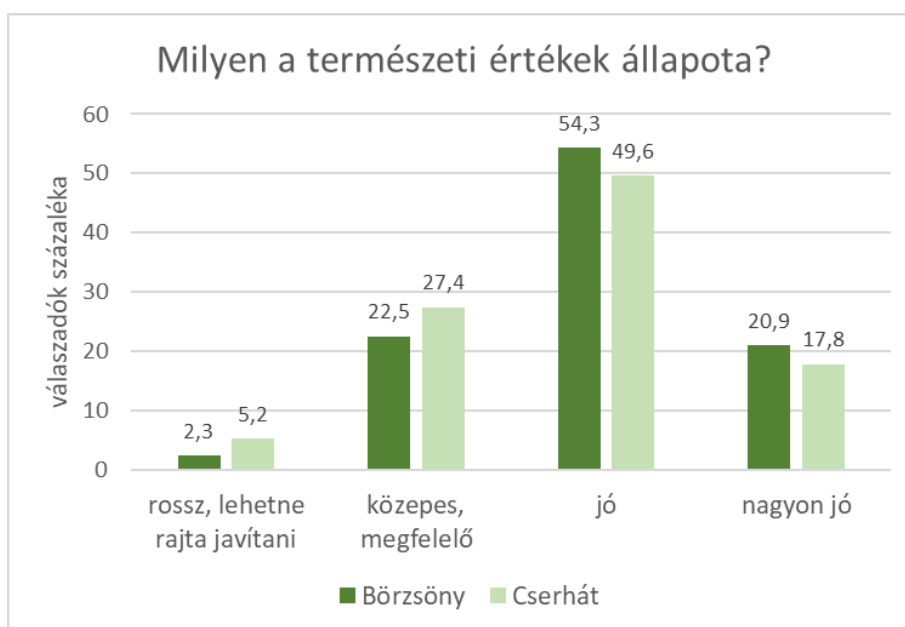
Börzsöny	Cserhát
Természethez köthető turisztikai értékek	Természethez köthető turisztikai értékek
• Börzsöny múzeum, • Börzsöny kisvasút, • Ipolydamásdi várrom, • Nógrádi vár, • Salgó vár, • Godóvár, • Drégely vára, • Bibervár, • Bernecebaráti földvár, • Nógrádi kálvária, • Pálos kolostor Márianosztrán, • Kóspallag kálvária, • Kemencei kálvária, • Csitári Mária Kegyhely, • Kóspallagi erdei útvonalak, • Apródok útja tanösvény, • tanösvények, • Mária útvonal, • Kéktúra útvonal, • Tematikus események, séták pl. szentjánosbogár rajzás idején, szarvasbögés, virágzások idején, • Királyréti látogatóközpont, • Hiúz Ház Erdei Iskola és Látogatóközpont, • Katalinpusztai Látogatóközpont, • Szondi Kiállítótér és Turisztikai Központ, • Herbatea manufaktúra, • Drégelyvár szabadidőpark, • Kisinóci erdei iskola, • Csadó-tanyai madárles, • Szondi kápolna helye, • a Börzsöny neve egy hatalmas attraktív fogalom, • Lek-vár-lak helyi kézműves bolt, • Nógrádi piac, • Nagymarosi piac, • Nagybörzsöny vízimalom, • Kilátás a Templom-dombról, • Dunakanyari panoráma és kilátás látványértéke, • rekreáció, kikapcsolódás, nyugalom, • horgászás Ipolyon, Dunán	• Rónyai-kilátó, • Sasbérc-kilátó, • Tepke-kilátó, • Nagy-kilátó, • Isten tenyere (Kéz)-kilátó, • gyönyörű kirándulóhelyek, • agancs gyűjtés, • grófi kőasztal (erdőben található kőből készült asztal padokkal), • Bujáki kálvária, • Pogányvár, • Kopaszvár, • Varsányi bérc, • búcsújáró helyek, • erdei vándortábor program, • emléktúrák, • gyönyörű tájkép, szép természeti környezet, nyugalom, csend, vendégszeretet, • pincesor (Kozárd, Mohora, Magyarnándor) • Zichy-Vay-kastély, • Mária útvonal

A természeti értékeknél több kategóriába soroltam az említett kifejezéseket pl. élőhely, élővilág, domborzati jellemzők, ökoszisztéma-szolgáltatások, élettelen természethez köthető

A kérdőívnek volt egy kifejtős kérdése, amelyben arra kerestem a választ, hogy melyik az a három szó, amelyet a válaszadók először társítanak a területhez természeti szempontból. Ezeket a válaszokat összesítettem és a wordart.com oldal segítségével szófelhőt készítettem mindkét területre (27. ábra).

Természetesen előfordultak olyan szavak, melyek terület specifikusak, a Börzsölynél pl. Csóványos (15), patak (8), kisvasút (8), gyönyörű (8), csend (8), Nagy Hideg-hegy (7), szeretem (7), vulkán (5). A Cserhátnál pl. Hollókő (ezt említették a legtöbben, 23), dombok (13), palóc (7), tájkép (5), lankák (5). A szavak mindegyike a természethez köthető valamilyen módon, egy érzés, jelző, földrajzi név. Érdekesség, hogy a Cserhátnál a Görbeország (3) kifejezés is megjelenik, melyet Mikszáth Kálmán író adott a térségnek. A Görbeország a Cserhát dombjain kanyargó utakra és a táj külön univerzumot teremtő légkörére utal és a palóc lakosság gondolkodásmódjára.

28. ábra: A természeti értékek állapota a kérdőívet kitöltők válaszai alapján (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A kérdőívet kitöltőktől azt is megkérdeztem, milyennek ítélik meg a természeti értékek állapotát, melyet egy 1-5-ig terjedő Likert skálán (1 – nagyon rossz, 5 – nagyon jó) kellett megadniuk. A Börzsöny és a Cserhát kérdőív kitöltőinek válaszai közel azonosan alakultak (28. ábra). A Chi² próba és a Fisher teszt sem mutatott szignifikáns különbséget a helyszínek között a természeti értékek állapotának megítélésében ($p < 0,05$). A nagyon rossz kategóriát egyik területen sem választották a kitöltők és elmondható, hogy mindkét terület esetén a válaszadók kétharmada (B:75%; Cs:67%) szerint jó vagy nagyon jó a természeti értékek állapota.

A Börzsönyi interjúalanyok alapvetően jónak ítélik meg a természet állapotát, azonban bizonyos területeken, ahol sok ember megfordul érzékelik a taposás okozta károkat. *“Szerintem itt az a jó ezen a területen, hogy a természeti értékek mivel nemzeti parkhoz tartozik vagy legalábbis természetvédelmi terület nagy része a Börzsönynek, úgy gondolom a természeti értékek jó állapotban vannak, tehát a természeti értékeket nem hiszem, hogy túlságosan rehabilitálni kellene.”* (BP6) *“Vannak egészen jó állapotban levő részek, amik kicsi nyugalmat kaptak az elmúlt évtizedekben, évszázadokban és bizony vannak olyanok, amik leharcoltak, különböző okok miatt nagy volt a terhelésük, ez gazdasági vagy turizmus [általi terhelést jelent]. Vannak olyan részek, amit meggyötörnek a kirándulók és elsősorban itt nem a szemetelésre gondolok, hanem a taposásra, az, hogy sok kisebb-nagyobb cipőtalp halad egy úton, az megsínyli. Ahol sokan járnak, ott a taposás az kárként kezelhető.”* (BTV1)

A Cserhátban ezzel szemben a természeti értékeket területenként eltérően állapottal jellemezték interjúalanyaink. *“Változó. Vannak, amik szerintem kifejezetten kedvező állapotban vannak, de vannak olyan természeti értékek, amiken lehetne javítani. Nagyon sokat lehetne javítani, tehát például a településeknek a környezetén, a szerkezetén, az ott élőknek az életminősége az nagyon sokat ront vagy javít a tájon.”* (CSE1) *“Alapvetően jó állapotban vannak, én azt gondolom, az erdők. Ez abból is látszik, hogy jelentős területeken, a kezelésünkben lévő erdőterületek döntő többségén természetes úton tudjuk az erdő dinamikai folyamatokat kihasználva az erdőfelújításokat elvégezni. Tehát, hogy a termőhelynek meg a klímának megfelelő fafajösszetétellel rendelkező erdők találhatók és azok gazdaságosan is kezelhetők a természetes folyamatokra alapozva. Tehát alapvetően azt gondolom, hogy jó állapotban van.”* (CSE2)

Megvitatás

A Börzsöny a NÖSZTÉP projekt gyalogos természetjárást értékelő elemzése alapján mind az ökoszisztéma állapota, mind a kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás potenciális nyújtása alapján az ország legjobb területeihez sorolható. Ezzel szemben a Cserhát nem rendelkezik ennyire jó mutatókkal sem az ökoszisztéma állapot, sem a kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás potenciális nyújtása kapcsán, mindkét indikátor esetében közepes értékek jellemzik a hegységet. A kérdőíves felmérés azt mutatta, hogy a vadászadók mindkét hegységben jónak érzékelik az ökoszisztéma állapotát. A NÖSZTÉP projektben vizsgált állapotjellemzőkre külön nem kérdeztem rá a kérdőívben, de míg az országos projektben a vizek közelsége fontos tényező volt, addig a válaszokból ez nem tűnt a megkérdezettek számára lényegesnek, ugyanis kevesek választottak vízzel kapcsolatos tevékenységeket a látogatásuk céljának. A NÖSZTÉP projekt az élőhelyek diverzitását is vizsgálta, a Börzsöny összefüggő erdőtömbje az élőhely diverzitás szempontjából a két legkevesebb élőhelyet érintő kategóriában van, míg a Cserhát változatos tája a közepes kategóriában, illetve helyenként még ennél magasabb élőhelyi diverzitású kategóriába is bekerült. A NÖSZTÉP rekreációs állapot értékelése alapján az erdős területek mindkét hegységben a legjobb rekreációs állapotú területek között vannak (Csákvári et al. 2021).

Az interjúk alapján a Börzsöny és a Cserhát helyi érintett csoportjai számára közös értéket jelent az erdős táj a kapcsolódó fajokkal és a tiszta levegő is. Hasonló, természethez köthető értékeket tartanak fontosnak az ide érkező látogatók is a korábbi kérdőíves felmérések alapján (Halasi-Kovácsné 2018; Benkhard és Csákvári 2019).

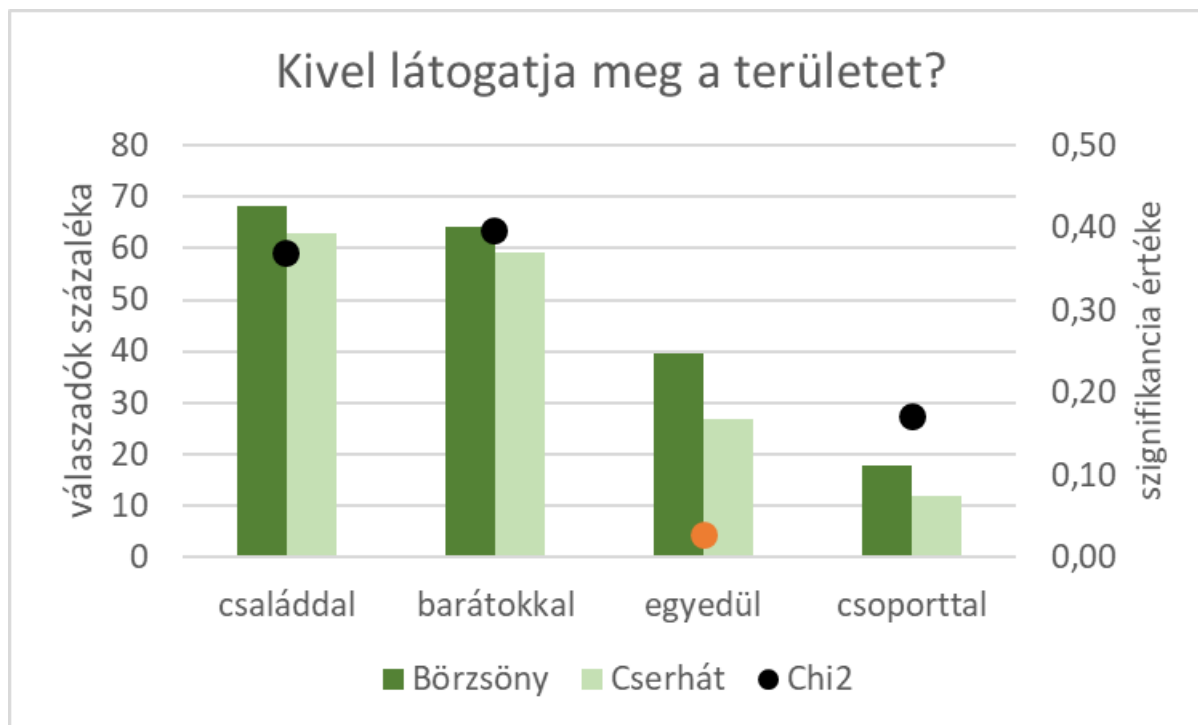
5.2. A látogatási szokások társadalmi, infrastrukturális jellemzői

Az alfejezetben bemutatásra kerül a kérdőívet kitöltők látogatási szokásai, melyet az interjúalanyok ide vonatkozó meglátásaival egészítettem ki. Az alfejezet fő témakörei: milyen a táj szerkezete és erdőborítása, kivel-mivel érkeznek a mintaterületekre, ha tömegközlekedést vesznek igénybe, mennyire elégedettek a menetidővel, hol szállnak meg és honnan érkeznek a mintaterületekre.

A Börzsöny és a Cserhát sok esetben mutat hasonlóságot az eredményekben, azonban a táji és térségi különbségek is kirajzolódtak a kutatás során. A Cserhát hegység mozaikos tájszerkezetű, melyet a helyi erdészek is megemlítettek, sőt a Börzsöny erdeiről is szót ejtettek. *“Ugye a Cserhát, ... az nagyon érdekes ilyen tekintetben, tehát, hogy a természeti értékeknek én azt gondolom, ... hogy nagyon jelentős része az az erdőhöz kötődik. Az erdőterületeinknek nagyjából ... olyan 50 százalék körül van az állami és 50 százalék körül a magántulajdonnak az aránya. És ez itt Nógrád megyében nagyon mozaikossá is teszi [a tájat], tehát, míg Pest megyében azok a területek, a Börzsöny vagy a Pilisi-hegység, azok tömbösen jelennek meg, vagy akár az egész Északi-középhegységnek a hegyesebb vonulatai. Itt ezen a dombos részen nagyon mozaikosan helyezkednek el az erdőterületek az egyéb területek között és nagyon nagy kiterjedésű, egybefüggő állami tulajdonú erdőterület, a Romhány-alsópetényi tömböt leszámítva nem nagyon van.”* (CSE2)

A két mintaterület megjelenésében eltérést mutat, de a kérdőív válaszadóinak céljai megegyeznek. A Börzsönt mindenki egy erdőtömbnek látja, melyről részletesen az erdészek nyilatkoztak. *“Ennek a vidéknek az a jellegzetessége, hogy kevés ilyen 1000 m körüli hegye van Magyarországnak ... Nem fragmentált a terület, tehát ez egy nagyobb és egy kisebb erdőtömbből áll, nem szabdalják utak, települések és a másik, ami nagyon kevés helyen mondható el Magyarországról, az az, hogy természetes erdőtakaró borítja, illetve az erdőtakaró, ami borítja az*

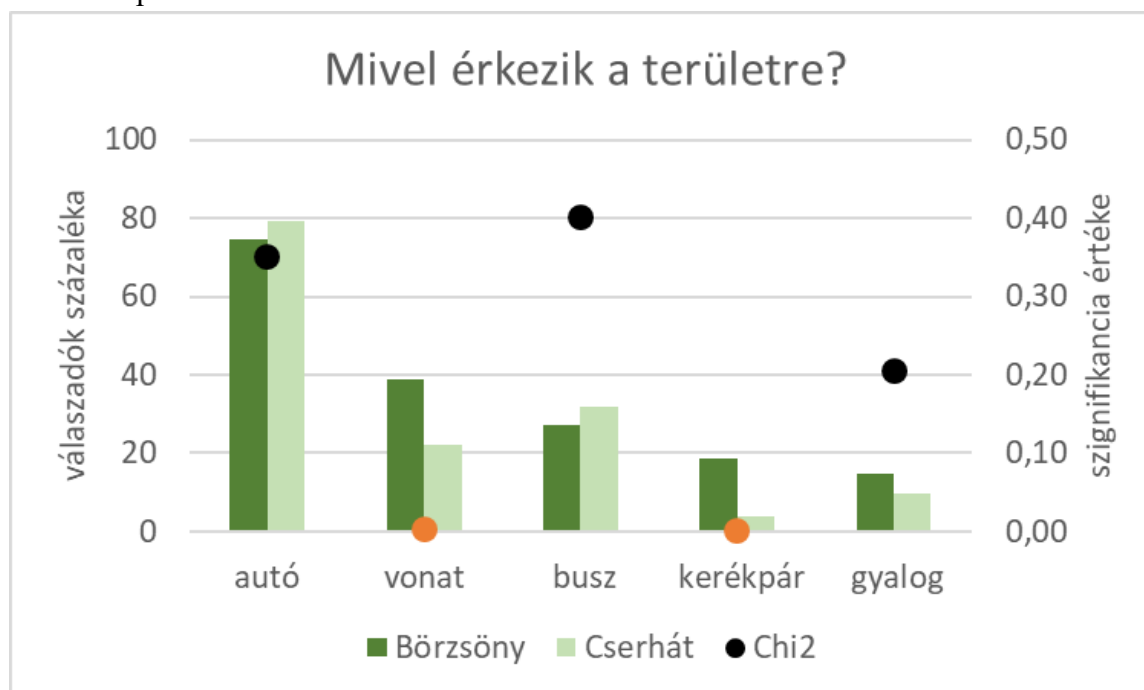
még őrzi a természetes erdőtakaró nyomait, tehát azok a fajok alkotják, amelyek az itteni természetes erdőtakaróra is jellemzőek.” (BE2) “Maga ez az érintetlen erdő az, ami adja ennek a térségnek a varázsát, vagyis nem is azt mondom, hogy érintetlen, hanem nagy kiterjedésű, egybefüggő, zárt erdőtömb, ami adja ennek a varázsát és maga az erdőben lévő változatosság és különféle erdőtársulások. A fajösszetétel: gyakorlatilag rövidtávon belül egyik oldalon tölgyes van, megyünk 100 m-t már egy bükkös, tehát ami az emberi szemnek is feltűnő változatosságú erdőkép jelenik itt meg.” (BE1)

29. ábra: A kérdőívet kitöltők preferenciája a túra partnerek vonatkozásában (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes túra partner kategória külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott túra partner kategória között, $p < 0,05$. (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A kérdőív válaszadói közül (29. ábra) mindkét területre a családtaggal és a barátokkal érkeznek a legtöbben (B:68%; Cs:59%). A Börzsönybe kérdőívet kitöltők közel 40%-a, míg a Cserhátba a válaszadók közel 30%-a érkezik egyedül. A két terület közötti különbség csak az egyedül érkezők tekintetében szignifikáns. Az adatokból látszik, hogy csak kevesen érkeznek csoporttal, illetve az egyéb válaszokból tudom, melyet a diagramon az alacsony válaszszám miatt nem tüntettem fel, hogy néhányan túratársakkal érkeznek mindkét területre. Az interjúalanyoknak is van saját benyomása arról, hogy kik érkeznek a kutatott településekre, mely a kérdőívben kapott válaszokkal hasonlóságot mutat. “Hát ez vegyes egészen az idős korosztálytól, a nyugdíjas csoportoktól kezdve az iskolás csoportokon keresztül. Szoktak jönni buszokkal, aztán vannak csak ilyen kisebb családi csoportok, tehát egy-két autó általában azért nyári időszakban.” (CSP2) “Az biztos, hogy a turizmus megkerülhetetlen és annak van egy speciális ága a vallási turizmus, abban is van komoly lehetőség. Főleg a családokra kellene fejleszteni, kisgyerekes, meg kutyás, illetve kerékpárosoknak.” (BP2) Az interjúalanyok mindkét területen sokszor említették, hogy több csoport érkezik hozzájuk, mely ellentmond a kérdőívben kapott válaszaiknak, ahol a csoporttal érkező válaszok bizonyultak mindkét területen a legkevesebbnek. Ennek oka az lehet, hogy a

területekre érkező csoportok főként iskolások és nyugdíjasok, akiket az aktív túrázás témakörű Facebook csoportokban nem értem el.

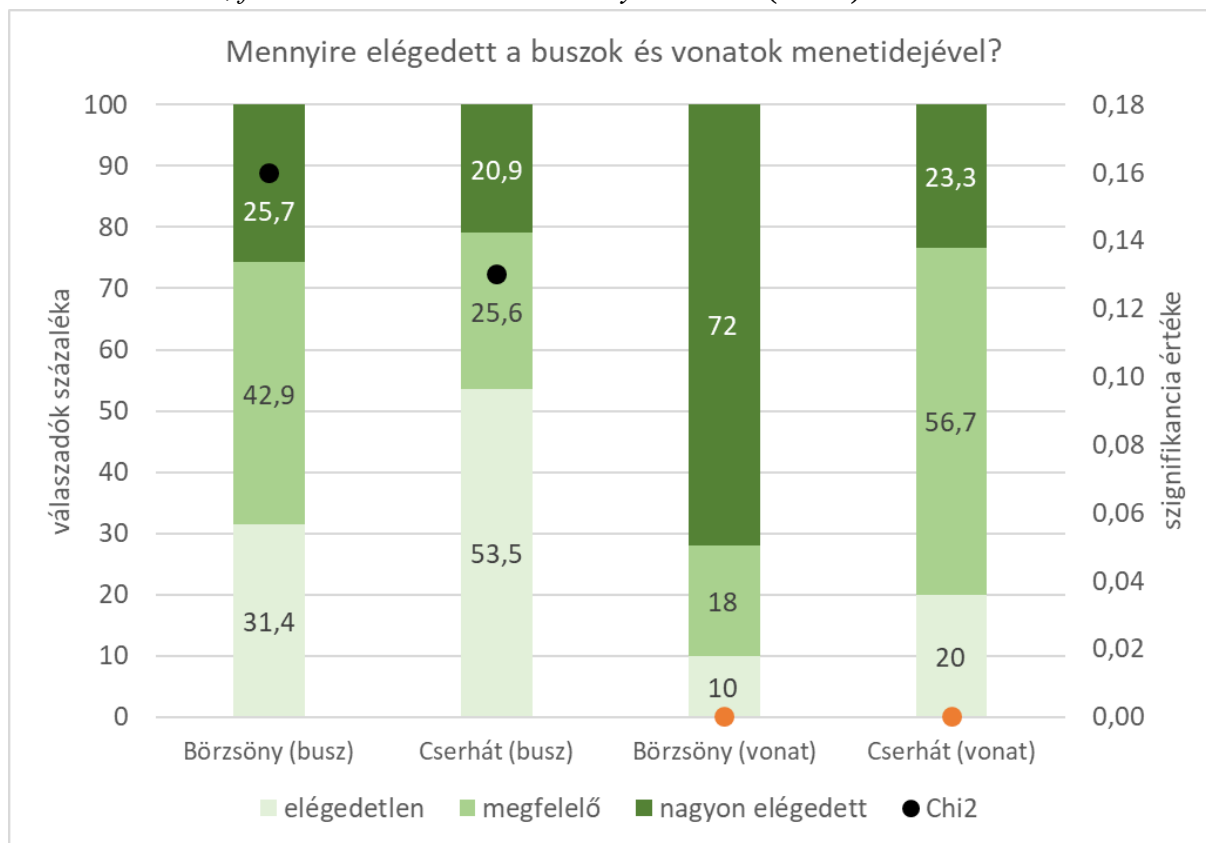

30. ábra: A válaszadók által használt közlekedési eszközök a helyszínek felkereséséhez (a válaszadók százalékos aránya és a χ^2 teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes közlekedési eszköz külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott közlekedési eszköz között, $p < 0,05$. (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A közlekedési eszközök használatában az látszik (30. ábra), hogy a két változó (adott jármű és terület) között a vonattal és a kerékpárral érkezők tekintetében van szignifikáns kapcsolat. A két területre vonattal érkezők között közel 20%-os eltérés figyelhető meg a Börzsöny javára, mely a vasúthálózat kiépítettségéből adódik. A 7. ábránál a tömegközlekedési lehetőségeket nem tárgyalom részletesen, mert erre a későbbiekben külön ki fogok térni. A Börzsöny nyugati oldalán jól kiépített kerékpárúton Budapestről könnyen megközelíthető a terület, míg a Cserhátban szinte alig van kerékpárút. “Egyértelmű az autók számának növekedése, ebből következően az autóforgalom növekedése, parkolók iránti folyamatosan növekvő igény.” (BP5) A megnövekedett autók számára szükséges lenne valamilyen formában a parkolóhelyet vagy a transzfer lehetőségét biztosítani, főként a Dunakanyar településein. “Itt nem kezelhetetlen a tömeg, tehát azt gondolom, hogy ... nagyon jó a fekvése, nincs is távol a fővárostól. Olyan infrastruktúrában gondolkodni, ami egy nagyobb látogatószámot képes fogadni, de egy szelíd módon elhelyezni őket, akár a parkolás szempontjából, akár a természeti látogató-helyszíneknek az elérhetősége szempontjából és szolgáltatás szempontból is. Szerintem egy csomó mindent nem fejleszteni kellene, hanem egy kicsit átformálni és a szolgáltatók szemléletét is átformálni. Hol tudja lerakni a kocsit, milyen körülmények között tudja lerakni.” (BTU1)

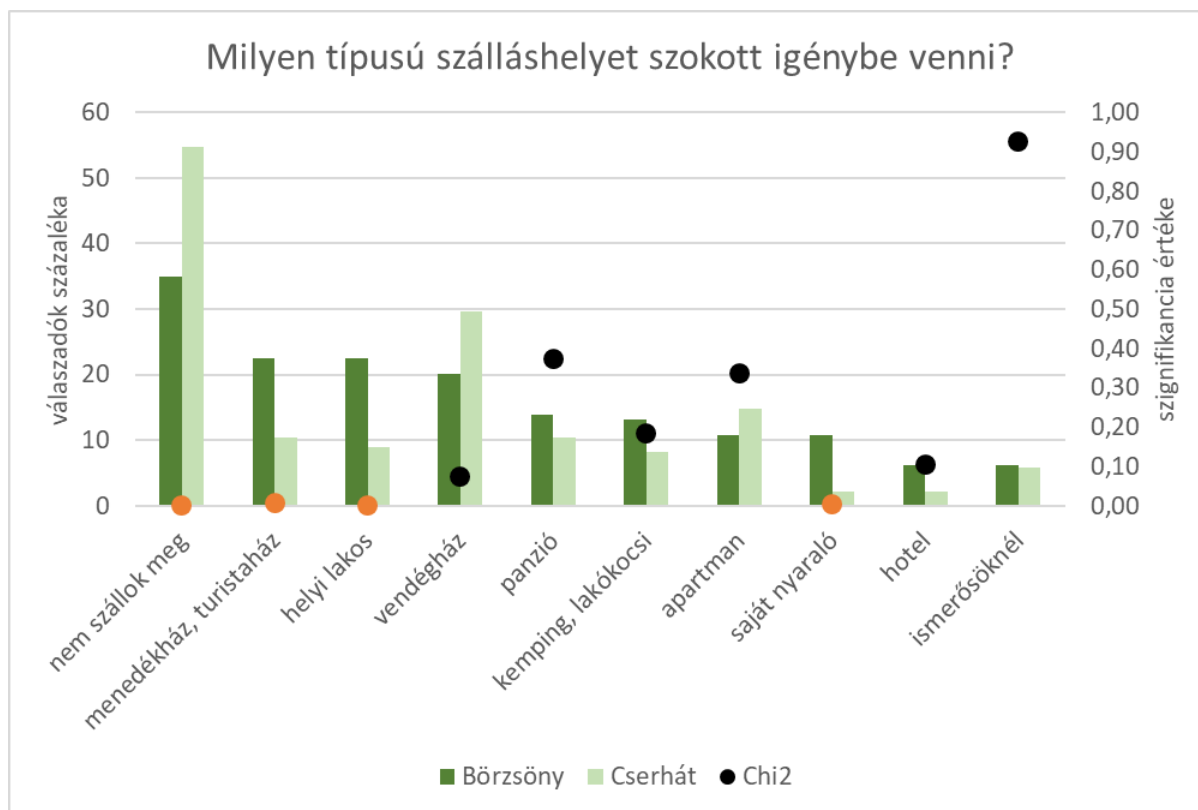
A Börzsönyben 20% alatti azon válaszadók száma, akik kerékpárral érkeznek a területre, a Cserhátban ez a szám 4% alatt van, melynek oka a kerékpárutak hiánya, ezt a cserhádi interjúalanyok is alátámasztották. “Vannak, nem azt mondom, hogy túlzottan, de vannak kerékpárosok. Nincsen kerékpárút, tehát az egész megyében sajnos szinte alig-alig, és ebből kifolyólag ugye nem mernek sokan a főúton kerékpározni. Vannak ilyen bátor vállalkozók, de pláne, hogyha gyerekekkel jönnek, az azért már egy kicsit veszélyesebb, sokkal szívesebben mennek a Dunakanyar, vagy a Balaton környékére, Tisza-tóhoz, ezek egy picit nyugisabbak, meg

biztonságosabbak. Hiányzik nagyon egyébként, én úgy gondolom, hogy gyönyörű kerékpárutakat lehetne kialakítani, fantasztikus a természeti környezetünk.” (CSP3)

31. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai a tömegközlekedési eszközök menetidejével kapcsolatban (a válaszadók százalékos aránya és a χ^2 teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes tömegközlekedési eszköz menetideje külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és a közlekedési eszköz menetidejével való elégedettség között, $p < 0,05$. (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

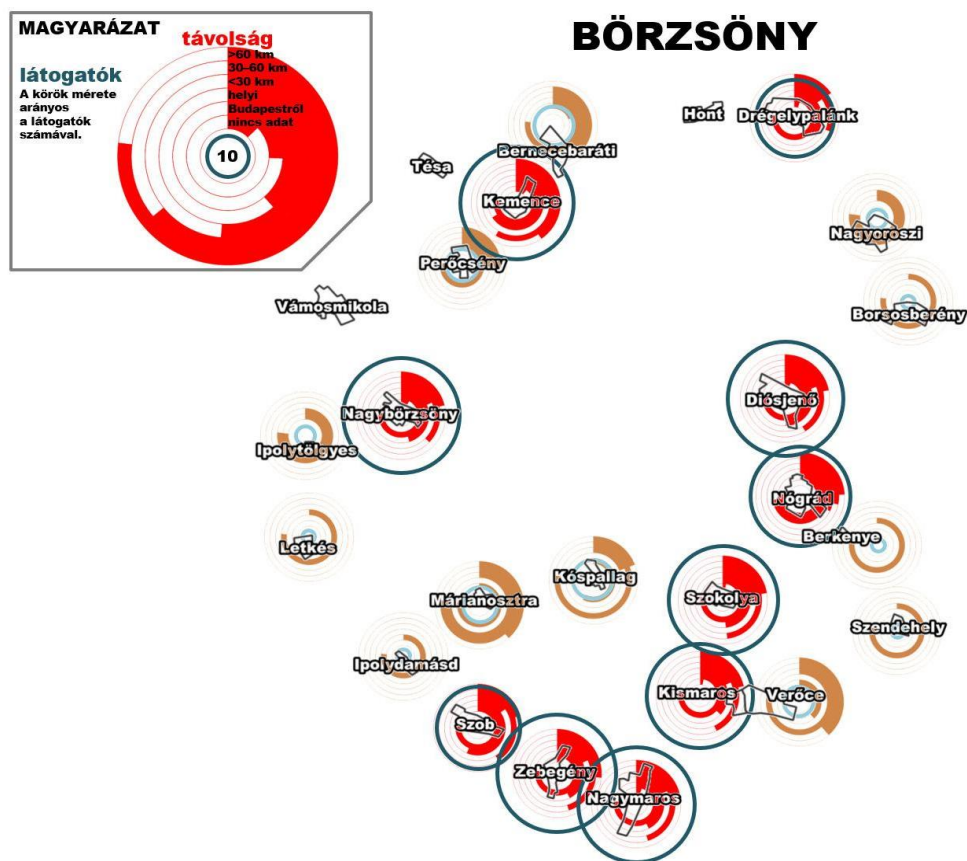
A kutatási területre tömegközlekedéssel érkező válaszadókat megkérdeztem arról, hogy mennyire elégedettek a vonatok, buszok menetidejével (31. ábra). A helyszínek és a vonatok menetideje között szignifikáns kapcsolat van, azonban a buszok és a helyszínek között nincsen szignifikáns kapcsolat. Az ábrán jól látható, hogy a Börzsönyben a vonatok menetidejével a válaszadók 72%-a nagyon meg van elégedve, mely valószínűleg annak köszönhető, hogy Budapestről félóránként indul vonat a Börzsöny déli és nyugati részére, a Dunakanyarba. Innen a látogatók busszal tudják megközelíteni a távolabbi településeket, amelyek nem ilyen gyakori rendszerességgel járnak, és ez a válaszadók elégedettségéből is látszik, hiszen 70% felett választották, hogy nem elégedettek vagy megfelelő a menetideje a buszoknak. A Börzsöny keleti oldalán is van vasútvonal, de itt sokkal ritkábban járnak a vonatok. A Cserhát esetében 50% feletti elégedetlenséget láthatunk a buszok menetidejével kapcsolatban, ami a ritka járat sűrűséggel és a nehéz megközelíthetőséggel magyarázható. A Cserhát nagy része csak busszal közelíthető meg, vonat csak a kutatott terület keleti oldalán 4 települést érint, és ide is több átszállással jutnak el az ide látogatók. Emiatt kevesebben használják a vonatot, de annak menetidejével meg vannak elégedve az utazók. A börzsönyi tömegközlekedést napi szinten használó interjúalanyok sarkos véleménye volt a tömegközlekedésről, főként a buszokról. *“Tömegközlekedés az alapja mindennek, hogy eljut dolgozni, szórakozni, pihenni, vásárolni, kapcsolatokat tartani. A közlekedés mindennek az alapja, ha az jó, akkor minden jobban működik, ha az pocsék, akkor minden sokkal nehezebben működik. Működik, de sokkal nehezebben.” (BTV1)*

32. ábra: A válaszadók által igénybe vett szálláshely típusok (a válaszadók százalékos aránya és a χ^2 teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes szálláshely típus külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott szálláshely típus között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Szignifikáns összefüggés mutatkozik a két mintaterület között három szálláshely típus esetében (menedékház, helyi lakos, saját nyaraló) és a nem szálllok meg kategóriában. A Börzsönyben a válaszadók több, mint 10%-kal többen jelölték a menedékházat (32. ábra), mint a Cserhátban, ennek oka, hogy az összefüggő erdőtömb kezelése az Ipolyerdő Zrt. kezében van, odafigyelnek a menedékházak meglétére és fenntartására, míg a Cserhátban szabdalt, jóval kisebb kiterjedésű erdőterületek vannak, melyek magánszemélyek és az Ipolyerdő Zrt. kezelésében vannak. A saját nyaralót, mint szálláshelyet a Börzsönyi válaszadók (11%) mondták többen, amely a Börzsöny közelségének és könnyű megközelíthetőségének köszönhető. A cserhádi válaszadók közel 20%-kal többen válaszolták, hogy nem szállnak meg a területen, mint a Börzsöny válaszadói, ennek hátterében az egy napos utak állhatnak, illetve a Cserhátban jóval kevesebb szálláshely áll rendelkezésre, mint a Börzsönyben. A kérdőív kitöltői a Börzsönyben 23%, a Cserhátban 9% arányban helyi lakosok voltak, amely a χ^2 próba szerint szignifikáns különbséget mutat. Mindkét területnél nagyon kevesen jelölték meg a hotel lehetőséget, melynek oka, hogy a Cserhátban és a Börzsönyben is egy olyan szálláshely van, amely hotelnek minősül. A Cserhátban a legtöbben vendégházban szállnak meg, ezt követi az apartman. Az interjúalanyok válaszai alapján a Cserhátban sokkal kevesebb szálláshely van, mint a Börzsönyben, és ezek mennyisége és minősége sem felel meg a mai elvárásoknak. *“Van faház, kempinges, panziószerű lehetőség, de minőségi szállás nincs.”* (BP8) *“Falusi vendégházak meg ilyesmi vannak, viszont ezeknek a felszereltsége, vagy a komfortfokozata, vagy a plusz szolgáltatásai, tehát mondom, itt a fürdő, a medence, szauna, tehát ezek azért eléggé korlátozottak. És a mai világban aztán egyre több [erre*

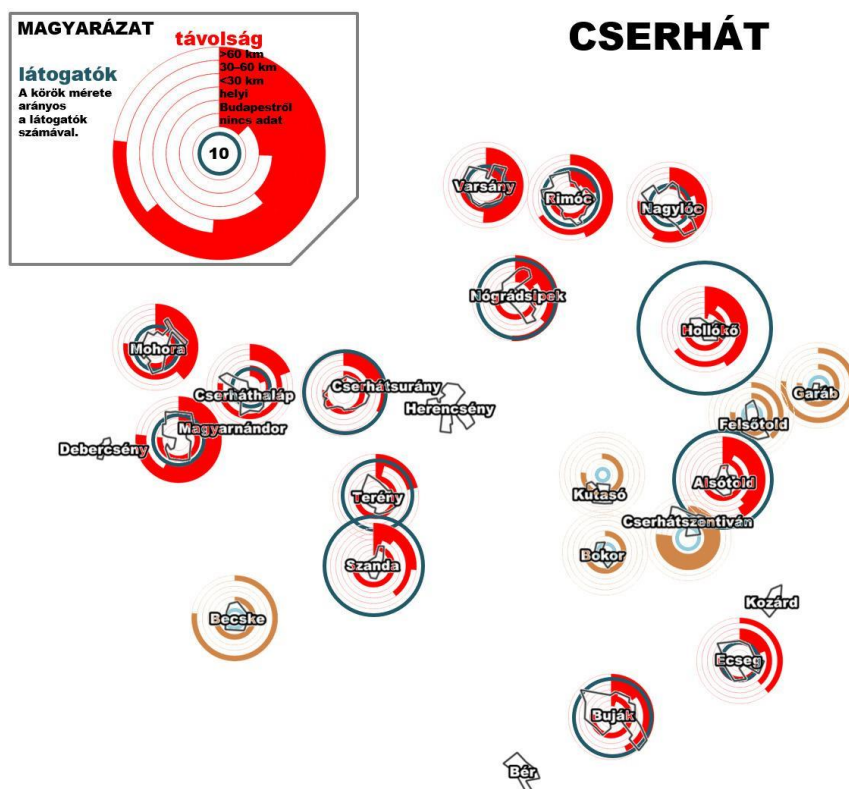
az igény], tehát a wellness rész, az nem túl erős ezekben. Lehet, hogy nem igény, nem tudom, mert csak én magamtól mondom, hogy szerintem ez hiányzik.” (CSE1)

33. ábra: Infografika, amely a Börzsöny egyes településeit felkereső válaszadók számát és a lakóhelytől való távolságot is szemlélteti (Piros színű körök: a kérdőívben közvetlenül megkérdezett települések, barna színű körök: az egyéb kategóriában említett települések). (Készítette: Dr. Saláta Dénes)

A Börzsönyben 25 települést vizsgáltam, melyek közül 22 települést jelölték meg a válaszadók, hogy meglátogatták már. A kék körök nagysága a látogatók számát jelzi, mennél nagyobb a kör, annál többen jelölték meg a kérdőívben az adott települést (33. ábra). A piros (a kérdőívben előre meghatározott települések) és barna (egyéb kategóriában a válaszadók által megadott települések) részek jelölik azt, hogy a kérdőívet kitöltők milyen távolságból érkeztek az adott településre. A távolság esetében 6 kategóriát állapítottam meg: nem válaszolt, Budapestről érkezik, a térségből érkezik (helyi lakos), 30 km távolságból érkezik, 31-60 km távolságból érkezik, 61 km feletti távolságból érkezik. A legtöbben Zebegényt (81) jelölték meg, ezt követi Nagymaros (79), Nagybörzsöny (78), Diósjenő (78), Kemence (75) és Szekely (70). Zebegényben többféle szolgáltatás megtalálható, amely odavonzza a válaszadókat pl. strand, túraútvonalak, kilátó, múzeumok, éttermek. Nagymaros is sokrétű lehetőségeiről ismert, komppal át lehet menni Visegrádra, szombatonként termelői és kézműves piac van, tanösvények, túraútvonalak indulnak, strandja van, a vendéglátás terén nagyon jól ellátott település. A Dunakanyarban (Nagymaros, Zebegény, Szob, Kismaros, Verőce) elhelyezkedő települések kerékpárral jól megközelíthetőek akár Budapestről is. Nagybörzsöny és Diósjenő is kiemelkedik mindkettő más-más lehetőségekkel. Nagybörzsönyben több múzeum megtalálható, van horgásztó, szombatonként kemencés szolgáltatás, kisvasút indul a településről. Diósjenő fő vonzereje az erdei szabadidőközpont, melynek munkatársai tematikus túrák szerveznek tavasztól ősziig, táborokat

tartanak gyerekeknek, emellett itt is van egy tó, strand és település felfedező kalandjáték várja az ide látogatókat. Kemencén kisvasút, strand és túraútvonalak találhatóak, Szokolyán az Ipolyerdő Zrt-nek és a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóságnak is van látogatóközpontja, több túraútvonal indul innen, kilátó, tó és kisvasút is van a település határában.

34. ábra: Infografika, amely a Cserhát egyes településeit felkereső válaszadók számát és a lakóhelytől való távolságot is szemlélteti (Piros színű körök: a kérdőívben közvetlenül megkérdezett települések, barna színű körök: az egyéb kategóriában említett települések). (Készítette: Dr. Saláta Dénes)

A Cserhátban 24 települést vizsgáltam, melyek közül 20 települést jelölték meg a válaszadók, hogy meglátogatták már. A kék körök nagysága a látogatók számát jelzi, mennél nagyobb a kör, annál többen jelölték meg a kérdőívben az adott települést (34. ábra). A piros (a kérdőívben előre meghatározott települések) és barna (egyéb kategóriában a válaszadók által megadott települések) részek jelölik azt, hogy a kérdőív válaszadói milyen távolságból érkeztek az adott településre. A távolság esetében 6 kategóriát állapítottam meg: nem válaszolt, Budapestről érkezik, a térségből érkezik (helyi lakos), 30 km távolságból érkezik, 31-60 km távolságból érkezik, 61 km feletti távolságból érkezik. A cserhádi települések látogatott számában toronymagasan Hollókő (110) vezet, ezt követi Szanda (61), Alsótold (60), Cserhátsurány (42) és Nőgrádsipek (40). Hollókő a Világörökségi listán szerepel, rendszeresen tartanak hagyományos rendezvényeket, vannak tanösvényei, és várrom is található a településen. Szanda egyik fő vonzereje Szanda vára, a tájház, a Mária-forrás és a Máriácska káponka, emellett a Szandaszögi Ökokert is itt található. Alsótold legújabb és legismertebb nevezetessége a Kéz-kilátó vagy más néven Isten tenyere kilátó, melyet 2020-ban adták át, és nagy érdeklődést váltott ki a turistákból, nagyon sokan látogatják. Cserhátsurány nevezetessége a dombokra épült település látképe, horgásztava, a Jánossy- és Simonyi-kastély, emellett duatlon-terepfutó versenye és több túraútvonal áthalad a településen pl.

Országos Kéktúra (továbbiakban: OKT). Nógrádsípek egy eldugott zsákfalú gyönyörű természeti környezettel, keresztül halad rajta az OKT, több Balás-kúriája van, túraútvonal vezet Sztrahova várához.

Megvitatás

A kutatásom alapján a Börzsönyben a válaszadók 55%-a, a Cserhátban jóval többen, a válaszadók 73%-a tölt el egy napot. A felmérésem jobban szórt abban a tekintetben, hogy egy alkalommal mennyi időt töltenek a kérdőív válaszadói a területen. Benkhard és Csákvári (2019) felmérésében a kirándulók 85% tölt el maximum egy napot, ha a Börzsönybe látogat. Benkhard és Csákvári (2019) kutatásában és az én felmérésemben a Börzsöny esetében 75% körül volt az autóval érkezők aránya, mely a Cserhátban még magasabb 79%. Benkhard (2021) túrázók körében végzett kutatása a Pilisben és a Visegrádi-hegységben is azt mutatja, hogy a látogatók 66-74%-a autóval érkezik a kiindulási pontra. Benkhard (2021) tapasztalatai alapján a tömegközlekedési eszközökkel jól megközelíthető területek esetében alacsonyabb csak az autóval érkezők aránya (61%), azonban azt is megfigyelte, hogy a tömegközlekedési eszközökkel jól megközelíthető területek esetén is sokan autóval érkeznek, melynek fő oka a kényelem. Halasi-Kovácsné Benkhard (2018) kutatása során is az derült ki, hogy a látogatók 64%-a érkezik autóval és kevesebb, mint negyede (19%) érkezik csak tömegközlekedési eszközzel a Börzsönybe. Az általam végzett kérdőíves felmérés során a tömegközlekedést lényegesen többen vették igénybe a Börzsönyben és a Cserhátban is, mint Halasi-Kovácsné Benkhard (2018) kutatása alapján. A kutatásom alapján a tömegközlekedési eszközökkel érkező megkérdezettek közül vonattal 39% érkezik a Börzsönybe és 22% a Cserhátba, míg busszal 27% a Börzsönybe és 32% a Cserhátba. Ennek oka lehet, hogy a Börzsönyben a kötöttpályás közlekedés, míg a Cserhátban a közúti (busz) közlekedésnek jobbak az adottságai. Én nem számoltam átlagos távolságot egyik területre sem, de valószínűsíthető, hogy az eredmény hasonló lenne Benkhard és Csákvári (2019) kutatásának eredményéhez. Ők átlagosan 71 km-es körzetet számoltak a Börzsönybe látogatók körében (ami kb. a Budapesttől mért távolság), az általam vizsgált területek vonatkozásában is a budapesti és az agglomerációból érkező válaszadók domináltak. A Börzsönybe (33%) és a Cserhátba (38%) is a legtöbben Budapestről érkeznek. A NÖSZTÉP kutatásból az is kiderült, hogy több hegység mellett a Börzsönybe és a Cserhátba is Pest megyéből járnak a legtöbben gombászni (Csákvári *et al.* 2021). Benkhard és Csákvári (2019) kutatása alapján a legtöbb látogató 30-60 km távolságból érkezik a Börzsönybe és a Pilisbe, az általam végzett felmérés alapján Budapest után a 30-60 km közötti távolságból (B: 19%; Cs: 29%) érkeznek a legtöbben a Börzsönybe és a Cserhátba. A kérdőív válaszadói jelentős számban (23%) érkeztek a Börzsönybe a környező településekről, azonban ez a Cserhátra egyáltalán nem volt jellemző (4%) (Ferencz-Havel *et al.* 2024), sőt Benkhard és Csákvári (2019) kutatásában a Börzsönybe érkező helyi lakosok aránya nagyon alacsony volt.

5.3. A látogatók és helyi érintett csoportok által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások

Az alfejezetben bemutatom, hogy milyen célból érkeznek a válaszadók a mintaterületekre, miért választották a Börzsönnyt és a Cserhátot, mit ad nekik a túrázás és milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe.

35. ábra: A Börzsöny és a Cserhát látogatásának fő céljai (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes cél külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és a látogatási célok között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

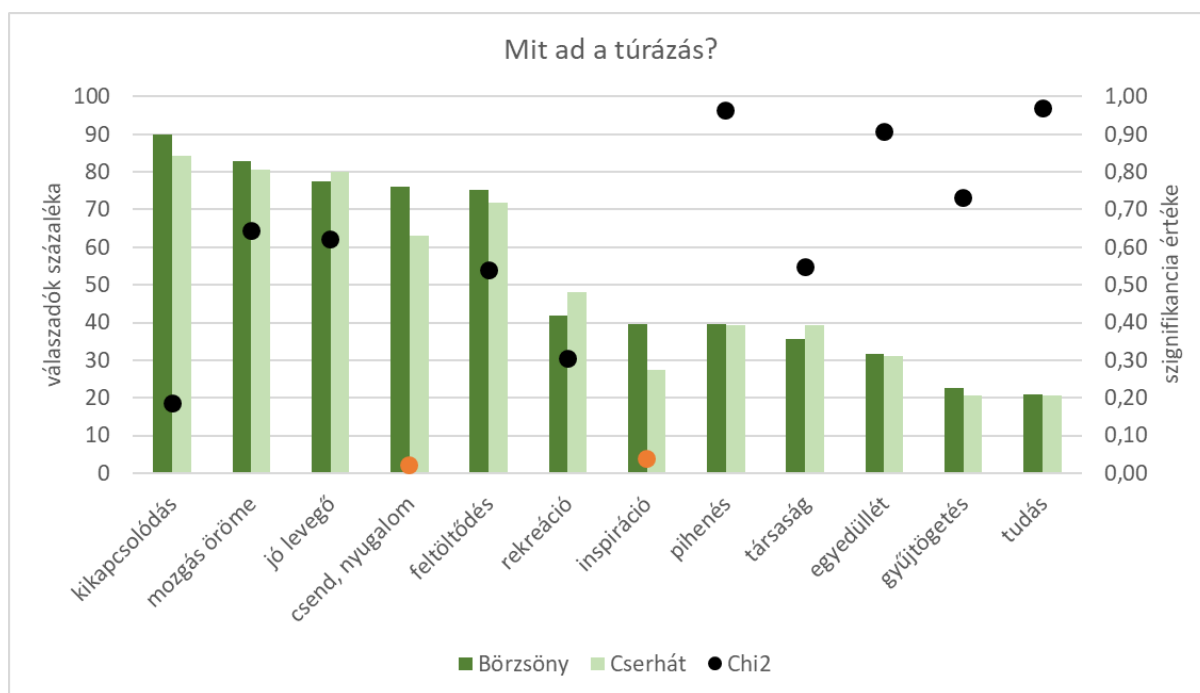
A válaszadók jelentős százaléka túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából látogatja meg mindkét területet (35. ábra). A hegységek fő vonzereje a természetben eltöltött idő, melyről a Cserhátban az alábbiak szerint nyilatkozott egy interjúalany. *“Szerintem egy különleges természeti környezetben vagyunk, én azt gondolom, mert akármerre megyünk, mindenütt más az összetétele a természetnek, a fának, a növényeknek. Egy lehetőség arra, hogy itt is ki tudjanak kapcsolódni és tudjanak kirándulni, jókat lehet túrázni a környékünkön, és ezért mondtam, hogy nagyon fontos lenne, hogy akár újabb és újabb túraútvonalakat ki tudjunk alakítani.”* (CSP3) A Börzsöny bizonyos részei még nincsenek annyira felfedezve, ezért ritkán lehet találkozni kirándulókkal. *“Maga a Börzsöny neve egy hatalmas attraktív fogalom azon erdészet, erdőt, illetve ezeknek különböző szegmensét szerető látogatóknak. Ugyanis a Börzsöny még nincs kitaposva. Tehát itt lehet még úgy menni kirándulni, hogy nem feltétlenül jönnek velünk szembe csoportok. Ennyire nincs a Börzsöny hegység kihasználva, kizsigerelve.”* (BP3)

A fő célok mellett a Börzsönybe a kérdőívet kitöltők közel 30%-a a kerékpározás, kikapcsolódás és a fotózás miatt érkezik. Fotózás céljából a válaszadók közel 30%-a érkezik a Börzsönybe, mely a páratlan Dunakanyarra nyíló panorámájának és a számtalan tematikus fotózási lehetőségnek köszönhető. A Cserhátba a kérdőív válaszadóinak 16%-a érkezik a fotózás miatt, ez a szám azért lehet kevesebb, mert a táj változatos ugyan, de nem ad olyan panorama élményt, mint a Börzsöny. *“...természetfotósok szoktak jönni, nagyon sok természetfotós. Ugye megvannak az aktuális időszakok, amikor jönnek, tehát amikor szarvasbőgés van, az egy nagyon kiemelt időszak.”* (CSP5) A rekreációs és kikapcsolódási lehetőségek is inkább a Börzsönyben vannak magasabb fejlettségi szinten, több turisztikai célú látványosság található a területen, mint a Cserhátban. *“Megnyugvás, kikapcsolódás. Szerintem elég belegondolni, hogy mit lát itt, szerintem gyönyörű szép vidék.”* (CSE1) *“Szerintem egyfajta nyugalmat, kikapcsolódási lehetőséget ad. Én*

is nagyon szeretek egyébként az erdőben sétálni, vagy a természetben sétálni.” (CSP1) “A jó levegőt, a madáracsicsérgést, a kikapcsolódás lehetőségét, rekreációt, megújuljon, aki ide jön, akár rövidebb, akár hosszabb ideig.” (BTV1)

A kerékpározás, lovaglás és rekreáció szignifikáns különbséget mutat a két mintaterület tekintetében A kerékpározást a Börzsönyben a válaszadók 19%-kal többen jelölték meg, mint a Cserhátban, valószínűleg azért, mert a Cserhátban a kerékpárút hálózat még kiépítés előtt áll, míg a Börzsönyben egy jól kiépített kerékpárút várja a látogatókat. “Az ide látogató turisták száma az mind a gyalogos, mind akár a [kis]vasúthoz vagy a kerékpárosok, az napjainkban is folyamatosan nő, meg emelkedik.” (BE1)

A kérdőívet kitöltők közül nagyon kevesen érkeznek a területre vadászat céljából (B:1,5%; Cs:2%), azonban az érintett csoportok képviselői jelentős vadászturizmusról számolnak be, ennek oka a kérdőívet kitöltő eltérő célközönség lehetett. “Nyilván, elég jelentős a sok erdő miatt a vadászturizmus is a megyében, tehát azok is elég felkapott helyek.” (CSE1)

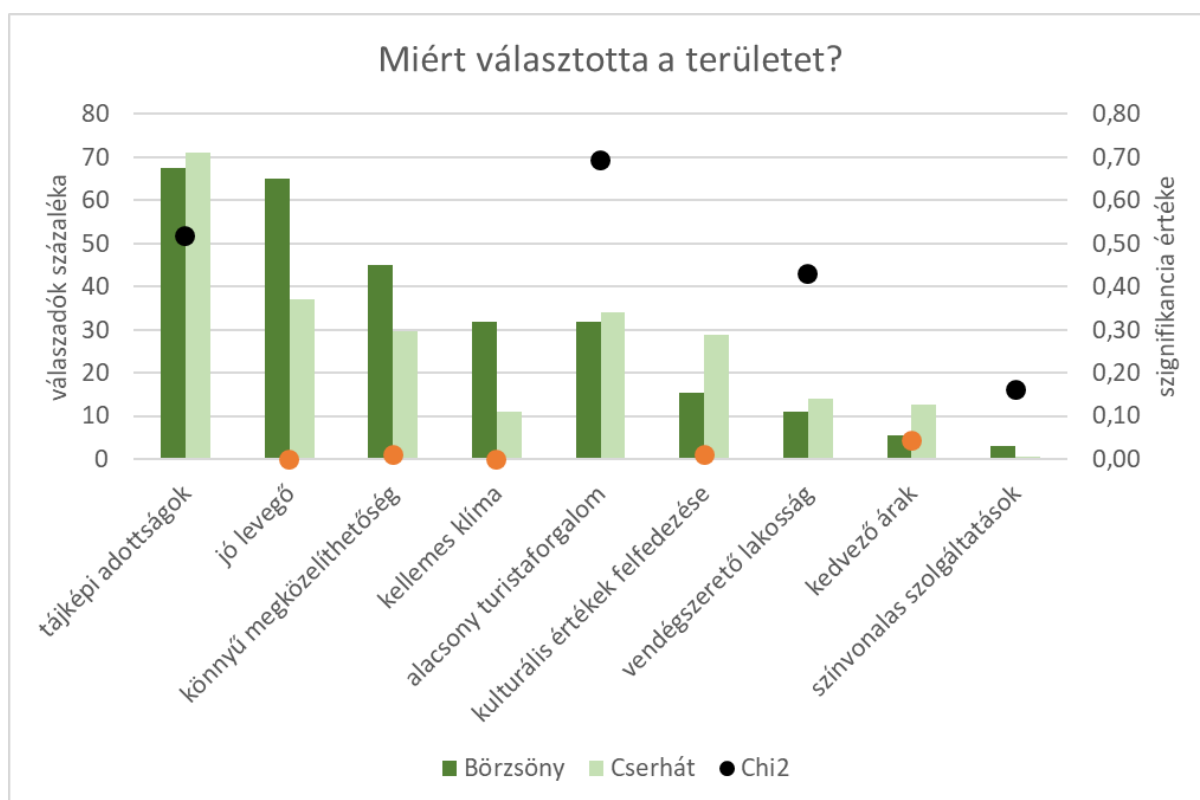

36. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai arról, hogy milyen jólléti lehetőséget biztosít számukra a meglátogatott térség (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes jólléti lehetőség külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott jólléti lehetőségek között, $p < 0,05$. (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A túrázást mindenki másféleképpen éli meg, mindenki számára mást nyújt a természet, ezek közül öt emelkedik ki mindkét területen (kikapcsolódás, mozgás öröme, jó levegő, feltöltődés és a csend, nyugalom). A négy kategória és a helyszínek között nincs szignifikáns összefüggés. A válaszadók számára a kikapcsolódást, a mozgás örömet, a jó levegőt, a feltöltődést adja a Cserhát és a Börzsöny egyaránt. A kérdőívben (36. ábra) kapott válaszokat az interjúalanyok mindkét terület esetében megerősítik. “A nyugalmat, a csendet, a friss levegőt, a szabadidő olyan jellegű kihasználását, ami feltöltődéssel bír a szervezet számára.” (BP5) “Nyugalom van, csönd van. Természet lágy ölen. Valójában tényleg az köt ide, hogy ez a csend és nyugalom, meg gyönyörű a környék, a vidék, tehát én imádok itt lakni.” (CSP7)

Szignifikáns összefüggés mutatkozott a helyszínek és a csend, nyugalom között, illetve a helyszínek és az inspiráció kategória között. A csendet, nyugalmat és az inspirációt is 12%-kal

több válaszadó jelölte be a Börzsölynél, mint a Cserhátnál, ennek oka az egybefüggő erdőterület lehet, melyben kevesebb emberrel találkozhatnak a túrázók, mint egy utakkal szabdaltnak, kisebb kiterjedésű erdős területen. A két mintaterület közti különbséget egy cserhádi interjúalanyom is szépen megfogalmazta. *“Ez a felfedeztetlenség. Tehát az, hogy nem olyan felkapott és itt az ember, ha tényleg úgy szeret kirándulni vagy túrázni, hogy kicsit zavartalanabban, elvonulva egy kicsit jobban a civilizációtól, akkor itt azért erre komoly lehetőség van úgy, hogy egyébként nincs távolabb nagyon a civilizációtól. Tehát nem úgy van, hogy beveszi magát a Börzsöny közepébe és 15 kilométeren belül nem talál települést, hanem itt azért a települések között el tud úgy lenni, hogy egy-két kilométeren belül olyan helyet talál, ahol csendben, zavartalanul csodálhatja a természetet, benne lehet a természetben. Azt gondolom, hogy ez a legnagyobb előnye ennek a térségnek.”* (CSE2)

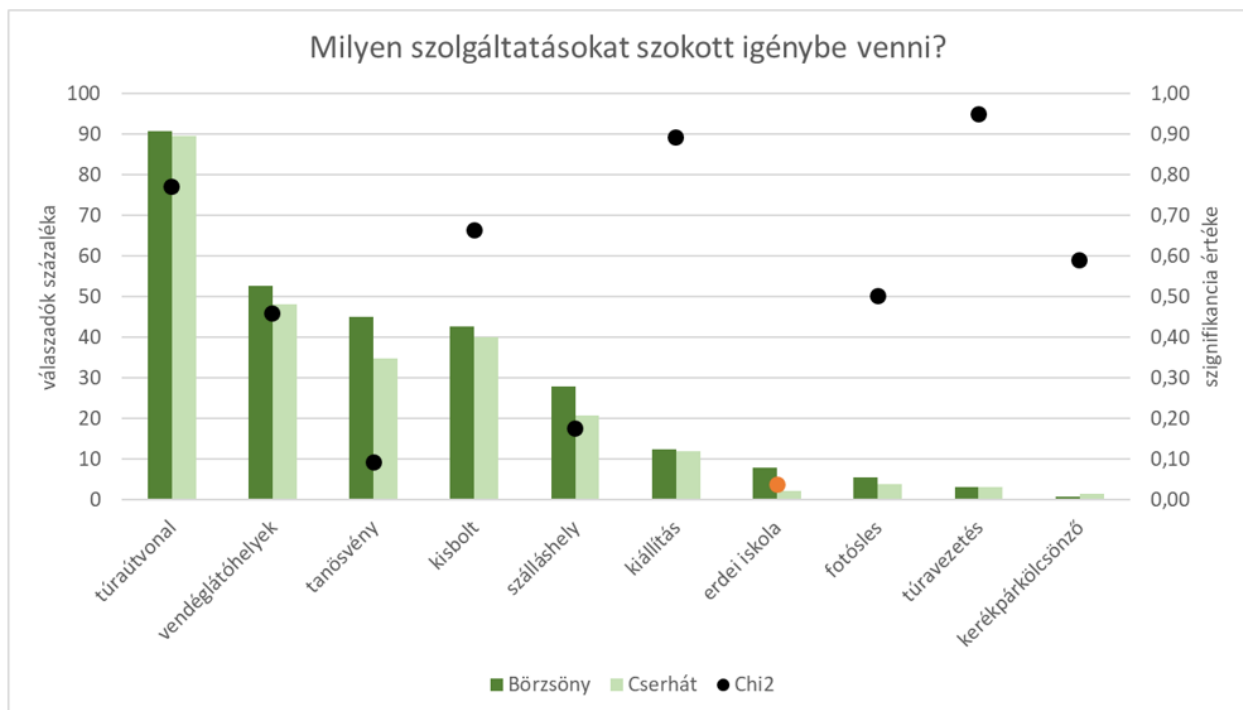
37. ábra: A mintaterületek látogatásának fő vonzó tényezői (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes tényező külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott vonzó tényező között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Mindkét területet leginkább a tájképi adottságok miatt választják a kitöltők, de statisztikailag nincs szignifikáns összefüggés a két terület között ebben a tekintetben (37. ábra). A tájképi adottságok mindkét terület esetén fontosnak bizonyultak a kérdőívet kitöltők és az interjúalanyok szerint is. *“Majdnem minden turistaúttjáról nyílik olyan kilátás, olyan panoráma, hogy nem tudod a másikkal összehasonlítani, tehát én azt gondolom, hogy a Börzsönynek a domborzati formájából, alakjából adódóan minden egyes völgye, gerince önmagában nyújt egyfajta természeti értéket. És ami az igazít képviseli azt gondolom az pedig az, hogy ez egy vulkáni hegység, a szűk völgyek, meredek hegyoldalak, keskeny hegygerincek miatt teljesen beépítetlen terület és ez adja az egésznek a varázsát, hogy egy ilyen közel 35 ezer ha-os zárt erdőtömb tudott gyakorlatilag kialakulni, ugyanis a községek vagy a lakott terület csak a peremrészekben, a hegy lábánál helyezkednek el, önmagában én azt gondolom ez a zárt, nagy egybefüggő erdőtömb ad egy olyan*

természeti értéket, ami az országban párját ritkítja.” (BE1) A Cserhátban a tájképi adottságok mellett a vendégszeretetet is fontosnak tartják az interjúalanyok, melyet a kérdőívet kitöltők is megerősítettek. *“Gyönyörű tájképet, szép természeti környezetet, nyugalmat, meg csendet, meg vendégszeretetet.”* (CSE2)

A kellemes klímát (B:32%; Cs:11%) és a jó levegőt (B:65%; Cs:37%) egyaránt a Börzsönyi válaszadók említették többen, ennek oka az összefüggő erdőtömb, mely egy állandó hőmérsékletet és tisztább levegőt tud biztosítani, mint a Cserhát mozaikos tája, ahol több út és települések választják el a tömböket egymástól. Mindkét terület interjúalanyai megerősítik a kérdőívet kitöltők válaszait a jó levegővel kapcsolatban. *“Azt gondolom, hogy az a nagy erősség, hogy ilyen helyen lakhatunk valahol, hogy itt tisztaság van, a levegő tisztasága, másrészt, hogy a természet, a fák, erdők ugye adják a lehetőséget a levegő jobb minőségére.”* (CSP6) *“Tiszta levegő, erdő, ami egy komplex élőhely és vizek. Nyilván kilátás, hegyek, nyugalom ezt minden turista elvárja. A vadon érzését keresi itt minden ember.”* (BTU2) *“A levegőt, tehát egyáltalán a létünket, az oxigént. Nagyon sajnálom azt a városi embert, akinek nincs meg ez a mindennapi kimozdulási lehetőség, az, hogy, kimenjen sétálni az erdőbe és szívja a jó levegőt.”* (BTU2)

A könnyű megközelítés és a helyszínek között mutatkozott szignifikáns összefüggés, melyet a Börzsöny válaszadói magasabb arányban (B:45%; Cs:30%) jelöltek meg, hiszen sokkal közelebb helyezkedik el a fővároshoz, a tömegközlekedés is jóval szervezettebb, illetve magasabb a járatsűrűség mint a Cserhátban. A Börzsöny megközelíthetőségéről az interjúalanyok véleménye megegyezik, Budapest közelsége jelentősen befolyásolja a térséget. *“Talán a legmeghatározóbb a természeti kincsekre épülő turizmus, ami egyre inkább kiaknázásra kerül. A mezőgazdaság folyamatosan veszít a jelentőségéből, a természeti kincsekre épülő turizmus erősödik, de szerintem gazdasági szempontból a legfontosabb Budapest közelsége és jó megközelítése. Tehát a megélhetés, ennek a régióknak a jó egzisztenciája szerintem Budapest közelségének és a jó megközelítésének köszönhető.”* (BP5) A Cserhát esetében a megközelíthetőségről megoszlanak az interjúalanyok véleményei. *“Ehhez kellene olyan infrastruktúra, tehát az utakon biztos láttá, hogy valahol a terepjárával is siralmas közlekedni, úgyhogy így oda nehéz odavinni embereket.”* (CSE1) *“Szerintem ez is fontos, hogy könnyen megközelíthető. Azért hogyha valaki mondjuk Alsótoldon lakik, ... innen azért el lehet menni Budapestre dolgozni. A 21-es főút, az nagyon közel van, ... tehát az infrastruktúra ki van építve, és onnantól a főútról pedig bárhova el tudsz jutni kényelmesen, tehát ez nagyon jól megoldott innen és járnak is sokan.”* (CSP4) A kulturális értékeket a Cserhát válaszadói (B:16%; Cs:29%) említették többször, mely egyrészt a Világörökségi listán szereplő Hollókőnek köszönhető, másrészt az archaikus hagyományörzésből fennmaradt népviseleteknek és népszokásoknak, melyek a mai napig jelen vannak a települések életében. A Börzsönyben sokkal kevesebb kulturális érték van, itt inkább a túraútvonalak adta lehetőségek dominálnak. A cserhádi interjúalanyok nagyon büszkék népi kultúrájukra és büszkén megmutatják az ide érkezőknek, melyet többen is említettek a beszélgetések során. *“Szerintem inkább kifejezetten azok [jönnek ide], akik ezt a túrázást, kulturális értékek megkeresését, falusi turizmust [keresik], tehát inkább városi emberek, akiket én érzékelek, hogy jön.”* (CSE1) *“Tehát itt a Cserhátnak egyébként is szerintem az egyik nagy vonzereje a tájban az erdősültség és az egyéb kultúr dolgoknak az összhangja.”* (CSE2) *“Az Ófalu mellett ugye a várat szeretik elsődlegesen. Nagyon szeretjük bemutatni a táj körül a környezetünket, ... nagyon-nagyon szép ez a Cserhát, illetve a megyének ez a része. Csak annyira kevés ember ismeri már, ... nem ismerik, hogy milyen gyönyörű és érintetlen térség. Ezt nagyon szeretjük megmutatni, és nyilván a népi kultúrából, amit tudunk, azt szívesen mutatjuk meg.”* (CSP6)

38. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai az igénybe vett szolgáltatásokról (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes szolgáltatás külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott szolgáltatások között, $p < 0,05$.
(Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Szerettem volna tudni, hogy a kérdőív válaszadói milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe a két területen, hogy tisztában legyek vele mire kell helyezni a hangsúlyt a fejlesztés során. A szolgáltatások közül mindkét területen kiemelkedően sokan használják a túraútvonalakat (38. ábra). Emellett az éttermi szolgáltatások, a tanösvények és a kisboltok használata jelentős, azonban a helyszínek és a fent említett kategóriák között nincs szignifikáns összefüggés. A Cserhátban kevesebb a vendéglátóhely és a kisbolt is, melyet interjúalanyaink is alátámasztottak. *“Messziről idejön valaki, akár gondot is jelenthet, hogy hova megyek kajálni, mondjuk vasárnap délután tudok-e enni, vagy péntek este van-e még nyitva valami? A kisebb településeken már boltok sincsenek, a kocsmák bezártak, a boltok bezártak.”* (CSE1) A Börzsöny keleti oldalán is megfogalmazódott a vendéglátóhelyek felé kritika. *“A kínálatot kell megteremteni ahhoz, hogy kereslet is legyen. Diósjenőn nincsen értékelhető vendéglátóhely. Ezt nyilván nem szívesen hallanák, akik ilyet üzemeltetnek, de hogy mondjam, ez a gyenge csárda színvonal, ahova bemegy az ember és büdös lesz, mert konyhaszagú lesz.”* (BP8) Az erdei iskolát mindkét területen nagyon kevés válaszadó jelölte be, mégis az erdei iskola és a helyszínek között szignifikáns összefüggés mutatkozik. A Börzsöny (8%) és a Cserhát (2%) között 6% a különbség, mely az erdei iskolák számával is magyarázható, ugyanis a Börzsönyben öt erdei iskola van, míg a Cserhátban csak kettő. A cserháti interjúalanyok csak a kutatási területen kívül eső erdei iskolákat említettek, de azok is nagy távolságra vannak a kutatott településektől pl. Ipolytarnóc. A Börzsönyben a Nemzeti Park Igazgatóság is végez erdei iskolai foglalkozásokat, melyet interjúalanyaink is megerősítettek. *“Több ága van a működésünknek, van egyfajta hatósági ága, amit a természetvédelmi őrszolgálat valósít meg. Van egy olyan ága, ami szakértői rész, mondjuk így, tehát különböző olyan feladatokat látunk el kvázi segítséget nyújtunk, persze ez bizonyos értelemben szolgáltatás is, és ami még nagyon erős a térségben az a gyereknevelés, környezeti nevelés és oktatás, ehhez van infrastruktúránk, van létesítményünk, ennek a legnagyobb egysége Királyréti Hiúz Ház Erdei Iskola és Látogatóközpont, ez szálláshelyként is üzemel.”* (BTV2)

Megvitatás

Benkhard és Csákvári (2019) részben Börzsönyi természetjárók körében 2010-2012-ben készült felméréséből az derül ki, hogy a megkérdezettek több mint 85%-a a túrázás, kirándulás, természetjárás céljából keresi fel a hegységet. Az általam végzett kérdőíves kutatás során a Börzsönyt túrázás, kirándulás céljából a válaszadók 71-85% választja és a Cserhátot (73-80%) is ebből a két fő célból látogatják a kérdőívet kitöltők. Benkhard és Csákvári (2019) felmérése alapján a Börzsönyben a tájkép (59%) és az erdő (52%) meghatározó a kirándulók számára, kevésbé jelentenek vonzerőt a kulturális értékek (6%) és szolgáltatások (2%), köztük a helyi termékek (4%). Eredményeim, Benkhard és Csákvári (2019) felméréséhez hasonlóképpen alakulnak, azonban az erdőre én külön nem kérdeztem rá, de a jó levegő kategória köthető az erdőkhöz. A Börzsönyben a tájkép (67%), a jó levegő (65%) meghatározó a kirándulók számára, a kulturális értékek (16%) és szolgáltatások (3%) kevésbé fontosak. A Cserhátnál ennél egy kicsit árnyaltabb a kép, a tájképi adottságok (71%) és a jó levegő (37%), mint vonzerő után a kulturális értékek (29%) kiemelt helyet foglalnak el, mely valószínűleg Hollókő világörökség címének köszönhető. A helyi termékeket, mint a táj választását befolyásoló tényezőt én nem alkalmaztam, de a fejlesztési lehetőségek között megjelentettem és mindkét terület esetén a kérdőívet kitöltők igénye 30% feletti (B:30%; Cs:35%) volt. Annak ellenére, hogy a Börzsönybe érkezők többsége ugyan a túrázás miatt veszi célba a hegységet, Halasi-Kovácsné Benkhard (2018) kutatása és az általam végzett felmérés is rámutat arra, hogy a túravezetést mindössze a túrázók 3%-a veszi igénybe mindkét hegységben. Érdekes, hogy a vendéglátóhelyek szolgáltatásait mindkét területen többen veszik igénybe a kérdőívem kitöltői, mint Halasi-Kovácsné Benkhard (Halasi-Kovácsné, 2018) (2018) börzsönyi kutatásának válaszadói (29%). Az általam végzett kérdőíves felmérések eredményei közelítenek egymáshoz, a vendéglátóhelyeket a válaszadók 53%-a veszi igénybe a Börzsönyben és 48%-a a Cserhátban, mely hasonlóan alakul (50%) Benkhard és Csákvári (2019) felmérésében is. Az általam végzett kérdőíves felmérés alapján többen igénybe vették az egyéb szolgáltatásokat (pl. kisbolt, szálláshely, kiállítás és kisvasút) a Börzsönyben és a Cserhátban is, mint Benkhard és Csákvári (2019) kutatásai alapján. Az eltérések valószínűsíthetően részben a különböző felvételezési időszakoknak, részben a személyes és online adatgyűjtési módszerek által elérhető csoportok különbségeinek tudható be.

A túrázást befolyásoló tényezők között a Cserhátban és a Börzsönyben a megközelíthetőség és a túraútvonalak fontosnak bizonyultak, és a vonzerők közül a kilátók (B: 26%; Cs: 33%), a Börzsönyben a kisvasút (57%) is fontos a válaszadók szerint, a tanösvényeket pedig a börzsönyi válaszadók 45%-a (Havel et al. 2022), a cserhátiak 35%-a veszi igénybe. A NÖSZTÉP projektben a kisvasutat nem vették be a vonzerők közé, de a börzsönyi válaszok alapján talán érdemes lenne ezzel is számolni szempontként. A többi, a NÖSZTÉP értékelésben szereplő természetvédelmi vonzerő (források, látogatóközpontok) nem bizonyult lényeges elemnek a Börzsönyben. A válaszokból arra következtettek, hogy a túrázás önmagában fontos, egyéb programokhoz kevésbé kapcsolódik. A szolgáltatások közül a vendéglátóhelyek meglete fontosnak tűnt. A NÖSZTÉP projektben csak a természethez kapcsolódó vonzerőkkel számoltak, de megfontolandó más szempontnak a figyelembevétele is az értékelésben.

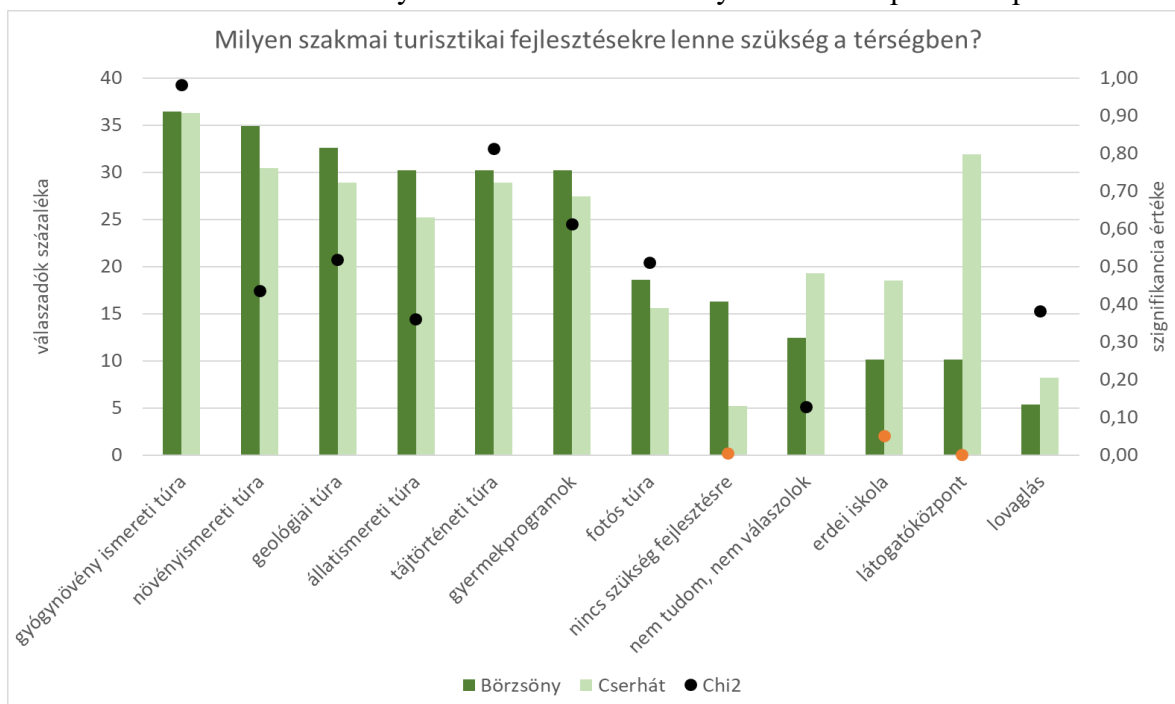
A kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások összetettsége is tetten érhető eredményeim alapján. A Börzsönyben és a Cserhátban is az általam megkérdezett válaszadók fejében a hegységek számukra fontos értékeit tekintve együttesen jelennek meg az élőhely jellegzetességei (pl. vadregényes erdők), a túrázással összefüggő egyéb kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások (pl. tájképi érték), más kategóriájú ökoszisztéma-szolgáltatások (pl. jó levegő) és a jól-léthez

kapcsolódó előnyök (csend, feltöltődés). Csákvári et al. (2021) a NÖSZTÉP projektben a gombászás, mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás értékelésére összeállított kérdőív eredményei alapján igazolni látják, hogy a kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások esetében a szolgáltatás, a hasznok és értékek elkülönítése nehéz. A gombászás esetében erősebben volt kimutatható az étkezésre használt gombával, mint ellátó szolgáltatással, a fotózással mint kulturális szolgáltatással és a jólléthez kapcsolódóan a tudásszerzéssel való kapcsolat, mint az általam készített túrázást, kirándulást vizsgáló kérdőívben. Érdekes az is, hogy a túrázók körében végzett felmérésben mindkét terület esetén kevesen jelölték be a gyűjtögetést célként, amely a gombák gyűjtését is tartalmazta annak ellenére, hogy a Börzsöny kiemelt, a Cserhát pedig egészen jó gombászóhelynek bizonyult a NÖSZTÉP felmérésben. A NÖSZTÉP projektben a válaszadók által látogatott potenciális gombászóhelyek között a Börzsöny 25%-kal, míg a Cserhát csak 10%-kal jelent meg. A gombatermő-képesség alapján készült NÖSZTÉP térképek azt mutatják, hogy a Börzsöny jó gombatermő-képességű terület, míg a Cserhátnak csak az erdős területei minősülnek jó gomatermő-képességű helynek.

A két célcsoport (kirándulók és gombászók) így valószínűsíthetően csak részben fednek át. Erősebben látszott viszont az, hogy a jó levegő biztosítása, szabályozó szolgáltatásként fontos a túrázóknak, míg ez nem jelent meg a gombászós kérdőívben. Csákvári et al. (2021) következtetésében azt is megemlíti, hogy a természettel való kapcsolódásra és a kapcsolati értékre is érdemes hangsúlyt fektetni.

5.4. Természeti, táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek

Az alfejezetben bemutatom, hogy milyen szakmai turisztikai fejlesztésekre lenne igény a kérdőívet kitöltők részéről és milyen ötleteik vannak a helyi érintett csoportok képviselőinek.

39. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei a természethez kapcsolódó turisztikai fejlesztésekkel kapcsolatban (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes természethez kapcsolódó turisztikai fejlesztés külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott turisztikai fejlesztés között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A kutatás során arra is kerestem a választ, hogy a területre érkező látogatók milyen szakmai programokat (39. ábra), fejlesztési irányokat látnának szívesen. Korábban már szó esett az erdei iskolákról, akkor is (38. ábra) és a 39. ábrán is látszik, hogy szignifikáns összefüggés van az erdei iskola és helyszínek között. A Cserhátban (19%) a válaszadók 9%-kal többen szeretnék erdei iskolai fejlesztést, mint a Börzsönyben (10%), melynek oka, hogy a Cserhátban csak két erdei iskola van. A látogatóközpont és a helyszínek között is kiütözik a szignifikáns összefüggés. A Börzsönyben több látogatóközpont és erdei szabadidőközpont található, míg a Cserhátban egyáltalán nincsen látogatóközpont vagy ehhez hasonló természetvédelmi-turisztikai fogadóépület, amely nagyobb csoportok befogadására alkalmas. *“Tehát én azt mondom, hogy Hollókőn meg lehetne csinálni, ha mögé állna a megye, meg Hollókő. Nincs egy diákszállás, nincs egy olyan hely, ha megérkeznek a gyerekcsoportok [tudjuk fogadni], nincs egy fogadóközpont.”* (CSTU1) A korábbi megállapításaimat a válaszadók itt is alátámasztják, hiszen a “nincs szükség fejlesztésre” válasz és a helyszínek között szignifikáns összefüggést mutat. A válaszokból látszik, hogy a Börzsöny (16%) fejlettebb a Cserhátnál (5%), emiatt 11%-kal többen jelölték be a “nincs szükség fejlesztésre” választ. Mindkét területen kiemelkedik a gyógynövényismereti túra, melyre a válaszadók 36%-nak van igénye, és ezt az interjúalanyok is alátámasztották, azonban kevés ilyen túrát tartanak a mintaterületeken. *“Gombászni nagyon sokan járnak ki az erdőre. Mászt gyűjteni kevésbé, viszont szerintem szintén a beköltözőkkel elindult a gyógynövénynek a kultúrája, a bogyók gyűjtésének a kultúrája. Fantasztikus, hogy Eszter ezt a gyógynövényes-gombás vonalat behozta Diósjenő életébe és szerintem azért most már helyiek is vagy régen beköltözők is részt vesznek ezeken a tanfolyamokon. Tehát nyitnak olyan tudások felé, amik esetleg lehet, hogy nagyon régen hagyományosan meg voltak, de az elmúlt évtizedekben az életmód miatt kikopott, most visszajön. Azzal, hogy lehet már így tanulni is ezeken a kis tanfolyamokon, ugye gombaismereti alapképzés szokott lenni, gyógynövényekkel kapcsolatos túrák.”* (BTU1) A Cserhátban korábbi projekt keretében volt gyógynövény és gomba ismereti túra, de ezek a projekt befejeztével megszűntek. *“Ilyen vezetett túra volt. Van ugye a nátrárpark és vezetett túrákat tartott, tehát őket tudjuk. Nekik voltak ilyen projektjei, hogy gyógynövényeket megismerni, gomba is volt.”* (CSP6)

A válaszadók a többi tematikus túrát (pl. botanikai, geológiai) is bejelölték, de ezeket már kevesebb százalékkal (35-25%), azonban interjúalanyaink is fontosnak tartják, hogy legyenek vezetett túrák a térségben. Mindkét térségben említették az interjúalanyok, hogy érdemes lenne tematikus ismeretátadással egybekötött túrákat tartani, a Börzsönyben inkább a fajismereti túrákat javasolták, míg a Cserhátban a geológiai túrák merültek fel ötletként. *“A ritka védett növényfajok, mivel körbe ölelik az erdők, itt nyilván az állatok is fontos lakótársaink, tehát itt simán lehetne tartani olyan vezetett tematikus túrákat, amit egy szakember tart.”* (BP4) *“Tehát ugye a Cserhát az korábban, elsősorban földtani értékei miatt volt ismertebb. Egyszerűen azért, mert geológusok mozogtak a térségben, élővilág kutatók meg alig. Tehát geológiai értéke van több olyan természetes feltáródás, kőzettani rétegfeltáródás, meg főleg mesterséges feltáródás, tehát elsősorban kőbánya, út rézsű is akár, ami természeti értéknek számít.”* (CSTV1)

5. táblázat: Az interjúalanyok által említett természeti értékekre építő turisztikai fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

	Börzsöny	Közös	Cserhát
Bakancsos turizmus	• falu körüli sétaút kialakítása, • gyógynövény kert sétákkal, • geológiai bemutató hely a felhagyott bányákban, • a vár és a tó körül sétaút kialakítása Nógrádban,	• tematikus turisztikai útvonalak kialakítása, • tanösvények, túrakörök, éjszakai túraútvonalak kialakítása, • túraútvonalak fejlesztése, • túraútvonalak karbantartásával foglalkozó szervezetek létrehozása,	• zöldútvonalak felfestésének javítása, újak létrehozása, • túraútvonal kialakítása Varsányban, • tanösvények számának növelése Hollókön,
Kerékpáros turizmus		• túrakerékpár-úthálózat kijelölése, kialakítása,	• kerékpárutak kialakítása,
Lovas turizmus	• lovas centrum létrehozása - lovaglási lehetőség, • lovasturizmus kialakítása, fejlesztése, • állattartás bemutatása, simogató létrehozása,	• lovas túraútvonal kijelölése, kialakítása	
Vízi turizmus	• vízi turizmus beindítása, • kenutúrák az Ipolyon, • horgászat az Ipolyon, • horgászto rehabilitációja,		
Vonzerő kialakítás, szolgáltatás fejlesztés	• szabaduló szoba sémájára egy falutúra kialakítása, • élményvölgy megvalósítása, • erdőben található szakrális helyek és azokhoz fűződő emlékek bemutatása,	• túravezetés, természeti foglalkozások tartása, • kilátóhely, pihenőhely létrehozása az erdőben,	• kiemelt természeti értékek kijelölése, mint célpont, • zöldút mentén landart pontok kijelölése, • bányák látogathatóvá tétele, új funkcióval való megtöltése, • Dobogó-tető kilátó felújítása, • Sasbérc-kilátó fejlesztése,

A két terület fejlesztési lehetőségeit öt csoportba soroltam (5. táblázat). Mivel a hegységek turisztikai fejlettségük szempontjából eltérnek egymástól, ezért nem került minden csoportba fejlesztési lehetőség. Vannak olyan fejlesztési lehetőségek, amelyeket mindkét területen

említettek, ezért létrehoztam egy közös oszlopot is. Az 36. ábrán a kérdőív válaszaiból is látszik, hogy sokan az aktív kikapcsolódásért látogatják a két hegységet, mellyel az interjúalanyok válasza is összecsengenek, mert nagyon sok újabb túraútvonal, kikapcsolódási lehetőséget, szolgáltatást foglalmaztak meg.

A Börzsöny turizmus szempontjából egyértelműen fejlettebb, mint a Cserhát, ezért a fejlesztési lehetőségek is másra irányulnak. A bakancsos és kerékpáros turizmusra irányuló fejlesztések a Börzsöny esetében inkább település specifikusak, míg a Cserhátnál vannak település specifikus és az egész hegységet érintő fejlesztések is (pl. kerékpárút kialakítása). A közös fejlesztési lehetőségek közé a tanösvények, tematikus turisztikai útvonalak, túraútvonalak, túrakerékpáros útvonalak kialakítását soroltam. Ezek közül a Cserhátban inkább a kialakításon van a hangsúly, míg a Börzsönyben helyenként kialakításon, de inkább fejlesztésen. A Börzsönyben az egyik interjúalany pl. egy tanösvényt javasolt a település körül, amelyen vezetett túrák is lennének. *“Abban szerintem lenne érték, hogy egy tanösvény a falu körül vagy több kisebb tanösvény és akkor ott a természeti és a kulturális meg az egyéb értékeket bemutatni. Lehetne tematikusan, egy vezetett emberke jön és csinálja. Rengeteg állatfajt, rengeteg növényfajt lehetne bemutatni, a fákat, ugye a dendrológia, az is nagyon fontos. Szerintem ezeket így be lehetne mutatni. Van is alkalmas ember erre a településen, csak még nincs megszervezve, nem találtuk ki ennek a módját, meg nincs forrás se rá.”* (BP4)

A lovas és vízi turizmus kialakítása, megvalósítása inkább a Börzsönyre jellemző. Az Ipoly menti településeken a vízi turizmus még kezdeti fázisban jár, emiatt szükséges a kenu-túrák kialakítása, horgászturizmus menedzselése. A lovasturizmus kialakítása, különböző szolgáltatások létrehozása felmerült a börzsönyi lakosokban, a közös kategóriába csak a lovas túraútvonalak kialakítása került be, mert a Cserhátban a zöldsutak alkalmasak lovas túraútvonalnak is, azonban ennek bővítésére még van lehetőség a térségben. Ebbe a kategóriába soroltam az állatsimogató kialakítását, melynek középpontjában a háziállatok bemutatása lenne. A korábbiakban Szokolya településen működött egy ilyen vállalkozás, azonban családi okok miatt ez megszűnt, de más település polgármestere is említette, hogy a településen szükség lenne egy ilyen jellegű családi vállalkozásra.

Vonzerő kialakításnak és szolgáltatás fejlesztésnek neveztem el azt a kategóriát, melybe olyan fejlesztési lehetőségeket soroltam, amelyek több élményt, kiemelkedő értéket képviselnek a fejlesztések területén és ezek létrehozásával többnapos turizmus és komplexebb kirándulás valósítható meg a térségben. A szolgáltatások fejlesztésénél a Börzsönyben az erdőben található szakrális emlékhelye bemutatását említették az interjúalanyok, a Cserhátnál pedig konkrét kilátóhelyek pl. Dobogó-kő, Sasbérc fejlesztésére lenne szükség. Emellett mindkét területen a kilátóhelyek, pihenőhelyek korszerűsítése, létrehozása is fontos lenne, illetve a vezetett természetismereti túrákat is említették az interjúalanyok.

A cserhádi interjúalanyok is érzik, hogy egy-egy településen nincsen annyi látnivaló, amely kitenné az ide érkező látogatók teljes hétvégéjét, ezért már többekben megfogalmazódott, hogy programcsomagban kellene kiajánlani a látnivalókat, mely több napos maradásra biztatná az ide érkezőket. *“Nagyon jó lenne, hogyha ebben is lenne egy összefogás. Az összes ilyen természeti erőforrást, vagy lehetőséget össze tudnánk egy csokorba fűzni, és ezt tudnánk kiajánlani, ez nagyon hiányzik. Én úgy látom, hogy lenne mit fölfűzni, most már azért mindenki fejlődött annyira szolgáltatásokkal és sok minden egyébbel, amit össze lehetne fűzni, és ugye ebben rengeteg a természeti szépség, meg a természeti lehetőség.”* (CSP3)

A Börzsönyben felmerült az élményvölgy kialakítása, melynél tanösvény, állatsimogató és egyéb turisztikai lehetőségek összpontosulnak egy völgyben, akár egész napos elfoglaltságot nyújtva az ide látogatóknak. *“A természeti értékeket bemutató attrakciók számát tudnánk növelni, akkor ezáltal a látogatóknak nemcsak ilyen fél vagy egynapos program lehetne. Jól hangzik, hogy egy héten át mindenki járja a Börzsöny különböző turistaútjait, de én azt gondolom ilyen töményen még az igazi bakancsos turistáknak is sok lenne 7 nap, nem beszélve arról, hogyha valaki gyerekes családként érkezik ide. Ha itt kellőképpen lenne egy-egy kilátó, egy-egy tó, a vízi kikapcsolódás, ugye strand van, akkor nagyon lehetne [több napon keresztül helyben tartani az ide látogatókat]. Élményvölgy megvalósítása, lovascentrum létrehozása, szállás, lovaglás.”* (BE1)

A másik lehetőség a falutúra kialakítása egy szabadulószoza mintájára, melyre jó példa Diósjenőn a Kalandió nevű faluismereti túra. Az interjú készítésekor még csak tervben volt a Kalandió nevű “szabaduló szoba” terve, amely azóta már meg is valósult. *“Kialakulóban a civil kezdeményezésre egy úgynevezett szabadulószoza játék. Ezt most képletes értelemben értse, mert itt szobáról szó sincs, olyan játékos feladvány, amire felfűzve a falu látnivalóit, ilyen két-három-négy órás elfoglaltságot adnak kisebb csoportoknak, mert játszani mindenki szeret. És hogyha ebbe be tudjuk azt vonni, hogy akkor megnézi a templomainkat, az emlékműveinket, a zsidó temetőt, a természeti értéket, a tavat, satöbbi, akkor időt tölt itt. És akkor sokkal valószínűbb, hogy akkor már egy hétvégére jönne [a látogató].”* (BP8)

A Cserhátban két hasonló fejlesztési lehetőség jelenik meg, a zöldutak mentén landart pontok kialakítása, mely alatt egy-egy kiemelkedő természeti vagy táji értékre kell gondolni. Ezek a kiemelt értékek történetükkel, megjelenésükkel több embert vonzanának a térségbe, mellyel a Cserhát turizmusa kissé fellendülne. *“Tulajdonképpen a zöldút mentén szeretüink volna ilyen landart pontokat. Olyat, mint amilyen a kéz kilátó, szóval nem pont olyat, hanem egyszerűbbet, de az a lényeg, hogy úgy csábítson kirándulásra, valami pluszt [adjon], ahol fotózhat vagy szép a kilátás, vagy valami ilyesmi.”* (CSTU1)

A kiemelt természeti érték, mint célpont kijelölése esetén különböző táji elemek kerülnek kijelölésre, melyekért érdemes megcsinálni a túrát, hasonló a landart ponthoz, de sokkal nagyobb jelentőséggel bír. A bányák, kőfejtők rehabilitációja, esetleg bemutatóhelyek kialakítása ezeken a felhagyott területeken.

Megvitatás

Az összevetést két releváns szakmai, fejlesztési stratégiával vetem össze. A Börzsönyt a Börzsöny-Dunakanyar Térségi Aktív Turisztikai Stratégia Cselekvési Tervvel (továbbiakban: Börzsönyi Cselekvési Terv) (Kukely et al. 2021b), az Aktív- és Ökoturisztikai Fejlesztési Központ: Börzsöny-Dunakanyar Térségi aktív turisztikai stratégiával (2023) (továbbiakban AÖFK TS), a Cserhátot az “Élő Cserhát” Integrált Tájrehabilitációs és Térségfejlesztési Stratégiával (továbbiakban: Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia) (Kondor et al. 2011). Az általam lehatárolt 22 cserhádi település megegyezik a Cserhát Natúrpark településeivel, melyről a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) is szól. A Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) a Naszályt egy külön egységként kezeli, amit jelen kutatásban nem vizsgáltam. A többi lehatárolás (Alsó-Ipoly-mente, Dunakanyar, Börzsöny) nincs teljes mértékben átfedésben az általam lehatárolt és kisebb egységként kezelt börzsönyi mikrotérségekkel, de ez a fejlesztési lehetőségek esetében nem jelent problémát.

Eredményeim azt mutatták, hogy a Börzsönyben élő turisztikai és természetvédelmi szakemberek tapasztalatai alapján a Börzsönyt, mint hegységet minden egyéb adminisztratív

lehatárolás figyelmen kívül hagyásával egy fejlesztési régióként kellene kezelni, azokat a fejlesztési elképzeléseket, melyek az egész hegységre kiterjedten alkalmazhatóak, azt globálisan kell megközelíteni. A kutatásból azonban az is kiderül, hogy a polgármesterek kisebb mikrotérségekben gondolkodnak a fejlesztések szempontjából, és az eltérő fejlettségi szintek alapján ezeknek a mikrotérségeknek különböző fejlesztésekre van szükségük. Erre a megállapításra jutottak a Börzsönyi Cselekvési Tervben (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS-ben (2023) is, ők egy specializálódást egy munkamegosztást javasolnak a térségek között.

A természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek között több szelídturizmushoz köthető elképzelés is szerepelt. Az interjúalanyok mindkét területen többször említették a különböző tematikus sétaútvonalak, túraútvonalak, tanösvények kialakítását, ehhez kapcsolódóan pihenőhelyek, kilátók létrehozását, illetve olyan vállalkozások létrejöttét, melyek túravezetéssel foglalkoznak. Ezek fontosságát a kérdőívet kitöltők körében végzett felmérésem is megerősíti. A Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS (2023) a vonzerőfejlesztés és az infrastruktúra fejlesztése részében is megjelennek a Börzsönyi interjúalanyok által említett fejlesztési ötletek és ezeket részletesen ki is fejtik.

Eredményeim alapján a Cserhát helyi érintett csoportjai számára fontos természeti értékek a geológiai képződmények, a változatos vegetáció, a különleges flóra és fauna, illetve az erdő. A természethez köthető értékek közül több kilátó és tanösvények is említésre kerültek. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) településenként felsorol néhány természethez köthető értéket, de ezen kívül a természeti értékekkel nem foglalkozik. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) alapvető célja a fenntartható helyi társadalom és gazdaság megteremtése, efelől közelíti meg a fejlesztési lehetőségeket, emiatt kevesebb figyelmet fordít a természeti értékekre, de a táj természetközeli rehabilitációjára több alternatív ötletet is felsorol. A cserhádi interjúalanyok közül többen említették a tájsebek felszámolását, melyet egy mondat erejéig a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) is megemlít, azonban megoldást erre nem javasol, helyette a hagyományos tájhasználat visszaállítását szorgalmazza (legeltető állattartás, gyümölcsösök komplex hasznosítása, kézi kaszálás). A természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek között az interjúalanyaink többször említették tanösvények, túraútvonalak (lovas, túrakerékpáros, kerékpáros), kilátók és landart pontok kijelölését, kialakítását, azonban erre a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) nem tér ki. Az egyik legnagyobb potenciál, mellyel a Cserhát lankái rendelkeznek az maga a táj és a tájra épülő hagyományos gazdálkodási forma. A hagyományos gazdálkodás alkalmazásával a táj fás legelő jellege megtartható, ezzel munkahelyek teremődnek, emellett az állattartásból származó javakból helyi termékeket lehet előállítani, mely arculatot is teremt a térségnek. A gazdaságok munkájuk bemutatásaként workshopokat, elvonulási lehetőséget, aktív kikapcsolódást tudnának biztosítani a térségbe érkező látogatók számára. A hagyományos gazdálkodásra alapozva komplex gazdasági-társadalmi fejlesztést lehetne megvalósítani a Cserhátban.

5.5. Helyi élelmiszer alapanyagokra építő és a gasztroturizmushoz köthető fejlesztési ötletek

Az alfejezetben bemutatom, hogy az interjúalanyokban milyen fejlesztési ötletek merültek fel a helyi élelmiszer alapanyagokkal kapcsolatban (6. táblázat), továbbá milyen gasztroturisztikai elképzelések láttak napvilágot és valósultak meg az interjúk elkészülte óta.

6. táblázat: Az interjúalanyok által említett helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Börzsöny	Cserhát
• bogyósgyümölcs termesztés felélesztése, • gyümölcsfeldolgozás minőségi termékekkel, • aszaló üzem létrehozás, • kistermelési-értékesítési szövetkezet, • helyi sváb ételekre épülő gasztroturizmus kialakítása, • helyi tót ételekre épülő gasztroturizmus kialakítása, • vadaspark-húsfeldolgozás fejlesztése, • méhészet fejlesztése, • kemencés szolgáltatás fejlesztése, • savanyúságos, pékség, cukrászda kialakítása, • gyógynövény és bogyósgyümölcs gyűjtésre alapozott vállalkozás létrehozása,	• természethez alkalmazkodó vagy természetet figyelembe vevő kisebb vállalkozás, családi gazdaság pl. biokertészet, állattenyésztés, • helyi termékek felfűzése a túraútvonalakra, • gyógynövények, csipkebogyó gyűjtése saját felhasználásra a Rozmaring étterembe (Varsány), • feldolgozó üzem (pl. gomba, zöldségcsipsz), hűtőház megvalósítása,

A kérdőívben külön kérdés nem volt a helyi termékekről és gasztroturizmusról, csak érintőlegesen kérdeztem rá a helyi termékek fejlesztési lehetőségeire. Az 17. ábrán látható, hogy a Börzsönyben a válaszadók 30%-a, a Cserhátban pedig a válaszadók közel 35%-a támogatja a helyi termékekben rejlő fejlesztési lehetőségeket. Az interjúalanyok a fejlesztési kérdéseknél kifejtették a településeikben és a térségben rejlő lehetőségeket részletesen.

A bogyósgyümölcs termesztés egykor virágzott a Dunakanyarban és az egész Börzsöny körül, ma már csak helyenként és csak kis területeken találkozhatunk bogyósgyümölcs ültetvényekkel. A Cserhátban a bogyósgyümölcs termesztés egyáltalán nem volt jellemző, ezért még ötletként sem merült fel. A börzsönyi interjúalanyok közül többen is említették, hogy jó lenne a bogyósgyümölcs termesztést újra feléleszteni a térségben. *“Egyre kevésbé számottevő, de még a közelmúltban is meghatározó volt a bogyósgyümölcs termesztés. Országosan ismert a bogyósok közül önálló fajtaként a marosi málna, az ebből készülő minden termék önmagában egy kuriozitás.”* (BP5)

A helyi termékekre, gasztroturizmusra alapozva működnek már jó példák a Börzsönyben és a Cserhátban is egyaránt. A Cserhátban a varsányi Rozmaring étteremben dolgozzák fel a megtermelt alapanyagokat. A Börzsönyben pedig Honton működik a Kutyori Konyha névre hallgató családi vállalkozás, mely gyümölcsök feldolgozásával foglalkozik. Ezek mintájára több településen létre lehetne hozni ilyen jellegű minőségi gyümölcs feldolgozással foglalkozó vállalkozást. *“Látnék egyébként a gyümölcsfeldolgozásban lehetőséget, nem nagy mennyiségben. Olyan minőségi termékeket lehetne csinálni lekvárból (pl. nagyon sokan nem ehetik a bogyósból a magosat), kimagozott lekvár, illetve nagyon sokan küzdenek emésztési problémával.”* (BP2)

A Börzsöny településeinek polgármesterei egyetértettek abban, hogy ugyan az ipar biztosan fellendítené a térséget, de egyikük sem szeretné, ha gyárak települnének a falvak határába. A vezetők kisebb vállalkozásokban gondolkodnak, melyek építenek a helyi adottságokra vagy akár a már meglévő cégek összefogásán alapulnak. Sokan a kiút lehetőségét a turizmusban és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások kialakulásában, fejlődésében látják. Ez a kevésbé fejlett részekben alternatíva lehet, segítheti a fiatalok helyben maradását, amennyiben a megvalósított ötlet működőképes és el tud tartani egy családot. *“Több vállalkozást is el tudnék képzelni, a vendéglátásban van még potenciál, illetve ami jó lenne a környéken a mezőgazdasági termékeknek a feldolgozását lenne érdemes egy kicsit fejleszteni, mert alapanyagot adunk el, ami az itteni vállalkozások számára nem jó, tehát kész terméket kellene eladni, egy ilyen gyümölcsfeldolgozó mindenképpen kellene ide a környékre. Egy ilyen kistermelési és értékesítési szövetkezetet el tudnék képzelni valamelyik településen itt a környéken.”* (BP6) Más település polgármestere az aszalásban, az aszalóüzem létrehozásában látna fejlesztési lehetőséget. *“Aszalásban is lenne lehetőség, akár gyümölcsöt, akár gyógynövényt, a paradicsom nagyon jó aszalva.”* (BP2) A Cserhátban inkább kisebb ipari területek kialakításában gondolkodnak a polgármesterek. *“Van egyébként egy ilyen kezdeményezésünk. Egy külföldi partner tervezi, hogy kialakít itt egy kis üzemet, ami nem is annyira kicsi lenne egyébként, ilyen 50-60 főt foglalkoztatna, de hát ugye ehhez egy ipari területnek a kialakítása is rendkívül fontos lenne. Úgyhogy most éppen beszélgetünk többek között erről is, hogy ebben a tekintetben jó lenne lépni, mert hozzájárulna itt azért a környéken a munkanélküliség csökkentéséhez, tehát nagyon komolyan kellene ennek érdekében tenni.”* (CSP3)

A Börzsönyben van egy vadaspark, mely húsértékesítéssel, feldolgozott húсару készítésével is foglalkozik, és egyéb szelíd turizmushoz köthető szolgáltatásokat nyújt. A térségben van elegendő hely még egy vadaspark és húsfeldolgozó létrehozásához, így említésre került, hogy jó volna, ha lenne másik ehhez hasonló turisztikai-gazdasági szolgáltató. *“A nagy erdőterület, a nagy szabad zöld terület a vadasparknak kiválóan kedvez, ha már vadaspark van és az állományt kezelni kell, akkor lehet vadhús feldolgozást csinálni. Ha rengeteg erdő van a környéken, akkor nyilván a méhészet is jövedelmező, hiszen a méhek tudnak begyűjteni.”* (BP1) A Cserhátban a vadakkal kapcsolatban ilyen lehetőség nem merült fel, csak a túlszaporodott vadállománnyal kapcsolatos problémákat említették.

A Nagybörzsönyben a helyi gasztronómia bemutatására kialakult a kemencés szolgáltatás. A településen minden hétvégén más család van beosztva ügyeletesnek, akik vállalják, hogy a bejelentkezett vendégeknek, illetve a betérőknek helyi ízvilágú lepényeket sütnek kemencében. Bizonyos családoknál lehetőség van bekapcsolódni a sütés előtti folyamatokba is. *“Van egy kemencés szolgáltatásunk, ez úgy működik, hogy szombat, vasárnap beosztunk egy kemencét ügyeletbe és amikor jön az ide látogató, akkor egy kemencét mindig nyitva talál és az süt neki. Az az egész programnak a neve, hogy Börzsönyi lepény és 4 kemence van most ebben a programban benne.”* (BP3)

A Cserhátban a települések többsége az élelmiszerboltok megtartásával küzd, de szerencsére a Börzsönyben ennek ellen példáját láthatjuk. A börzsönyi interjúalanyok szerint a helyi vállalkozások terén az a vélekedés, hogy minden olyan vállalkozás megtalálja a számítását, amire a látogatóknak és a helyi lakosoknak igényük van. *“Savanyúságos, kis helyi pék, [ezeket] meg fogják előbb-utóbb csinálni az emberek.”* (BP3)

A Börzsöny nemzetiiségi összetétele változó, megtalálhatóak a svábok és a palócok is. Azok a települések, amelyek rendelkeznek valamilyen nemzetiiségi csoporttal, büszkéek az identitásukra,

ezért a rendezvényeiken megjelennek a helyi speciális ételek. A Dunakanyarban a sváb ételek dominálnak, míg a keleti oldalon a palócos, tót ételek a jellemzőek, így hasonló, de mégis más vonzerővel lehet felruházni a Börzsöny két oldalát, ezáltal erősítve a gasztronómiai vonzerőt. A börzsönyi interjúalanyaink említették, hogy érdemes lenne a helyi specialitású ételekre alapozni, beépíteni az éttermek étlapjaiba, ezzel serkentve a gasztroturizmust. Az alapanyagokat pedig a helyben élő termelők tudnák hozzá részben biztosítani. *“A település rendelkezik tót gyökerekkel. A tót nemzeti ételek, amit megemlítenék, ami minden nagyobb rendezvényünkön [megjelenik], helyi speciális étel a krumplis lepény.”* (BP1) *“Sváb ételeink vannak, a Dunamenti svábok kultúrkörében ismert fogásokról van itt szó.”* (BP5) *“A Berkenyei fogadóban vannak helyi sváb ételek.”* (BTU1) 2024. szeptemberében megnyílt az O'mami és Rozmaring bistro, étterem Nagymaroson, mely helyi alapanyagokra alapoz és sváb receptúrák újragondolásával alkotja meg szezonálisan megújuló étlapját, így az interjúalanyainkban megfogalmazódott étterem ötlete megvalósításra került ([http18](http://18)).

Hasonló, de kicsit más jelleggel működik a Rozmaring étterem Varsányban, ahol helyi ételeket készítenek helyi alapanyagokból, ugyanis a közfoglalkoztatás keretében megművelt földterületekről a nyers alapanyag az étterem konyhájára kerül, melyből szezonális ételeket készítenek. *“Egy évvel ezelőtt nyitottuk ki a Rozmaring éttermet, az étterem pedig már a falugazdaságunkra épült, ennek egyfajta kimenete szoktam én fogalmazni. Mindent, amit megtermelünk a faluban, ez minden az étterembe kerül, és nagyon finom, friss helyi ételekkel is tudunk szolgálni a vendégeinknek.”* (CSP3) Emellett az önkormányzatnál dolgozó szociális munkások a csipkebogyó szezonban gyűjtik a termést, emellett tervben van a gyógy- és fűszernövénykert felújítása, hogy meg tudják termelni az étteremnek szükséges fűszernövényeket. *“Hát az önkormányzat szokott csipkét gyűjteni. Van gyógynövénykertünk is, az önkormányzatnak, éppen most lesz majd egy picit felújítva és rendezve. Az itt megtermelt gyógynövényekből teát, legfőképpen a fűszereket megszáritjuk. Most az étteremmel kooperálunk, hogy mi az, amire nekik szükségük lenne és nyilván azokat a fűszereket kellene majd elsősorban megtermelni.”* (CSP3)

Az interjúalanyok a Börzsönyben több településen említették, hogy a csipkebogyó, az erdei gyümölcsök és gyógynövények feldolgozására, bemutatására érdemes lenne egy agrárvállalkozást létrehozni, mert nagyon sok termés marad az erdőben. *“Rengeteg erőforrás lenne, csak ugye azt is látni kell, amíg fölfut egy valamiféle vállalkozás, addig meg kell tudni élni egy bizonyos ideig. Tehát itt pl. éves szinten amennyi csipke ott marad az erdőben, meg az erdő széleken vagy különböző gyógynövények, ...lenne is rá igény és kereslet, csak részint a piachoz való eljutás a távolság miatt nehéz.”* (BP2) *“A természeti értékeket jobban be lehetne mutatni, illetve az egyéb haszonvételt az erdőből, amit még ki lehetne aknázni. Gyógynövényes, gyűjtögetéssel kapcsolatos vállalkozás jól jönne, és egy ökoturisztikai vállalkozás, ami megmutatja a maga valójában a természetet.”* (BP4)

A Cserhátban manapság már egyre kevesebben foglalkoznak állattartással, gazdálkodással, azonban a táj fennmaradásához elengedhetetlen ez a fajta értékteremtő munka. A helyi érintett csoportok képviselői örülnek a természeti értékekre alapozott gazdaságoknak, családi vállalkozásoknak és lehetőségként megfogalmazódott, hogy többen foglalkozhatnának ilyesfajta értékteremtéssel, helyi munkavégzéssel. *“Néhány természethez alkalmazkodó vagy természetet figyelembe vevő kisebb vállalkozás vagy családi gazdaság létrejött. Itt most értve, Terényben a biokertészettől kezdve ezekig, amit mondtam, hogy néhány ilyen kisebb állattenyésztő család.”* (CSTV1) A börzsönyi interjúalanyokban is felmerült, hogy a természetre alapozva valamilyen vállalkozást életre lehetne hívni. *“A szellemi, kreatív alkotói tevékenységre épülő, vagy a*

természetvédelemre és a természeti értékek megőrzésére, azok kiaknázására épülő vállalkozások lennének életképesek.” (BP5)

A Cserhátban egyes interjúalanyokban felmerült a helyi termékek felfűzése egy tematikus túraútvonalra, mely a gasztroturizmus egyik fejlesztési iránya lehetne. *“Tehát a turizmusnak olyan fejlesztése, az ökoturizmus, az erdei túrák, ennek a hálózata, amiből a helyi emberek is tudnának profitálni, helyi termékek, ez egy jó kiindulási alap lehetne. Ehhez kellene infrastruktúra.” (CSE1)*

A Cserhát településein a cigány lakosság jelentős népcsoport, tavasztól őszig az esős időszakok után gyakran gomba gyűjtéssel foglalkoznak, melyet egy a térségbe érkező felvásárló cég számára értékesítenek, illetve kisebb mennyiségben a lakosság számára. A természetben gyűjtött gomba, gyógynövény és gyümölcs nagy mennyisége miatt az egyik polgármesterben felmerült, hogy helyben érdemes lenne egy feldolgozó üzemet létrehozni, hogy munkahelyet tudjanak biztosítani, illetve a feldolgozott terméket magasabb áron tudnák értékesíteni, mint a nyersanyagot. A feldolgozó üzem ötlete a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársaiban is megfogalmazódott és elképzelhető, hogy a jövőben egy zöldségcsipsz üzemet hoznak létre a térségben. *“A romák gyűjtik a gombát. El tudnék képzelni egy gombafeldolgozót, egy hűtőházat, mert itt a szezonban összehordanak rengeteget ebből. Tehát tudom, hogy kocsikkal kijárnak, amikor itt megy a tinóra szezon, hát itt gomba gomba hátán van és akkor mindenki gombát árul. Akár egy ilyenben volna ráció, hogyha valaki ilyenrel akar foglalkozni. De nyilván valamerre a mezőgazdaság felé kéne nyitni, tehát valamilyen feldolgozó. Most a Máltai [Szeretetszolgálat] olyanban gondolkodik, hogy ugye vásároltak földeket, és akkor az ott előállított [zöldségből], akár burgonya csipszet, répa csipszet, cékla csipszet, tehát hogy ilyeneket szeretnének majd előállítani.” (CSP7)*

Megvitatás

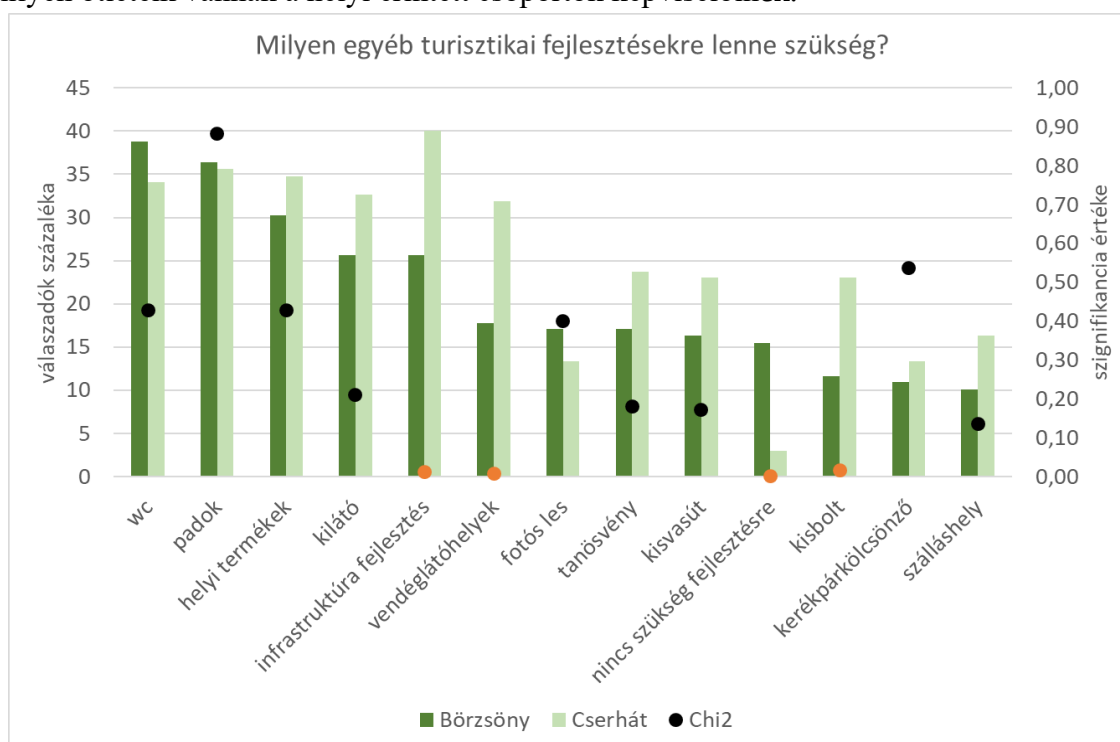
A helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési ötletek és gasztroturizmus terén határozott elképzelései vannak a Börzsönyi és a cserhádi interjúalanyoknak, emellett a kérdőívet kitöltők válaszai alapján is 30% feletti igény van a helyi termékekre. A Börzsönyben szorgalmaznák a bogyógyümölcs termesztés újbóli felélesztését, de a gyümölcsfeldolgozásban is látnának perspektívát és felmerült egy aszalóüzem ötlete. Fehér és Medina (2015) a Börzsöny-Duna-Ipoly térségében elvégzett tanulmányában kifejti, hogy elengedhetetlen lenne a gyümölcstermesztés számára a helyben létrehozott feldolgozó üzemek megléte, melyek magasabb értékű feldolgozott helyi termék előállítására szolgálnának (Havel et al. 2023). Fehér és Medina (2015) azt is részletezi, hogy az értékesítés támogatásához hatékony marketingre van szükség, a Börzsönyi interjúalanyokban még az összefogáson alapuló kistermelési-értékesítési lánc kialakítása is megfogalmazódott. A Cserhátban a helyi élelmiszerekhez köthető fejlesztések között a feldolgozó üzemek (gomba, csipsz) ötlete merült fel a polgármesterekben, mint gazdaságfejlesztési lehetőség. A feldolgozó üzem a helyben megtermelt és összegyűjtött alapanyagokra építene az elképzelések szerint. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) két szemszögből is megemlíti a feldolgozó üzemeket (tej, hús, gyümölcs), egyrészt helyi gazdaságfejlesztési lehetőségként tekint rá, másrészt a közösség fejlődésének elősegítéseként javasolja (közös lekvárfőzés, aszalás, savanyítás). A Cserhát Területi Program prioritásai között az új vállalkozások létrejöttének támogatása jelenik meg, mint intézkedés és ez alatt a feldolgozó üzemeket is érthetjük.

A cserhádi interjúalanyok a természethez alkalmazkodó vagy természetet figyelembe vevő kisebb vállalkozások, családi gazdaságok pl. biokertészet létrejöttének is örülnének, mely a Cserhát Területi Program prioritásai között is megjelenik intézkedésként, mint a mezőgazdasági és élelmiszeripari kisüzemek létrehozásának és fejlesztéseinek támogatása.

A Börzsönyi interjúalanyok említették a helyi jellegzetes ételekre és alapanyagokra építő éttermek megvalósítását, melyet a Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS (2023) is nevesít, mint a helyi hagyományokra, ízekre, ételekre épülő vendéglátóipari egységek fejlesztése. A Cserhátban a kérdőívet kitöltők és az interjúalanyok szerint vendéglátóegységekre nagy szükség lenne, a kisebb településeken egy-egy bolt kivül nemigen találunk más szolgáltatót, azonban ezt a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) és a Cserhát Területi Program sem említi.

5.6. Egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési ötletek

Az alfejezetben bemutatom, hogy milyen egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek merültek fel a kérdőívet kitöltők részéről és milyen ötleteik vannak a helyi érintett csoportok képviselőinek.

40. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei az egyéb turisztikai fejlesztési lehetőségekkel kapcsolatban (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes turisztikai fejlesztés külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott turisztikai fejlesztés között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Az egyéb turisztikai fejlesztési igények a két terület között részben mutatnak hasonlóságot és nagyobb arányban eltéréseket (40. ábra). Szignifikáns összefüggés mutatkozik a helyszínek és négy kategória (infrastruktúra fejlesztés, vendéglátóhelyek, kisbolt, nincs szükség fejlesztésre) között. Az éttermeknél (B:18%; Cs:32%) és a boltoknál (B:12%; Cs:23%), a cserhádi válaszadók 14% és 11%-kal többen említették a szolgáltatások fejlesztésének szükségességét. Sajnos sok cserhádi településen nincsen élelmiszerbolt és a nagyobb lélekszámú községek többsége nem rendelkezik vendéglátóhellyel. Ezt a tényt az interjúalanyok is alátámasztották (7. táblázat). A Börzsöny ebből a szempontból szerencsésebb helyzetben van, szinte minden településen van élelmiszerbolt és többféle étkezési lehetőség várja az ide érkezőket. Az infrastrukturális fejlesztés (B:26%; Cs:40%) és a helyszínek között is szignifikáns összefüggés van, a válaszadók szerint a

Cserhátban jóval nagyobb szükség van az infrastrukturális fejlesztésekre, hiszen nagyon rossz az utak állapota, emellett a tömegközlekedés járatsűrűsége és menetideje is fejlesztésre szorul. A helyszínek és a nincs szükség fejlesztésre kategória között is szignifikáns összefüggés van. A Börzsöny kérdőív válaszadóinak 16%-a nyilatkozott úgy, hogy nincs szükség fejlesztésre a térségben, így megerősítést nyer, hogy a Börzsöny települései sokkal fejlettebbek. A Cserhátban a nincs szükség fejlesztésre kategóriát a válaszadók 3%-a jelölte be, ezzel jelezvén, hogy még sok fejlesztésre van szükség a hegységben. Mindkét területen fontos fejlesztésnek gondolják a válaszadók a padok (B:36%; Cs:36%) és WC (B:39%; Cs:34%) számának növelését, azonban ez statisztikailag nem mutatott szignifikáns összefüggést a kategóriák és a helyszínek között.

7. táblázat: Az interjúalanyok által említett egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban (csillaggal jelölve a természetre potenciálisan negatív hatással bíró fejlesztéseket) (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Börzsöny	Közös	Cserhát
• kenu-kajak kölcsönző helyek létrehozása, • kikötők kialakítása, hajózási szolgáltatások bővítése*, • a strandok fejlesztése, • M2 autópálya kiépítése a határig*, • Szondi-kápolna környezetének méltó kialakítása, • lőtér épületéből múzeum és bakancsos szálláshely kialakítása, • szállás és kiszolgáló funkció fejlesztése • szálláshelyek kialakítása a kismencedékben • kerékpárkölcsönző a vasútállomásokon, • kerékpárút a vasútállomásról a kirándulókörzethez, • elektromos kisbusz vásárlása, • a vár felújítása, • helyi fedett piacter kialakítása Nógrádon, • libegő kiépítése*, • kalandpark létrehozása*,	• tömegközlekedés javítása (megfizethető, gyors, kényelmes), • úthálózat állapotának javítása, • parkolóhelyek kialakítása*, • kerékpárút-hálózat, kölcsönző rendszerrel és szervíz-hálózattal (felvidéki kapcsolatokkal is rendelkező kerékpárút kialakítása, főutak, forgalmas utak mellett önálló kerékpárút kialakítása), • esőbeállók, fahidak a patakok fölé, padok, turista utak karbantartása, • környezeti szempontokra nagyobb hangsúlyt fektető kommunális hulladék kezelése,	• látogatóközpont a térségben, • mezőgazdasági termelők áttérésre a diverz termőföld használatra, monokultúra helyett, • inkubátorház kisebb vállalkozásoknak, • vendéglátóhelyek létesítése, • kis- és nagylétszámú szálláshelyek kialakítása, • meglévő szálláshelyek minőségének, felszereltségének, komfortfokozatának és mennyiségének javítása, • panzió létrehozása Varsányban, • emlékház-szálláshely kialakítása Nógrádsípeken, • szánkópálya kialakítása műhó biztosításával (Hollókő)*, • fafeldolgozó fűrészüzem helyben, • ipari területek kialakításának lehetősége*, • tömegközlekedés, vasúthálózat fejlesztése, • járható utak, járdák kialakítása, • szennyvízelvezetés megoldása Alsótoldon,

Közös fejlesztési célok

Az infrastruktúra terén több fejlesztési lehetőség is akad mindkét területen (pl. útminőség javítása, tömegközlekedési járatsűrűség növelése), azonban itt sem szabad elfelejtkezni a természetről és annak megóvásáról. *“Hát én két dolgot látnék, ami nagyon fontos lenne, egyik, hogy javítani az elérhetőséget, tehát az út minőséget. A térségből gyorsan ki-be lehessen jutni, akár tömegközlekedéssel.”* (BP2) *“Tömegközlekedés javítása, megfizethető, gyors, tiszta, kényelmes tömegközlekedés, mert az az alapja mindennek, hogy eljut [az ember] dolgozni, szórakozni, pihenni, vásárolni, kapcsolatokat tartani. A közlekedés mindennek az alapja, ha az jó, akkor minden jobban működik, ha az pocsék, akkor minden sokkal nehezebben működik.”* (BTV1) *“Az úthálózatot kellene komolyan fejleszteni.”* (CSE2) *“A gyenge infrastruktúra például az utak minősége. Az, hogy nem tudnak jól közlekedni [az ide érkezők], mindig minden évben van ígéret, mindig egy-egy kis szakasz, de mire az utolsó befejeződik, addig az első tönkremegy teljesen.”* (CSTU1)

A helyi interjúalanyok elmondása alapján a Börzsönybe és a Cserhátba a látogatók nagy része autóval érkezik, a tömegesen érkező autók számára érdemes lenne több helyen parkoló pontokat kialakítani és egyben a tömegközlekedést is fejleszteni azáltal, hogy ezekről a pontokról sűrűbben indítanának járatokat a kedvelt kirándulóhelyek kiindulópontjához. *“Egyértelmű az autók számának növekedése, ebből következően az autóforgalom növekedése, parkolók iránti folyamatosan növekvő igény.”* (BP5) *“Ami itt nagyon-nagyot fejlődne, amin mi magunk is dolgozunk egy borzasztó jó hálózata a parkolóknak”* (BE2) *“És most nagyon dolgozunk azon, hogy a Cserhátra is tudjunk pénzt hozni. Nem gondolunk itt irgalmatlan mennyiségű milliárdokra, nem erről van szó. Arról van szó, hogyha nem is tudunk, csak mondjuk egy parkolót [létrehozni].”* (CSP5)

Emellett a Börzsönyi helyi érintett csoportok képviselőiben az is felmerült, hogy egy önálló kerékpárutat kellene kialakítani, amely leválasztaná a főútvonalról a kerékpárral közlekedőket. *“A főutak mentén és forgalmas utak mentén önálló kerékpárutak megépítésére [nagy szükség lenne].”* (BP5)

A kerékpárút-hálózat fejlesztésével kapcsolatban többféle lehetőség felmerült a Börzsönyben, amelyek közül az első és legfontosabb a hegység körül egy egységes kerékpárút hálózat kialakítása szervíz helyekkel és ehhez kapcsolódó szolgáltató egységekkel. Felmerült még a túra kerékpárút-hálózat kiépítése és a kerékpárút kiépítése és összekötése a felvidéki kerékpárutakkal is. *“Legyen egy térségi kerékpárút hálózat egy olyan kerékpárkölcsonzó rendszerrel, ahol a helyi szolgáltatások bekapcsolódnak, ahol a helyi vendéglátókkal is ezt egyeztetik, ahol tényleg olyan műszaki tartalom van, meg egy olyan marketing van mögé rakva, hogy az a szolgáltató el tudja tartani például a kerékpárszervízt is.”* (BTU1) *“Mindenben átgondolt kerékpárút hálózat a teljes nagy térségre szlovákiai kapcsolódással, tehát felvidéki kapcsolatokkal is rendelkező kerékpárút, túra kerékpárút hálózat.”* (BE2)

A Cserhátban nincsen kerékpárút, csak a Hollókő-Rimóci szakasz, ezért az egész kerékpárút hálózat kiépítésre vár. *“A kerékpárút hálózat bővítésében nagyon reménykedünk, hogy elindul jövőre. Nekünk ugye van egy kerékpárutunk Rimóccal, és akkor azt fejlesszük és bekötjük nyilván a hálózatba.”* (CSP6)

Az infrastruktúrához tartozik az is, hogy a kirándulóhelyekhez kapcsolódó minimális “kényelmi” szolgáltatások megfelelő állapotban legyenek, ehhez kapcsolódóan merült fel egy nagyon jó ötlet, hogy valakinek rendben kellene tartani az erdőben található padokat, hidakat. Továbbá az 17. ábrán látszik, hogy a kérdőívet válaszadóinak is szüksége van minimális

infrastruktúrára pl. padok, wc. *“Nagyon örülök, hogy nem egy olyan közegben élünk, mint egy parkerdő, tehát a Börzsönynek a vadregényessége megmaradt, ez is biztos, hogy szándékos, de ezzel együtt szükség lenne arra, hogy azok a minimális kiszolgáló egységek, szolgáltatások meglegyenek itt is, ami más erdőterületeken megtalálható, itt nem erdei iskolákra gondolkodok, de nagyon jó lenne, ha tudna működni most is egy ilyen mókus örsnek nevezett csapat akik arról tudnak gondoskodni, hogy legyen esőbeálló, legyen a patakon híd, meglegyenek javítva a fapadok itt-ott-amott elvétele a turistautak mentén.”* (BP11)

Börzsöny

A helyi érintett csoportok képviselőinek elmondása alapján az Ipoly egyre vonzóbb a kenusok, kajakosok körében, azonban a megfelelő kikötőhelyek és kölcsönző helyek hiányában nem teljesértékű ez a szolgáltatás. Emellett a Duna menti településeken szükséges lenne még kikötőhelyek kialakítására és a hajózási szolgáltatások megújítására, kiterjesztésére. A vízi eszközök bérlő helyeinek kialakítása mellett a transzfer szolgáltatás létrehozása is elengedhetetlen az Ipoly mentén. Javasolták azt is, hogy a folyóparton kihelyezésre kerülhetnének információs táblák, melyeket a kenusok meg tudnának tekinteni evezés közben ilyen tanösvény jelleggel, miközben egy kicsit megpihennének. *“Tulajdonképpen az aktív sportolók száma is folyamatosan emelkedik. Mind a vízi, mind a szárazföldi infrastruktúra fejlesztés megemlíthető, kerékpárutak építése iránti igény, kikötőhelyek. Lassújárati hajós, hajózási szolgáltatásokat tudnék elképzelni.”* (BP5) *“Tervezetten itt is lesz kikötő, a hajó kikötő minél előbbi megépítése.”* (BP1)

A Duna menti települések polgármesterei szem előtt tartják a strandok fejlesztését is, mint lehetőséget. *“Szeretnénk mi is az itt élők egy Duna-parti strandot, többször adtunk be rá támogatási igényt, reméljük a végén mi is eljutunk oda, hogy nekünk is lesz strandunk.”* (BP1) Diósjenőn egy régóta tervezett fejlesztés valósult meg. A településen régen működött egy strand, mely bezárásra került. A település jelenlegi vezetése turisztikai attrakcióként gondol a strand restaurálására, melynek időszakos mivoltát egy helyi gyógynövényfőzetekre épülő fürdőház megépítésével egészítették ki, hogy egész évben kikapcsolódást, turisztikai potenciált tudjon nyújtani az ide érkezőknek. *“Egyértelműen közmunkára alapuló projektről van szó, ami összeköttetésben van Diósjenő turisztikai fejlesztésével, hiszen nyertünk gazdasági felzárkóztató programban egy fürdőház és egyéb turisztikai attrakciók létrehozására [forrást]. Itt most a fürdőházon van a hangsúly, ahol is attrakciónak azt szánjuk, hogy gyógynövényfőzetekben lehet fürödni. Levendula, izsóp, kakukkfű és zsálya termesztésbe fogtunk. Erre alapozva tudtuk megteremteni azt, hogy legyen ez a fürdőház, a fürdőházra alapozva tudtunk pályázni a strand rehabilitációjára, mert az egy területen van, tehát nagyon fontos az, hogy ilyen szervesen egymásra épülő programrészekről legyen szó és ugye ebben hosszú távon is foglalkoztathatók [az emberek]. A fürdőház az üzemelni fog gyakorlatilag egész évben. Még egy strand, meg szezonális.”* (BP8)

A fejlesztések nem minden esetben pozitívak a természetre, emiatt a Börzsöny településeinek polgármesterei, szakemberei megosztottak abban a kérdésben, hogy a térségnek jót vagy rosszat fog-e tenni az M2 autótú megépítése a határig. Van, aki fejlődési lehetőséget, az utazási idő csökkenését, ezáltal a települések “agglomerációs” jellegét és a fiatalok kiköltözési hullámát vizionálják, míg mások aggódnak az élővilágért, az erdők kivágásáért és az Ipoly árterének jelentős természetkárosításáért. Ebben a kérdésben nincsen egyetértés a térség szakemberei és polgármesterei között. *“Akkor fog ez a térség nagyobb lendületet kapni a fejlődésben, ha netalántán felénk hozzák és eléri a határt az autótú, mert akkor gyakorlatilag egy fél órán belül el*

lehet érni majd a fővárost, ami nagy könnyebbség lenne. Infrastruktúrában nagyon hátul vagyunk, az egyik legfontosabb az lenne, ha a 2-est kihoznák ide, mert akkor kevesebb fiatal menne el, mert el tudná érni a munkahelyét, ami miatt órákat kell utazni és inkább beköltöznek olyan helyre, ahonnan keveset kell utazni, mert utána már adná magát az össze többi dolog.” (BP6)

Természetesen a településeknek megvannak a saját elképzeléseik, ötleteik a fejlesztések terén, amelyek sok esetben kapcsolódnak a természethez és a turizmushoz is. Drégelypalánkon a Szondi kápolna az erdőben található, melyhez gyakran szerveznek túrákat, azonban az utóbbi időben az épület és a környezete is romlásnak indult. Ennek a restaurálásával egy sokkal kellemesebb és mindenki számára megfelelő képet nyújtana. Emellett a település határában az erdőben található az egykori lőtér épülete, amelyet szálláshely és kiállítótér funkcióval szeretnének ellátni. *“Most igyekszünk a Szondi kápolna helyét is és környezetét is méltó szintre emelni, mert sajnos az elmúlt években, évtizedekben nagyon elanyagatlanodott. A Szondi kápolnának ...a visszakapcsolása egy hosszútávú célunk, tervünk. A Lőtér épülete, ugye itt egy nagy lőtér volt, most már az önkormányzat tulajdonában áll. Csak a források, amik még nem állnak rendelkezésre. Tehát van ötlet, vagyis, terv: a hely szelleme mégis csak ugye a lőtér és a katonaság esetleg egyfajta múzeumot létrehozni, egy részében. Viszont a másik részében ott egy ilyen bakancsos szállás, turista szállót [akarunk megvalósítani], onnét ilyen tanösvényeket kialakítani a várhoz, vagy a Szondi kápolna helyéhez, esetleg a Tsitári-forráshoz is. Tehát ötlet van, lehetőséget kell még találni rá.” (BP7)*

Míg a Dunakanyar településein rengeteg szálláshely található, addig a kismencedék falvai a szálláshelyek alacsony számával küzdenek, mely így egy fejlesztési lehetőséget nyújt azoknak, akik a turizmusban, a szálláshelyek kialakításában találhatnak potenciált. Interjúalanyaink véleménye szerint a kiszolgáló funkcióknak csak olyan mértékig szabad fejlődniük, mely még megélhetést biztosít a családoknak és nem jár tömegturizmus veszélyével, tehát elbírja a térség az ide érkező látogatókat. *“Aminek én látom az életképességét valahogy a turizmushoz kapcsolódó szállás vagy kiszolgáló funkció, ez lehet az is, hogy ilyen foglalkozásokat tart vagy különböző túrákat vezet. De ez nem tömeg, azt hozzá kell tenni max. 4-5 családnál nem tud többet eltartani, ahhoz olyan mértékű embertömeg kell, hogy megjelenjen, ami meg már a varázsát fogja elvinni.” (BP2)*

A kerékpárút megléte egy sarkalatos kérdés az egész Börzsöny körül, kivéve a Dunakanyart, ahol már rendelkezésre áll, és sokan használják is. A Börzsönyben kisebb kerékpárút szakaszok léteznek, de elengedhetetlen lenne egy hegységet körbekerülő kerékpárút-hálózat. Ezenfelül a települések vezetőinek vannak kreatív ötleteik, amelyek megfontolandóak lehetnek más térségek számára is. Az egyik ilyen ötlet, hogy a vasútállomáson legyen kerékpárkölcsonzó opció, hogy ne gyalog kelljen eljutni a kirándulás kiindulópontjáiig. Ehhez a fejlesztéshez elengedhetetlen a kerékpárút megléte a vasútállomástól a kirándulás kiinduló helyszínéig. *“Legyenek kerékpárkölcsonzók a vasútállomásokon, legyen meg az az útvonalhálózat, hogy el tud jönni kerékpárral a vasúttól a kirándulás helyszínéig vagy a kirándulás kiindulópontjáiig.” (BTU1)*

Az Ipolyon található hidaknak óriási jelentősége volt a múltban és a jelenben is megkönnyíti a folyó két partján élők életét. 2023. nyarán adták át a Helembát-Ipolydamásdot, 2024. tavaszán a Drégelypalánkot-Ipolyhídvéget összekötő hidat így a közlekedéssel töltött ideje az itt lakóknak sokkal kevesebb lett. Az előzetes elképzelések alapján a híd megépülésével jelentősen megnövekedne a turistaforgalom is. Drégelypalánk szeretne vásárolni egy elektromos kisbuszt, hogy az ide érkező iskolás csoportoknak tartalmas egy vagy többnapos programot tudjanak biztosítani, mindezt energiahatékony módon. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele a híd megépítése. *“A híd, tényleg az a legfontosabb, ...nagyon nagy mértékben a kapcsolatokat is, a*

turizmust is fel tudná lendíteni. Már terveink vannak, pályázni egy elektromos kisvonatra vagy kisbuszra. Ha jönnek iskolás csoportok, beülnek, átmegyünk Ipolyhídvégre, ott is van sok látnivaló, majd visszamennek a Sáfár-kúthoz, majd elmennek a Szondi kápolna helyéhez, és ezzel felgyorsulna [a látogatás ideje], mert ezt gyalogosan megtenni több napot is felölelne. Az osztálykirándulásokat ismerjük, hogy azok nem mindig több naposak, de ha reggel ide jönnek és akkor lenne egy ilyen komplett csomag, amit tudnánk adni, ez azért kibővítené a repertoárunkat és szerintem nagyon pozitív hatással lenne [a térségre], valamint a környezettudatosságot is tudnánk az elektromos járművekkel reklámozni, ami hát a fiataloknál fontos, hogy környezettudatosságra neveljük őket.” (BP7)

Helyi termékekre épülő piac a Börzsöny hegységben csak néhány településen van (pl. Nagymaros, Szob, Nógrád). Ezek a termelői piacok szabadtéren találhatóak, kivéve a szobit, ezért ezek csak időszakosan az időjárási körülményekhez igazodva tudnak működni. Nógrád településen a helyi lakosok nagy álma, hogy egy fedett piactér kerüljön kialakításra, mely biztosítja az állandóságot, a megfelelő higiéniai és kirakodási körülményeket a termelőknek és a vásárlóknak egyaránt. *“Van nekünk egy kézműves és termelői piacunk, amit havonta egyszer rendezünk és nagyon sikeres, helyi és környékbeli termelőket szoktunk meghívni, akik a portékáikat tudják értékesíteni. Szeretik nagyon, jómagam is vásárló, törzsvásárló vagyok náluk. Majd szeretnénk egy pályázat során egy kicsit modernebb, több szolgáltatást nyújtó piacteret kialakítani, kialakíttatni.” (BP1)* Az állandó piac kialakítása mellett a település legfontosabb értéke a vár, amely erősen felújításra szorul. *“A település életének a fellendülését egy dolog tudná a legjobban segíteni, hogyha a Nógrádi várat fel lehetne újítani. Ugye nekünk ipar adta lehetőségünk minimális, csak az idegenforgalom, turizmus, amire lehetne építeni, hiszen van egy ilyen kincsünk, mint a Nógrádi vár, de sajnos kikerült a várprogramból.” (BP1)*

Az infrastrukturális fejlesztések között több egyedi, településre jellemző ötlet megjelent (pl. kalandpark, libegő). Valószínűsíthetően ezek a projektek károsítanak a természetet annak ellenére, hogy sok embert vonzanának, tehát turisztikailag egy megtérülő befektetés lehetne. *“Valami hiányzik nekem. Lehetne itt is egy libegő, Hideg-hegyről le vagy egy kalandpark valamelyik részen, nekünk is kellene egyre több olyan jellegű dolgot nyújtanunk, ami ilyen különlegesség, attrakció.” (BP10)*

Cserhát

A Cserhát adottságainak köszönhetően többen a mezőgazdaságból fedezik megélhetésüket, azonban a helyi interjúalanyok meglátása alapján a nagyipari monokultúrás művelés helyett a kisléptékű diverz tájhasználat lenne a javasolt. *“Aztán nyilván elősegítené [a fejlődést] az is, hogyha a mezőgazdasági termelők nem okvetlen monokultúrát akarnának termelni. De hát borzasztóan nehéz velük bírni. Az itt lévő termőföldek minősége sem kimagasló.” (CSP1)*

A kisvállalatok kialakítását több településvezető említette, mely hozzájárulna a település gazdasági helyzetének stabilizálásához és munkahelyeket is teremtenének helyben, amelyre szinte minden kis településnek szüksége van. Az egyik polgármester egy konkrét inkubátorház ötletével állt elő, amely segítené helyben a mikrovállalkozások kialakításának kezdeti lépéseit. *“Jónak tartanék egyfajta inkubátorház jellegű dolgot, ahol a kisebb vállalkozások, mert nyilván ne zárjuk ki, hogy lesznek, akik jól tudnának ott egy ideálisabb környezetben tevékenykedni. És itt gondolok szoftverfejlesztéstől kezdve sok mindenén át.” (CSP1)*

Több településen és térségi szinten is felmerült ötletként a vendéglátóhelyek kialakításának lehetősége, ugyanis sok esetben több kilométert kell utazni az ide látogatóknak, ha szeretnének

étteremben étkezni. A 17. ábrán látszik, hogy a kérdőív válaszadóinak 32%-a fontosnak tartaná a vendéglátóhelyek fejlesztését.

Több polgármester és szakember is említette a szálláshelyek fejlesztési lehetőségeit, melyek közül a kis- és nagylétszámú szálláshelyek kialakítása volt az egyik, a csoportok fogadásának érdekében. A Cserhátban nincsen nagyobb létszámú csoport befogadására alkalmas szálláshely, melyet a polgármesterek pontosan tudnak, ezért sürgetik ennek fejlesztését. *“Tehát amiket én most úgy látok, és így turisztika szempontjából fontos lenne. Lehet, hogy egy-két szálláshely hogyha lenne Magyarnándorban, az úgy jól jönne, de inkább ilyen nagy létszámú szálláshelyre gondolok. Tehát nagyon sok a kerékpáros a környéken, a motoros túrázók, egy ilyen 20-30 fős szálláshely, hogyha létrejönne, az szerintem működne.”* (CSP5) Illetve a meglévő szálláshelyek 21. századi igényeinek kielégítése, komfortfokozatának növelése volt a másik megfogalmazott javaslat. A polgármestereknek olykor határozott elképzelései vannak a település fejlesztése érdekében. A Rozmaring étterem továbbfejlesztési lehetősége egy panzió felépítése lenne, mely szálláshely lehetőségek számát növelné. *“Mindent, amit megtermelünk a faluban, minden az étterembe kerül és nagyon finom, friss helyi ételekkel tudunk szolgálni a vendégeinknek. És hát ugye vannak céljaink, hogy erre ráépüljön majd egy panzió.”* (CSP3)

Nógrádsípek esetében a helyi vezetés egy olyan emlékház kialakításán gondolkodik, melyben szálláshely is helyet kapna, hiszen a kéktúra útvonal a településen halad keresztül, így a szálláshelyre lenne igény a túrázók körében. *“Két [túra]út itt megy át a településen. Mint önkormányzat, próbálunk emlékházakat kialakítani, hogy azok az emberek, akik meg szeretnének szállni akár egy éjszakára is, van, ahol tudunk mindenkinek helyet biztosítani.”* (CSP8)

A térség turisztikai kínálatának bővítése céljából az egyik település vezetőjében felmerült, egy szánkópálya létesítésének lehetősége, mely a téli időszakban növelhetné az ide látogatók számát, azonban ez a fejlesztés a természeti értékek szempontjából veszélyt jelenthet. *“Például, ami nagyon sokat hozna, ez mondjuk egy szánkópálya, nyilván, ahhoz lehet, hogy műhó kéne. Idén havat épphogy látunk, tehát lehet, hogy így kellene megoldani, de az nagyon sokat dobna a turizmuson.”* (CSP6)

Ahogy korábban is szó volt már a feldolgozó üzemről, így más település vezetőjében is felmerült a helyi adottságokhoz igazodó üzem létrehozásának gondolata, mely helyben realizálja a profitot. *“Itt csak mezőgazdaságban lehet gondolkodni, ami az állattenyésztés. Ami kihasználható lenne, és nem az Ipolyerdő vinné el a hasznát, hanem helyben lehetne feldolgozni azt a fát, amit itt elszállítanak. Ha egy fűrészüzem helyben működni tudna, amit egy jó üzletember, már régen megcsinált volna. Mindjárt feldolgozva kerülhetne el a fa, nem rönkben, mint most.”* (CSP8)

A feldolgozó üzemek és vállalkozások létrehozásának előfeltétele lenne ipari parkok kialakítása, mely a legtöbb településen felmerült ötletként, hiszen több szempontból fejlődést jelentene a községek életében pl. iparüzési adóból származó bevétel, munkahelyteremtés. Az ipari parkok kialakításánál figyelembe kellene venni a természeti értékek veszélyeztető tényezőit, illetve csak a természetet nem károsító cégek letelepedését kellene engedélyezni. *“Nagyon fontos lenne egy ipari park. Tehát én azt folyamatosan szajkózom, mert azt látom, nemhogy újabb vállalkozásokat tudnék itt letelepíteni, hanem nem tudom megőrizni a régieket sem. Nincsen olyan területünk, ahol azt tudnám mondani, ahol ipari munkavégzés lehetséges. Nekünk nincs ilyen területünk, megvannak a terveink hozzá, egy ilyen tíz-tizenöt darab olyan telepet, telephelyet ki tudnék alakítani.”* (CSP7)

A települések több infrastrukturális problémával néznek szembe. Az úthálózat minősége nem megfelelő, emellett a tömegközlekedés járatsűrűsége is alacsony és a járdák több helyen hiányoznak a településekről. *“Az infrastruktúra az nagyon [rossz]. Nyilván ez a szegénység, de az idelátogató számára a leginkább szembetűnő az, hogy komoly infrastrukturális hiányosságok vannak. Ez akár az úthálózatra, akár a tömegközlekedésre, akár a vonalas tömegközlekedésre, tehát vasútra.”* (CSE2) *Az, hogy járható utak, járdák legyenek a 21. században szerintem már nem lehetne kérdés, de még mindig az.”* (CSP8)

Megvitatás

A Cserhátban készült interjúk alapján a térségnek jelentős természeti értékekre épülő gazdasági, infrastrukturális fejlesztésre van szüksége. A Börzsöny és a Cserhát esetében az általam készített kérdőívben rákérdeztem, hogy milyen egyéb turisztikai fejlesztésre lenne szükség a hegységekben. Számos kategóriában pl. padok, WC, fotósles hasonlóan alakulnak az adatok a kérdőívet kitöltők válaszai alapján. Azonban a két terület közül a Cserhátnak van nagyobb szüksége a fejlesztésekre. A kérdőíves felmérésében a cserháti válaszadók 40%-a fontosnak tartja az infrastrukturális fejlesztést, továbbá 32% szerint szükség lenne még éttermekre, és a válaszadók 16%-a több szálláshelyet szeretne. Ezzel szemben a Börzsönyben az infrastrukturális fejlesztésre a válaszadók 26%-a szerint van szükség. Ebből is látszik, hogy a közlekedési infrastruktúra teljesen eltérő a két területen. A helyi interjúalanyok számos esetben a tömegközlekedés fejlesztését, az utak, járdák javítását, a vasúthálózat fejlesztését említették, mint legfontosabb infrastrukturális fejlesztési lehetőséget. A kérdőívet kitöltők infrastruktúra fejlesztéssel kapcsolatos válaszai összecsengnek az interjúalanyok által mondottakkal mindkét területen. A börzsönyi és cserháti érintett csoportok képviselői számos esetben a tömegközlekedés fejlesztését, az utak javítását, parkolóhelyek kialakítását említették, mint legfontosabb infrastrukturális fejlesztési lehetőségeket, ezek szinte mindegyike megjelenik a Börzsönyi Cselekvési Tervben (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS-ben (2023) is. Kutatásom alapján a Börzsöny vasúton jól megközelíthető, itt inkább a gépjárművek tömeges megjelenésével küzdenek a helyi lakosok. A Nógrád Vármegye Integrált Területi Programja 2021-2027 (2024) elnevezésű dokumentum (továbbiakban: Cserhát Területi Program) nevesíti a térségi utak fejlesztését. A Cserháti Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) a térséget a rossz közlekedés miatt a Kárpát-medence belső periferiájának nevezi, de mivel a helyi fenntartható társadalom és gazdaságfejlesztésre összpontosít, ezért a közlekedési infrastruktúra fejlesztési lehetőségeit nem taglalja. A Cserhát Területi Program kitörési pontként jelöli meg a határtérség perifériás jellegének csökkentését, melyet közúti (határon átnyúló) és vasúti fejlesztésekkel, az Ipoly folyón átívelő hidakkal szeretnék biztosítani. A Cserháti Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) tényként állapítja meg, hogy vasútvonal csak a vizsgált terület nyugati szélét érinti és a forgalmasabb közutak is elkerülik a térséget. A Cserhát Területi Programban a térségi utak fejlesztésének háttérében még két fontos cél áll: munkába járás feltételeinek megteremtése és a turisztikai látványosságok megközelíthetőségének javítása.

A kerékpárutak és ahhoz kapcsolódó mindennemű infrastruktúra kiépítésére számos ötlet felmerült mindkét terület interjúalányaiban (pl. kölcsönző rendszer kiépítése, túra kerékpárúthálózat kiépítése, összeköttetés a felvidéki oldallal). A Dunakanyar kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról, valamint a térségben megvalósítandó egyes fejlesztésekről szóló 1550/2017. (VIII. 18.) Korm. határozatban a börzsönyi településeket érintő fejlesztések a hálózatos szemléletű turisztikai fejlesztéseket jelentik. A Börzsöny egészére vonatkozó fejlesztési témák (kerékpárút fejlesztések, komplex turisztikai fejlesztések, termék összekapcsolások)

nagyvonalakban megfelelnek a Börzsönyi interjúkból is megismert igényekkel, ötletekkel. A Cserhátban is több interjúalany említette, hogy a kerékpáros turizmusra is lenne igény a lankás dombok között, azonban kerékpárút-hálózatról szinte nem is beszélhetünk, ugyanis csak Rimóc és Hollókő között épült egy szakasz. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) megemlíti, hogy a Palócok Földje kerékpárút az országos törzshálózat részét képezné, de ebből eddig csak a fent említett szakasz készült el. A kerékpárutak hálózatos szemlélete és bővítése a Cserhát Területi Programban is megjelenik, a megépített szakaszoknak hálózatot kell alkossanak nemcsak a vármegyén belül, hanem annak határain túl is.

Mindkét hegység hasonlóságot mutat a szálláshelyek terén, a Cserhátban nincsen megfelelő minőségű és komfortfokozatú, illetve nagyobb csoportok befogadására alkalmas szálláshely, a Börzsönyben pedig bizonyos mikrotérségek (északi) nem rendelkeznek megfelelő szálláshellyel. A Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület Helyi Fejlesztési Stratégia 2023-2027 (továbbiakban: Börzsönyi Helyi Fejlesztési Stratégia) a turizmus fejlesztését a magántőkére, a helyi, illetve betelepülő vállalkozásokra „hárítja”, a turizmus fejlesztése kapcsán a működő turisztikai szállások fejlesztését nevesíti, desztinációs helyek fejlesztése nem jelenik meg benne. Mindkét területen az interjúkban több olyan infrastrukturális fejlesztési ötlet is megjelent, amely ugyan az elérhetőséget javítja (M2-es út, híd építése) vagy gazdagabb élményeket jelent az oda látogatóknak (libegő, kalandpark, szánkópálya műhóval), de a tömegturizmus kialakulását segítheti, fokozottabb környezeti terhelést jelent, és a természeti értékek degradációjához vezethet. A tömegturizmus és az infrastrukturális fejlesztések negatív környezeti hatásait védett területeken több szerző említi (Belsoy et al. 2012; Mandić, 2020). A Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS (2023) a Dunakanyar esetében megemlíti, hogy a közlekedési problémák rendezése elengedhetetlen, hiszen ez az alapja a turizmus továbbfejlődésének, illetve arra is kitér, hogy az ide érkező látogatókat a belső-börzsönyi területek felé kellene orientálni, de konkrétan a tömegturizmust nem említi. A Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS (2023) kitér a különböző közlekedésfejlesztési és vonzerőfejlesztési lehetőségekre, de azok lehetséges negatív hatásaira nem utal. A Cserhát Területi Program felhívja a figyelmet a természeti szempontból értékes területek védelmére, a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) pedig a táj adottságaihoz illeszkedő fejlesztési lehetőségekben gondolkodik, amelyek nem veszélyeztetik a természeti értékeket. A potenciális negatív hatások miatt ezeket a fejlesztéseket érdemes átgondolni, illetve alternatív, fenntartható megoldásokat keresni. Ha mégis a megvalósítás mellett döntenek, akkor pedig a negatív hatások megelőzésére és csökkentésére hangsúlyt kellene fektetni már a tervezési szakaszban és alternatív, fenntartható megoldásokat kellene keresni.

A fejlesztések mellett fontos lenne a Börzsöny látogatómenedzsmentjét is kialakítani, ahogy erre Halasi-Kovácsné Benkhard (2018) és Benkhard et al. (2018) is felhívta a figyelmet. A cserhádi kérdőívet kitöltők és a helyi interjúalanyok szerint a természeti értékekre épülő gazdasági fejlesztések közül elengedhetetlen lenne egy látogatóközpont létesítése, mely a Cserhátban jelenleg nincsen, míg a Börzsönyben több településen is van. Benkhard és Martonné Erdős (2018) cikkében kiemeli, hogy a látogatómenedzsment egyik lehetséges eszköze a látogatóközpont. A Börzsönyi Cselekvési Terv (Kukely et al. 2021b) és az AÖFK TS (2023) a vonzerőfejlesztés fejlesztési lehetőségeinél említi meg a Börzsöny esetében a belépési pontokon a komplex szolgáltatást és egyedi élményt nyújtó látogatóközpontokat, a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) és a Cserhát Területi Program nem is tesz említést a látogatóközpontok jövőbeni fejlesztési lehetőségéről.

A Cserhát kutatott települései szinte nem vagy alig rendelkeznek ipari területekkel, melynek köszönhetően megmaradt a táj jellege, tiszta a levegő, és nem találkozunk füstöt eregető ipari kéményekkel. A Cserhátban nagyon kevés vállalkozás és szolgáltatás van, melyek fejlesztése érdekében felmerült egy inkubátorház ötlete. Emellett az interjúalanyok el tudnának képzelni természethez alkalmazkodó vagy a természetet figyelembe vevő kisebb, családi vállalkozásokat (pl. biokertészet, állattenyésztés). Sok cserhádi polgármester a települése kitörési lehetőségét látja az ipari területek kialakításában. Van, aki nagyobb cégekkel tárgyal a megtelepedés lehetőségeiről. Amennyiben a településeknek sikerül megvalósítani az ipari területek kialakítását, akkor a természetet érintő negatív hatások megelőzésére és csökkentésére hangsúlyt kell fektetni. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) az ipari területeket nem említi, ehelyett a hagyományos életformát, a helyi emberek tájhoz alkalmazkodó külterjes gazdálkodását, a szántóföldi művelés diverzifikálását, a kaszálórétek visszaállítását, a legeltetést, a régi szőlők és gyümölcsösök felújítását javasolja alternatív megoldásként, mely megélhetést, munkalehetőséget és turisztikai potenciált is biztosítana a helyi lakosok számára. A Cserhát Területi Programban már megjelenik az üzleti infrastruktúra fejlesztése, melybe beletartoznak az iparterületek kialakítása, az inkubátorházak és a barnamezős területek revitalizációja is.

5.7. Társadalmi kérdések

A Cserhát esetében fontos szót ejtenem a társadalmi problémákról, amelyek ugyan szorosan nem kapcsolódnak a természeti értékekhez, de áttételesen mégiscsak kihatnak arra. A problémák többsége nem egyedi, hanem országos szintű jelenség, de a Cserhát helyzete specifikus abból a szempontból, hogy a budapesti városrégióhoz közel fekszik. A Börzsönyben is vannak társadalmi problémák, de azok más jellegűek és csak bizonyos települések küzdenek vele, emiatt sokkal kevesebb alkalommal említették az interjúalanyok.

A Cserhát elsődleges társadalmi problémája a jelentős számú - iskolai végzettséggel nem rendelkező - roma lakosság. Helyzetük itt is településenként változó, van, ahol nem okoznak problémát, részben integrálódtak a társadalmi szövetbe, de van olyan település is, ahol kifejezetten sok borsot törnek a településvezetés és a lakosság orra alá. Elengedhetetlen lenne a népességmegtartást célzó helyi munkahelyteremtés, mely biztosítana lehetőséget az iskolai végzettséggel nem rendelkező lakosság, így a romák részére is. A munkahelyteremtésre a polgármesterek folyamatosan keresik a megoldási lehetőséget. *“Egy külföldi partner, aki táplálékkiegészítőket szeretne gyártatni, és tervezi, hogy kialakít itt egy kis üzemet ilyen 50-60 főt foglalkoztatna. Ebben a tekintetben jó lenne lépni, mert hozzájárulna itt azért a környéken a munkanélküliség csökkentéséhez, nagyon komolyan kellene ennek érdekében tenni.”* (CSP3)

A térséget a fiatal és középkorú családok folyamatosan elhagyják és az idős szülők maradnak a falvakban. Több településvezető említette, hogy az előregedő lakosságnak szüksége van idősek bentlakásos otthonára, hogy ne maradjanak magukra a mindennapokban. A polgármesterek igyekeznek pályázati forrásból ilyen típusú szociális intézményeket létrehozni, hogy a lakosság részére biztonságos szociális háttérrel tudjanak biztosítani. *“Az idősek bentlakásos otthonát kezdtük el most már nagyon komolyan tervezgetni, merthogy várja nagyon sok fiatal Hál’ Istennek a településen, de mi is és a környék települései sajnos előregedő települések vagyunk, és gondolni kell az idősekre. Nagyon sok idős van, pláne, aki egyedül marad, és gondoskodni kell majd az ő ellátásukról.”* (CSP3)

A kis településeken a polgármesterek küzdenek a háziorvos hiány megoldásával, hiába a felújított egészségház, sajnos többnyire idős orvosok dolgoznak több körzetet ellátva ezekben a térségekben. A másik társadalmi fejlesztési igény a tanárhány megoldása azokon a településeken, ahol még működik az iskola. *“Az egészségügyi ellátás és az oktatás katasztrófa. Tehát a pedagógusokat megfizetni, akik hajlandók ezekre a még meglévő kevés vidéki iskolába, a leszakadó rétegnek a gyerekeit tanítani, hogy ne legyen egy eleve kudarcra ítélt élmény egy ilyen iskolába belépni.”* (CSE1) *“Ugye az oktatással kapcsolatos hanyatlás az kiemelkedő, azt gondolom. A legtöbben azért hagyták itt ezt a vidéket, mert a gyerekek most már mennek középiskolába.”* (CSTV1)

Sajnos a nem megfelelő szociális háló miatt sok család elhagyja a cserhádi falvakat és Budapest agglomerációjában keres megélhetési lehetőséget, illetve továbbtanulási lehetőséget gyermekeinek. Az oktatás minősége alacsony a cserhádi iskolákban, a roma gyerekek és az alacsony fizetések miatt tanár hiánnyal küzdenek az iskolák. A jövő nagyon fontos alappillére a gyermekek megfelelő minőségű oktatása, melyet többen megemlítettek. *“Mindenféleképpen kell az oktatás, és hogy abban fejlesztés legyen.”* (CSP8) *“Olyan kiemelt pedagógusokat megfizetni, akik hajlandók ezekre a még meglévő vidéki iskolákba, a leszakadó rétegnek a gyerekeit tanítani, hogy ne legyen egy eleve kudarcra ítélt élmény egy ilyen iskolába belépni.”* (CSTV1)

A fiatal generációk megtartása érdekében több helyen megindult az ötletelés, melynek eredményeképpen olyan szabadtéri és fedett helyek létrehozása a cél, ahol a helyi fiatalok el tudják közösségben tölteni az idejüket. *“Olyan szabadidő eltöltésére alkalmas helyek, mint mondjuk, játszótér a fiataloknak. Az ő összejövetelüknek való hely, ifjúsági klub, vagy rendezvényterem, ahol eltöltik az adott idejüket.”* (CSP8)

Alsótoldon a településnek az elsődleges tervei között szerepel a korszerű szennyvízhálózat kiépítése. *“A településnek a legfontosabb a szennyvíz. A szennyvíz első körben, illetve van egy másik, egy idősek otthona jutott eszünkbe, amire lenne igény, tehát ez biztosan működne és akkor most ez irányba teszünk lépéseket.”* (CSP4)

Az idősek mellett szerencsére bizonyos településeken a bölcsődés korosztály is fontos a település vezetőinek életében, így Magyarnándor esetében a sok gyermek megfelelő elhelyezése érdekében a helyi vezetés bölcsőde megvalósítását tűzte ki célul.

Magyarnándor tekintetében még egy bölcsőde [szükséges]. (CSP5)

Megvitatás

A Cserhátnál külön taglaltam a társadalomhoz köthető fejlesztési lehetőségeket, melyre a Börzsönyben nem volt példa, de a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) is több pontban említi, milyen fejlesztési lehetőségek vannak ezen a téren. A kutatott települések életében nehézséget jelent a nagy arányú cigány népesség és annak gyors növekedése, a társadalmi fejlesztési lehetőségek is alapvetően erre irányulnak. Szinte minden cserhádi interjúalany említette népességmegtartó erőként a munkahelyteremtés lehetőségét, mely által az értelmiségi lakosságot helyben tudják tartani és a szegényebb, képzetlenebb rétegnek is tudnának helyben munkát biztosítani. A polgármesterek fejlesztési ötlete erre a “problémára” az ipari területek kialakítása, míg a Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) a helyi hagyományos gazdálkodás visszaállításával teremtené munkahelyeket, illetve a helyi lakosság számára oktatási, nevelési, szemléletformálási előadásokat, ismeretátadason alapuló alkalmakat szervezne. A Cserhát Területi Programban több intézkedést megfogalmaztak pl. hátrányos helyzetű célcsoportok

foglalkoztathatóságát javító képzési programok, munkavállalók képzési programja, gazdaságilag aktív polgárok letelepedésének ösztönzése.

A települések többségén a lakosság előregedő, mivel a fiatalok elköltöznek főként az agglomerációba, emiatt az idős szülők, nagyszülők maradnak helyben. Több település vezetője említette, hogy szükség lenne bentlakásos idősotthonok kialakítására, sőt helyenként már tervek is rendelkezésre állnak a megvalósításhoz. A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) ezzel részletesen nem foglalkozik. Az idősödő lakosság mellett a bölcsődés korú gyermekek elhelyezésével is küzdenek egyes településeken, melyre a bölcsődék építése nyújtana megoldást a lakosság részére. Az interjúalanyok elmondása alapján a fiatalok számára a szabadidő eltöltésére alkalmas helyek létrehozására is lenne igény (pl. játszóterek, ifjúsági klubok, rendezvénytermek). A Cserhádi Térségfejlesztési Stratégia (Kondor et al. 2011) a közösségi rendezvények szervezésével oldaná fel ezt a kérdéskört, ahol a közös munka, a közös kikapcsolódás élményét meg tudják élni a helyiek, emellett oktatási-nevelési szerepet is betöltenének ezek az alkalmak, így megtartanák a helyi hagyományokat, táncházakat, bálakat is lehetne szervezni, ami lehetőséget nyújt a fiatalok együttes időtöltésének.

6. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

6.1. Következtetések

Az első célkitűzésemhez kapcsolódó kutatási kérdéseim arra irányultak, hogy (KC1.1.) a helyi érintett csoportok és a látogatók milyen természeti értékeket és azokhoz kapcsolódó kulturális értékeket azonosítanak a Börzsönyben és a Cserhátban, illetve (KC1.2.) milyennek értékelik a természet állapotát. Az ezzel kapcsolatos hipotézisem az volt, hogy a mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, amelyek térségfejlesztési potenciált jelentenek és alkalmazhatóak a térségfejlesztésben. A két hegység az interjúk alapján hasonlóságot mutat a természeti értékekben, hiszen szinte minden kategóriában megegyezik a felsorolt értékek darabszáma és jelentéstartalma is. Különbség a konkrét helyszínek esetében van, ugyanis a Börzsölynél sokkal több (30 db) konkrét helyszínt említettek az interjúalanyok, mint a Cserhátban (7 db). A természethez kötődő kulturális értékeket külön gyűjtöttem, a Cserhátban jóval kevesebb helyet (20 db) említettek, mint a Börzsönyben (38 db) ezekből az értékekből. Számos olyan érték van, melyek később is előkerülnek a fejlesztések során (pl. geológiai képződmények), amelyekre tematikus túraútvonalat és vezetett túrákat is lehetne tervezni. A kérdőívet kitöltők asszociációs nyitott kérdésének leggyakrabban használt szava a Börzsölynél az erdő szó volt, a Cserhátnál a Hollókő. Ez is elárulja, hogy a Cserhát esetében a világörökség hívószó a kérdőívet kitöltők számára, míg a Börzsönyben inkább az erdő és az általa nyújtott javak a meghatározóak. Fontos volt számomra az is, hogy megtudjam, hogyan értékelik a megkérdezettek a természeti értékek állapotát. A kérdőívet kitöltők 1-5 terjedő Likert-skálán értékelték a természeti értékek állapotát, az interjúalanyok pedig egy nyitott kérdés megválaszolásával mutathatták be álláspontjukat. A kérdőívet kitöltők kétharmada (B:75%; Cs:67%) szerint jó vagy nagyon jó a természeti értékek állapota mindkét területen, továbbá a nagyon rossz kategóriát egyik területen sem jelölték be a válaszadók. Az interjúalanyok válasza a Börzsöny esetében pozitív volt, jó állapotúnak értékelték a természet állapotát, azonban a Cserhát adatközlői megosztóan nyilatkoztak róla.

Az eredményeim alapján hipotézisem (H1) megállja a helyét, vagyis a mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, melyeket a helyi érintett csoportok is felismertek és ezek az értékek alkalmazhatóak a térségfejlesztésben.

A második célkitűzésre vonatkozó kutatási kérdéseim (KC2.1. és KC2.2.) a látogatók látogatási szokásaira irányult, ennek is a természeti értékekhez köthető aspektusaihoz, illetve, az ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz, jólléti dimenziókhoz. A hipotézisem (H2) az volt, hogy a helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások a két mintaterületen eltérnek a különböző fejlettségi adottságaik miatt. A kérdőív válaszadói főként túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából látogatják meg a Börzsönyt és a Cserhátot is, emellett a börzsönyi kérdőívet kitöltők közel 30%-a kerékpározás, fotózás és üdülés, kikapcsolódás miatt is látogatják a hegységet. A Cserhátban jelentős a kulturális értékek felfedezése (27%) miatt érkezők száma, mely Hollókő vonzerejének tudható be. A válaszadók többnyire családdal és barátokkal érkeznek mindkét területre, kisebb arányban egyedül és csoporttal. Ezt interjúalanyaink is megerősítették, sőt kiemelték, hogy gyermek és nyugdíjas csoportok is gyakran érkeznek mindkét hegységbe. A túrázás a helyi érintett csoportoknak és a kérdőív válaszadóinak is számos jólléti és ökoszisztéma-szolgáltatást biztosít a természet által. Ezek közül 60% feletti arányban említették mindkét területen a kikapcsolódást, a mozgás örömét, a jó levegőt, a feltöltődést és a csendet, nyugalmat. Az interjúalanyok közül is többen választják a természetjárást a jó levegő, feltöltődés, csend, nyugalom miatt. A válaszadók mindkét területet 60% feletti arányban a tájképi adottságok

miatt választják. A többi kategóriában már jelentős eltérést mutat a két mintaterület. A Börzsönyt a jó levegő (65%), könnyű megközelíthetőség (45%) és a kellemes klíma (32%) miatt választják a kérdőívet kitöltők, míg a Cserhátot a jó levegő (37%), alacsony turistaforgalom (34%) és a kulturális értékek felfedezése (29%) miatt.

A hipotézisem (H2) az eredmények alapján részben igazolódik be, mert vannak olyan természet adta javak és szolgáltatások, amelyek mindkét mintaterületen megjelennek (pl. tájképi adottságok, jó levegő, feltöltődés). Azonban számos olyan természeti érték és szolgáltatás van, amely domináns a Börzsönyben (pl. kerékpározás, fotózás, kellemes klíma) és a cserhádi válaszadók csak kis százalékban választották. A Cserhát a kulturális értékek tekintetében kiemelkedő, míg ez a Börzsönyre kevésbé jellemző.

A harmadik célkitűzésre vonatkozó kutatási kérdéseim (KC3.1. és KC3.2.) arra vonatkoztak, hogy a látogatóknak milyen természethez kapcsolódó fejlesztési igényei vannak, és a helyi érintett csoportok milyen természethez köthető fejlesztési lehetőségeket látnak. A hipotézisem (H3) az volt, hogy a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban. A kérdőívet kitöltők 25% feletti arányban jelölték meg mindkét terület esetén a különböző ismeretbővítő túravezetéseket, melyet az interjúalanyok közül is többen említettek mindkét területen, és ezt igyekeznek a jövőben megvalósítani. A szakmai turisztikai fejlesztések közül kiemelkedik a Cserhát esetében a látogatóközpont, amit 30% feletti arányban szeretnének a válaszadók a területen látni és ezt az interjúalanyok is megerősítették, ugyanis nincsen látogatóközpont az általam kutatott településeken. A két terület domborzati jellegében és fejlettségi adottságaiban is eltér egymástól, ezért amire szükség van az egyik területen, arra nem biztos, hogy van igény a másikon. A Börzsöny esetében több apróbb fejlesztést említettek (pl. lovas turizmus élénkítése, kenuút bevezetése az Ipolyon), míg a Cserhátnál nagyobb léptékű fejlesztésekre lenne szükség (pl. landart pontok és kiemelt természeti értékek kijelölése). A közös fejlesztési célok között szerepel a vezetett túrák létrehozása, túra- és kerékpár-úthálózat kijelölése kialakítása, nyilván ezen fejlesztések volumene a két térség adottságaihoz igazodva eltérő lehet.

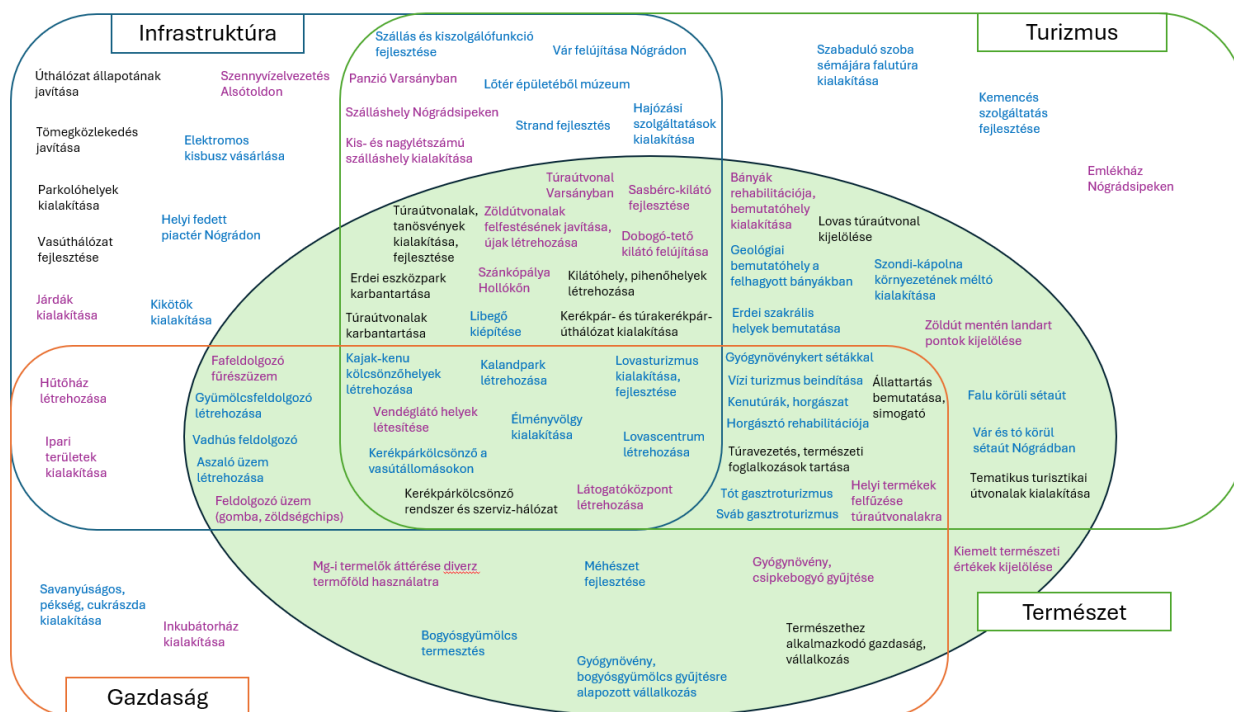
Mindkét területen a mezőgazdaságban és annak különböző ágaiban látnak lehetőséget, a Börzsönyben a gyümölcstermesztés jelent potenciált, melynek a múltban gyökerező okai vannak, míg a Cserhátban a kisléptékű mezőgazdasággal, állattartással foglalkozó családi vállalkozásokban látják a fejlődést. A Börzsöny helyi termék és gasztronómiai lehetőségei kapcsán az egykori bogyógyümölcs termesztésének felélesztésére és fejlesztésére különböző ötletek merültek fel. Ehhez kapcsolódóan a termesztés rehabilitációját, a termékek helyben történő feldolgozását és az értékesítési szövetkezet létrehozását tartják kitörési lehetőségnek. A gasztronómia területén a nemzetiségek (tót, sváb) ételeire alapozott vendéglátóegység létrehozása fogalmazódott meg, mint ötlet. A Cserhátban a családi vállalkozásokat, gazdaságokat említették, illetve a megtermelt zöldségek és a természet adta gombák, gyógynövények üzemi feldolgozására, tárolására építenének hosszútávon. A két terület között különbség alapvetően a célokban mutatkozik meg, a Börzsönyben a helyi termékek felhasználása helyben történik, melyhez a hagyományok ápolása is hozzájárul. A Cserhátban inkább a munkahelyteremtésen van a hangsúly és a megtermelt, összegyűjtött termékek magasabb értéken való értékesítésén.

A hipotézisem (H3), hogy a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a kérdőív válaszadói érzékelnek, részben hasonlítanak a két mintaterületen. A két terület múltjából és a növényzeti

borítottságából adódóan más jellegű fejlesztési ötletek merültek fel a mintaterületeken, azonban a helyi termékek helyben való feldolgozása megjelenik mindkét hegység esetében.

A negyedik célkitűzésem (C4) kutatási kérdései az egyéb turisztikai és infrastrukturális lehetőségekre irányultak a látogatók és a helyi érintett csoportok körében is. A kérdőívet kitöltők az egyéb turisztikai fejlesztéseket közül a Cserhát esetében kiemelkedően (40%) sokan jelölték meg az infrastruktúra fejlesztést, ami a térség elmaradottságának, nehéz megközelíthetőségének szól elsősorban. A Börzsönyben inkább a túrázáshoz kapcsolódó szolgáltatásokra (pl. padok, WC megláténak) fejlesztésére irányultak a válaszok. A Cserhát hiányosságai az ábrákon több kategóriában is megjelentek a Börzsönnyel szemben, a válaszadók akár 10%-kal többen is bejelölték egyéb infrastrukturális fejlesztéseket (pl. kilátók, vendéglátóhelyek, kisbalt). Az interjúalanyok ezeket a fejlesztési lehetőségeket megerősítették mindkét területen. A Börzsönyben a kerékpárkölsönző helyek kialakítására lenne szükség, melynek ideális esetben a vasútállomáshoz közel kellene elhelyezkednie, hogy az ide látogatók könnyedén igénybe tudják venni. Emellett a különböző településekhez köthető kisebb egyéni fejlesztések merültek fel (pl. Szondi-kápolna környezetének kialakítása). A Cserhátban is a település-specifikus fejlesztési ötletek jelentek meg (pl. panzió létrehozása Varsányban), de itt nagyobb horderejű fejlesztésekre is szüksége lenne a térségnek (pl. látogatóközpont kialakítása, inkubátorház a vállalkozásoknak). A közös kategóriába a tömegközlekedés javítása, kerékpárút-hálózat kialakítása került. A kerékpárút-hálózat egy része a Börzsönyben már rendelkezésre áll, azonban ennek bővítése fontos lenne, illetve a Cserhátban a teljes kerékpárút-hálózat kialakítása lenne a cél a kapcsolódó szolgáltatásokkal együtt. A természetre negatív hatással bíró fejlesztések mindkét területen megjelentek, a Börzsönyben libegő építése merült fel ötletként, a Cserhátban szánkópálya és ipari terület kialakítása, illetve mindkét területen megfogalmazódott a parkolóhelyek kialakításának gondolata.

A hipotézisem (H4), hogy az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek és igények, melyeket a helyi érintett csoportok és a kérdőív válaszadói érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban, részben megállja a helyét. Vannak mindkét területen hasonló fejlesztési lehetőségek, de inkább település és területspecifikus ötletek dominálnak a mintaterületeken.

41. ábra: A fejlesztési lehetőségek csoportosítása a koncepcionális keret mintája alapján. (Kékkel jelölve a Börzsönyre vonatkozó fejlesztési lehetőségeket, lilával a Cserhátot, feketével mindkét területet érintő potenciálokat. (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Az elméleti részben bemutatott koncepcionális keret (1. ábra) fő kategóriáit alakítottam át és bővítettem az empirikus kutatás eredményei alapján, illetve alkalmaztam a feltárt fejlesztési lehetőségek megjelenítésére (41. ábra). A korábbi térségfejlesztés kategóriát két részre bontottam, gazdaság és infrastruktúra halmazra, mert így az eredmények fejezetben található fejlesztési lehetőségeket pontosabban be tudtam sorolni. A koncepcionális keret turizmus és természet kategóriáit azonban megtartottam. Sok olyan fejlesztési ötlet merült fel, amely valamilyen szinten érinti a természetet, így ezt a halmazt zölddel kiemeltem az ábrán, és úgy helyeztem el, hogy minden más kategóriával legyen átfedése. Az ábrán megjelenő fejlesztési lehetőségek a szakirodalmi részben tárgyalt fogalmakhoz köthetőek. Vannak olyan fejlesztési ötletek, amelyek minden kategóriát érintenek pl. a Cserhát esetében a látogatóközpont létrehozása. A látogatóközpont létrehozása alapvetően infrastrukturális fejlesztés, vannak gazdasági vonatkozásai, illetve a turizmust segíti elő a természetre alapozva. A célom a természeti értékekre alapozott térségfejlesztési alternatívák feltárása volt, emiatt is szerepel hangsúlyosan a természet, illetve a megkérdezettek válaszaiból is kiderül, hogy már építenek rá vagy vannak jövőbe mutató terveik. Az eredmények részben az interjúalanyok által említett természeti értékekre építő turisztikai fejlesztési lehetőségek (5. táblázat) főként a természet és a turizmus kategóriában kaptak helyet. A helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési ötletek a gazdaság, természet és turizmus halmazokban kerültek. Az egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek a főként az infrastruktúra, turizmus és gazdaság halmazokba vannak, de elvéve a természeti kategóriába is kerültek. Az ábrán megjelenő fejlesztési lehetőségekről a következtetések során már részletesebben szót ejtettem, azonban szerettem volna szemléletessé tenni azokat, illetve elhelyezni őket az elméleti keret fogalomrendszerére alapozva.

6.2. Javaslatok, a kutatási eredmények hasznosítása

Az első és legfontosabb javaslatom, hogy mindkét mintaterületre egy olyan fejlesztési stratégia készüljön, amely a természeti és azokhoz kötődő kulturális értékekre alapoz, ötvözi azon társadalmi csoportok javaslatait, akik a térségben élnek és azokat is, akik a hegységekbe látogatnak. Néhány évvel ezelőtt a Börzsönyre készült egy Börzsöny-Dunakanyar térségi aktív turisztikai stratégia elnevezésű dokumentum, amelyben számos fejlesztési lehetőség megjelenik, azonban ezek pl. nem különítik el a természeti értékeket károsító fejlesztéseket. A Cserhát natúrpark településeire utoljára 2011-ben készült fejlesztési stratégia, mely az infrastruktúra és közlekedés fejlesztéssel egyáltalán nem foglalkozik. Az érintett csoportok bevonása a fejlesztési koncepciók kidolgozásába elősegíti a későbbi konfliktusok elkerülését és megelégedéssel szolgál mindenki részére, ehhez nyújt alapot a doktori dolgozatom.

Az eredményeimből látszik, hogy a kérdőív válaszadóinak jelentős része (70% felett) autóval érkezik a mintaterületekre. Érdemes lenne átgondolni a mintaterületeken kívül egy parkolóhely kialakítását és onnan fenntartható tömegközlekedési eszközökkel a kirándulóhelyekig szállítani a látogatókat. Ehhez elengedhetetlen a látogatómenedzsment alkalmazása. A parkolóhelyek kialakítása során mindenképpen ügyelni kell arra, hogy a természeti értékek a legkisebb mértékben károsodjanak. A tömegközlekedési eszközöket a válaszadók 20-40%-a vette igénybe a mintaterületek meglátogatásához, ezért a tömegközlekedés átstrukturálása, kedvező menetrendek kialakítása csökkentené a gépkocsival érkező arányát. A tömegközlekedést, közúti hálózatot érintő fejlesztési ötletek megvalósítása előtt mindenképpen szükséges felkeresni a közlekedési társaságokat (vasút, busz), illetve a helyi önkormányzatokat és a Magyar Közút Nonprofit Zrt.

Mindkét hegység esetében a kerékpárút-hálózat kiépítése is jelentős turisztikai potenciált jelentene. A Börzsöny nyugati (Dunakanyar) és északi oldalán már van kerékpárút, azonban ezek bővítése javasolt. A Börzsöny esetében a hegység körüli kerékpárút kialakítása a megfelelő kerékpáros szervizekkel és kölcsönző helyekkel nemcsak több aktív kihívást kereső kerékpárost vonzana a területre, de az északi és keleti oldalon elhelyezkedő településeket is bekapcsolná a turisztikai vérkeringésbe. A Cserhát lankás dombjain kialakított kerékpárút egy másik turisztikai csoportnak, főként a családoknak biztosítana kerékpáros lehetőséget. A települések kerékpáros hálózatba gyűjtése a kereslet kialakulásával a kínálatot is maga után vonná, ezáltal új szolgáltatások (szálláshelyek, vendéglátóhelyek, szervizpontok) és munkahelyek jönnének létre a térségben.

A kérdőívet kitöltők jelentős része túrázás, kirándulás céljából érkezik a hegységekbe, ehhez igazodva az általuk javasolt szakmai és infrastrukturális fejlesztési igényeket érdemes megfontolni (pl. tematikus vezetett túrák, padok), mely ötletek egy része (pl. vezetett túrák) a helyi interjúalanyokban is megfogalmazódott. Érdemes lenne a forgalmasabb turistautak mentén a válaszadók ötleteit megvalósítani, természetesen a megfelelő természeti hatástanulmány kidolgozásának meglétével, amely biztosítja, hogy megvalósítandó szolgáltatások nem károsítják a természetet.

A Börzsönyben is számos múzeum (hajózástörténeti, Börzsöny) és kiállítótér (Szondi kiállítótér és turisztikai központ) található, azonban ezek nem kapnak megfelelő figyelmet a népszerűsítési folyamatok során. A Cserhát hegységbe érkezők közel 30%-a a kulturális értékek felfedezése céljából érkezik. Hollókő mellett Rimócon is három jelentős múzeum (főként, paraszti életet bemutató és babamúzeum) üzemel, azonban ezekről a médiában nem sokat hallani. Javaslom, hogy a mintaterületek kiemelkedő természeti és kulturális értékeinek népszerűsítéséhez egy marketing stratégia kidolgozását.

Az ipari területek létesítése gyorsabb és könnyebb megoldás lenne, azonban azt javaslom, hogy inkább a hagyományos gazdálkodás visszaállítását kellene választani, hiszen a táj az állatok jelenlétével alakult olyanná, amilyen napjainkban és hosszútávon ez biztosítaná a tájkép fennmaradását. Emellett a hagyományos gazdálkodással értékrendet és megélhetést is lehetne biztosítani a helyi lakosságnak, a természet adta javakat használná fel a térség, és nem kellene külső segítséget igénybe venni hozzá.

További kutatási lehetőségként javaslom a két térségben fókuszcsoportos beszélgetések lefolytatását, az összegyűjtött fejlesztési ötletek validálása végett.

A mintaterületeken nincsen helyi termék védjegy és nemzeti parki védjegyes termékek közül is csak a Börzsönyben található egy termék, emiatt érdemes átgondolni egy helyi termék védjegy rendszer kiépítését vagy a már meglévő Nemzeti Parki Termék védjegy széles körben való alkalmazását.

7. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. **A Cserhát látogatói körében elsőként végeztem természeti értékekre alapozott kérdőíves vizsgálatot a Cserhát természeti értékeiről, fejlesztési lehetőségekről és a látogatási szokásokról.**
2. **Feltártam a Börzsöny és a Cserhát tekintetében, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók milyen természet adta javakat és szolgáltatásokat tartanak fontosnak, vesznek igénybe.** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók a Börzsöny esetében a hegyvidéki vadregényes erdők nyugalma, a Cserhát esetében a megnyugtató dombok közt elhelyezkedő Hollókő keresik fel. A kérdőívet kitöltő látogatók a túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából érkeznek mindkét mintaterületre és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). Mindkét területen a kérdőívet kitöltő látogatók számára a túrázás a kikapcsolódást, mozgás öröme, és a feltöltődést nyújtja, melyek mind kulturális ökoszisztéma szolgáltatásnak minősülnek és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$).
3. **Feltártam, hogy a Börzsöny és a Cserhát helyi érintett csoportjai és a kérdőívet kitöltő látogatók milyen természeti, táji értékeket, illetve ezekhez köthető kulturális értékeket tartanak fontosnak és hogyan ítélik meg a természeti értékek állapotát és ezeket összehasonlítottam.** Megállapítottam, hogy a helyi érintett csoportok a természeti értékek (pl. Csarna-völgy, Csitári-forrás, Tűzoltófa) és a természethez köthető kulturális értékek közül a Börzsönyben több konkrét helyszínt említettek (pl. Nógrádi vár, Apródok útja tanösvény), mint a Cserhátban (pl. Rézparti-víztározó, Bérei kőtar, Sasbérc kilátó, Pogányvár). A természeti értékek állapotát a kérdőívet kitöltő látogatók többsége (B: 75%, Cs: 67%) mindkét mintaterületen jónak vagy nagyon jónak ítélték meg, és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok ezt a Börzsönyben megerősítették, míg a Cserhátban jó és változó állapotúnak értékelték a természeti értékeket.
4. **Feltártam és összehasonlítottam a mintaterületek fejlesztési lehetőségeit a helyi érintett csoportok és a kérdőívet kitöltő látogatók igényei alapján, melyeket három kategóriába osztottam:**
 - a. **Természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók részéről jelentős igény mutatkozik mindkét mintaterületen a különböző vezetett túrákra (gyógynövény ismereti, növényismereti, geológiai, állatismereti, tájtörténeti) (B: 30-35%, Cs: 25-35%) és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A vezetett túrákat a helyi érintett csoportok is több alkalommal említették, illetve emellett séta/túraútvonalak/tanösvények kialakítását is javasolták. A helyi érintett csoportokkal készített interjúk során azt is megállapítottam, hogy a kerékpáros turizmus fejlesztését mindkét mintaterületen fontosnak tartják, emellett a Börzsöny esetében a lovas és vízi turizmus fejlesztését szorgalmazzák, a Cserhátban a vonzerő és szolgáltatások fejlesztésére lenne szükség.
 - b. **Helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési ötletek és gasztroturizmus:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók helyi termék boltok kialakítását (B:30% Cs:35%) javasolják és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok válaszai alapján a Börzsönyben a bogycs

gyümölcsökre építő feldolgozó, aszaló üzemek, illetve kistermelési-értékelési szövetkezet létrehozását tartják fontosnak, mely a helyi tót és sváb gasztroturizmus fejlődésének alapja is lehet. A Cserhátban a helyi érintett csoportok a természet adta és megtermelt javakban látnak fejlesztési lehetőséget feldolgozó üzem és hűtőház létesítésével, hogy magasabb értéket képviselő helyi termékek előállítása valósulhasson meg.

- c. **Egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési ötletek:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók szempontjából mindkét területen nagy igény lenne a padok (B:36%; Cs:36%), WC (B:39%; Cs:34%) kialakítására és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A Cserhátban az infrastruktúra fejlesztését (B:26%; Cs:40%), a vendéglátóhelyek (B:18%; Cs:32%) kialakítását és a látogatóközpontot (B:10%; Cs:32%) is fontosnak tartják és a χ^2 próba alapján szignifikáns különbség volt a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok a kérdőívet kitöltő látogatók válaszait megerősítve szintén fontosnak tartják a látogatóközpont kiépítését a Cserhátban, emellett a szálláshelyek, vendéglátóhelyek fejlesztését, kialakítását szorgalmazzák. A Börzsönyben a kerékpárút-hálózathoz kapcsolódóan a vasútállomásokon kerékpárköcsönzők kialakítását javasolták, illetve kerékpárút kialakítását a kirándulóhelyekig. Mindkét területen fontos a helyi érintettek elmondása alapján a kirándulóhelyek infrastrukturális eszközeinek fenntartása, karbantartása, továbbá kerékpárút-hálózat kiépítése és bővítése.

8. MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ

Az ember mindig része volt a természetnek, mely életteret és megélhetést biztosított számára. Mivel a társadalom a természet erőforrásaira támaszkodik, ezért a hosszútávú együttélés és fenntarthatóság érdekében elengedhetetlen a természet állapotának megóvása. A Börzsöny és a Cserhát is természeti értékekben gazdag térség, amelynek fejlesztésében lehetne ezekre az értékekre építeni. Dolgozatom fő célja a természeti értékekre alapozott térségfejlesztés lehetőségeinek feltárása két mintaterületen (Börzsöny és Cserhát) a kérdőívet kitöltő látogatók körében végzett kérdőíves felmérések eredményeinek és a helyi érintett csoportok válaszainak összehasonlításával. A kérdőívet online közösségi platformokon osztottam meg turisták körében, a válaszadók látogatási szokásaira, a természeti és táji értékek állapotára és a fejlesztési lehetőségekre kérdeztem rá. Az alapvető statisztikákon kívül χ^2 és Fisher-féle egzakt tesztet alkalmaztam a két terület közötti különbségek kimutatására. A helyi érintett csoportokkal (polgármesterek, turisztikai, természetvédelmi és erdész szakemberek) készített félig strukturált interjúk főbb témakörei a természeti értékek, természeti értékekhez kötődő kulturális értékek, turizmus és a fejlesztési lehetőségek voltak. Az interjúkat kvalitatív tartalomelemzéssel elemeztem. Az interjúalanyok általánosan említettek természeti értékeket (pl. élőhely, különleges flóra és fauna, változatos táji elemek), illetve természethez köthető egyéb értékeket (pl. Rónyai-kilátó, Pogányvár, Rézparti-víztározó). Eredményeim azt mutatják, hogy a legtöbb válaszadó Budapestről vagy a helyszínek 60 km-es körzetéből érkezett mindkét területre, elsősorban túrázni és kirándulni és kevesebb mint egy napot töltött a területeken. Az erdők állapotát mindkét területen jónak ítélték. A kérdőívet kitöltők mindkét területen a túraútvonalakat, tanösvényeket használják, de a programok és egyéb vonzerők kevésbé befolyásolják a területválasztásukat. A túrázás komplex élményt nyújt számukra, amely erősen összekapcsolódik a hegyekkel, az erdőkkel, a szép tájképpel, mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatással, a jó levegővel, mint szabályozó ökoszisztéma-szolgáltatással és számos jóléti aspektussal, mint a feltöltődés, csend és nyugalom. Az interjúalanyok véleménye mindkét mintaterületen megerősíti a bakancsos turisták meghatározó jelenlétét a térségekben, ugyanis a különböző útvonalak (túra-, kerékpár-, lovas-, zöldút) kiépítését, fejlesztését fontosnak tartották. A kérdőív válaszadói több vezetett túrára tartanak igényt, és a turisztikai infrastruktúra-fejlesztési igényeket illetően mindkét helyszínen a padok és az illemhelyek szerepeltek az első helyen. A helyszínek közötti fő különbség az erdők eltérő jellege, a tömegközlekedési hálózat fejlettsége, járatsűrűsége, a turisztikai infrastruktúra és szolgáltatások szintje, a kulturális örökség. Eredményeim alapján a Cserhátban komplex szolgáltatásfejlesztést és a turisztikai infrastruktúra fejlesztését javaslom, mely épít a természeti értékekre és egyben a társadalmi igényekre is reagál. A Börzsönyben a látogatómenedzsment kidolgozása lenne a legfontosabb.

Summary

Man has always been part of nature, which has provided him with a habitat and a livelihood. As society relies on the resources of nature, it is essential to preserve the state of nature for long-term coexistence and sustainability. The Börzsöny and the Cserhát are both areas rich in natural values, and their development could build on these values. The main objective of my dissertation is to explore the possibilities of regional development based on natural values by comparing the results of questionnaire surveys among tourists in two study areas (Börzsöny and Cserhát) and the responses of local stakeholder groups. The questionnaire was distributed to tourists via online social platforms, asking them about their visiting habits, the state of natural and landscape values and development opportunities. In addition to basic statistics, Chi² and Fisher's exact tests were used to detect differences between the two areas. The main themes of the semi-structured interviews with local stakeholder groups (mayors, tourism, nature conservation and forestry professionals) were natural values, cultural values linked to natural values, tourism and development opportunities. The interviews were analysed using qualitative content analysis. The interviewees mentioned natural values in general (e.g. habitat, special flora and fauna, diverse landscape elements) and other nature-related values (e.g. Rónyai Lookout, Pogányvár, Rézparti water reservoir). My results show that most respondents came to both areas from Budapest or within a 60 km radius of the sites, mainly for hiking and excursions and spent less than one day in the areas. The condition of the forests in both areas was considered good. Respondents use hiking trails and nature trails in both areas, but programmes and other attractions have less influence on their choice of area. Hiking provides them with a complex experience, strongly linked to mountains, forests, beautiful scenery as a cultural ecosystem service, good air as a regulating ecosystem service and a number of well-being aspects such as recreation, silence and tranquillity. In both study areas, the interviewees' opinions confirm the dominant presence of hikers in the areas, as they considered the construction and development of different routes (hiking, cycling, horse riding, greenways) as important. Respondents of the questionnaire expressed a need for more guided tours, and benches and toilets were the top priorities for tourist infrastructure development needs in both locations. The main differences between the locations are the different nature of the forests, the development of the public transport network, the density of public transport, the level of tourism infrastructure and services, and the cultural heritage. Based on my results, I propose a complex development of services and tourism infrastructure in the Cserhát, which builds on the natural assets and responds to social needs. In Börzsöny, the development of visitor management would be the most important.

9. MELLÉKLETEK

9.1. Irodalomjegyzék

1. Abildtrup, J., Garcia, S., Olsen, S.B., Stenger, A. (2013): Spatial Preference Heterogeneity in Forest Recreation. *Ecol. Econ.* 2013, 92, pp. 67–77. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2013.01.001>
2. AÖFK TS – Aktív- és Ökoturisztikai Fejlesztési Központ (2023): Börzsöny-Dunakanyar Térségi aktív turisztikai stratégia. p. 183. <https://aofk.hu/wp-content/uploads/2024/07/borzsony-dunakanyar-aktiv-turisztikai-fejlesztési-program.pdf> (2025.03.03.)
3. Arany I., Czúcz B., Kalóczkai Á., Kelemen A. M., Kelemen K., Papp J., Papp T., Szabó L., Vári Á., Zólyomi Á. (2017): Mennyit érnek a természet ajándékai? – A Nyárad és Kis-Küküllő menti Natura 2000 területek ökoszisztéma szolgáltatás kutatásának összefoglaló tanulmánya. Marosvásárhely, Románia. p. 74
4. Ásványi, K. (2019): Felelős turizmus. In: Irimias, A., Jászberényi, M. és Michalkó, G. (2019): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 182-190. ISBN 978 963 454 408 1 <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
5. Bálint J., Bálint A., Fazekas Zs., Komárominé Holló M., Korenyákné Juhász M. 2007: Innováció, kreativitás, térségi sors és pozitív visszacsatolás a vidékfejlesztésben. Munkabeszámoló. OTKA. p. 12. <https://real.mtak.hu/1024/> (2025.03.03.)
6. Bánhidi, M. (2013): *Vízi és vízekenti turizmus alapjai*. MSTT Sportturizmus Szakosztály, Győr–Budapest, p. 122. ISBN: 978 615 518 700 1
7. Bauer, Á., Miskolczi, M. (2022): Az aktív turizmus kiemelt termékeinek bemutatása – fogalmi lehatárolása, vonzerőfejlesztési elvei és várható trendjei. In: Jászberényi, M., Boros, K., Miskolczi, M. (szerk.): *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 183-194. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>
8. Benkhard, B. (2021): Túrázók a Pilis és a Visegrádi-hegység területén: a megközelítés problémája. *Turizmus Bulletin*, 21(3): 5–13. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n3.1>
9. Benkhard, B. és Martonné Erdős, K. (2018): Látogatómenedzsment a hazai védett természeti területeken. *Turizmus Bulletin*. Budapest, Magyarország, 18(1), pp. 29–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2018v18n1.3>
10. Benkhard, B., Csákvári, E. (2019): A kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások a gyalogos természetjárás szempontjából, Budapest környéki hegységeinkben. In: Fazekas, I., Lázár, I. (szerk.): *Tájak működése és arcolata*. MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, pp. 169-176. ISBN: 9789637064395
11. Benkhard, B., Előd, R., és Mártonné, E. K. (2018): Restrictions or possibilities?: Visitor management in the Börzsöny landscape unit of Danube-Ipoly National Park (Hungary). *Turizam*, 22(3), 84-94. DOI: <https://doi.org/10.5937/turizam22-18798>
12. Berencsi, M. (2022): A kerékpáros turizmus trendjei és hazai fejlesztési lehetőségei. In: Jászberényi, M., Boros, K., Miskolczi, M. (szerk.): *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>
13. Berkes F., Colding J. és Folke C. (2003): Navigating social-ecological systems: Building resilience for complexity and chance. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 5-13. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511541957>
14. Berki, Z., Kovács, A. Gy., Dudar, Z., Horgász, L-né, Nagy, L., Juhász, Sz. (2011): Börzsöny és az Ipoly völgye. Turistakalauz térképpel. Cartographia Kft., Budapest, p. 127.
15. Blicharska, M., Smithers, R. J., Hedblom, M., Hedenås, H., Mikusiński, G., Pedersen, E., Sandströmd, P., Svensson, J. (2017): *Ecosystem Services* 23: 55–70. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2016.11.014>
16. Bódis, G. (2022): Desztináción alapuló fejlesztések ismertetése különös tekintettel a Dunakanyar régióra. In: Jászberényi, M., Boros, K., Miskolczi, M. (szerk.): *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 311-322. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>
17. Börzsönyi Cselekvési Terv – Kukely Gy., Rácz A., Bárdi Á., Fehér B., Varga Gy., Dobozi E., Zábrádi Zs. (2021b): Börzsöny – Dunakanyar térségi aktív turisztikai stratégia: Cselekvési Terv és projekttervek. Megérti- magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft. p. 77.
18. Börzsönyi Helyi Fejlesztési Stratégia – Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület (2023): Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület Helyi Fejlesztési Stratégia. p. 52. <https://www.borzsonyleader.hu/userfiles/document/231-bdive-hfs-tervezet-mellekletek-nelkul-v3-20231213.pdf> (2025.03.03.)

19. Brockerhoff, E.G., Barbaro, L., Castagneyrol, B., Forrester, D.I., Gardiner, B., González-Olabarria, J.R., Lyver, P.O., Meurisse, N., Oxbrough, A., Taki, H. (2017): Forest biodiversity, ecosystem functioning and the provision of ecosystem services. *Biodivers Conserv* 26, 3005–3035. <https://doi.org/10.1007/s10531-017-1453-2>
20. Buday-Sántha A. (2003): Agrártársaságok komplex fejlesztése. *Tér és Társadalom* 17. évf. 2003/1. pp. 185-190. <https://doi.org/10.17649/TET.17.1.879>
21. Ceballos-Lascuráin, H. (1996): Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development. Island Press, Washington DC. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.1996.7.en>
22. Ciesielski, M., Stereńczak, K. (2018): What do we expect from forests? The European view of public demands, *Journal of Environmental Management*, 209, 139–151. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2017.12.032>
23. Csákvári, E., Fabók, V., Babai, D., Dósa, H., Kisné Fodor, L., Jombach, S., Kelemen, E., Tormáné Kovács, E., Könczey, R., Mártonné Máthé, K., Michalkó, G., Remenyik, B., Tanács, E., Valánszki, I., Zölei, A. (2021): A gyalogos természetjárás és gombászás mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások értékelése – Az ökoszisztéma-állapottól a ténylegesen igénybe vett ökoszisztéma-szolgáltatás értékelésig. A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU biológiai sokféleség stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok projekt, Ökoszisztéma-szolgáltatások projektjelem. Budapest, Agrárminisztérium p.119. <https://doi.org/10.34811/osz.rekreacio.tanulmany>
24. Csapó, J., Darabos, F. (2011): Vízi közlekedés. In: Abonyiné Palotás, J., Csapó, J., Darabos, F., Huszti, Zs., Lampertné Akócsi, I., Raffay, Z., Talabos, I., Veres, L.: *Turizmus és közlekedés*. Pécsi Tudományegyetem. ISBN: 978-963-642-434-3 <https://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turizmus%20%C3%A9s%20k%C3%B6zleked%C3%A9s/book.html#d6e2313>
25. Csapó, J., Savella, O., Remenyik, B. (2011): Aktív turizmus. In: Boros, Sz., Csapó, J., Happ, É., Horváth, P., Husz, A., Jónás-Berki, M., Lőrinc, K., Máté, A., Michalkó, G., Printz-Markó, E., Priszinger, K., Rátz, T., Remenyik, B., Szabó, G., Kalmárné Rimóczi, Cs.: *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. pp. 111–136. ISBN: 978-963-642-435-0 <https://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e1482>
26. Cserhát Területi Program – Nógrád Vármegye Integrált Területi Programja 2021-2027 (2024) <https://www.nograd.hu/files/terfejl/ITP-2021-v4.pdf> (2025.03.03.)
27. Cserhát Téségfejlesztési Stratégia – Kondor A.C., Leindinger D., Lingauer J., Sifter L., Kovács K., Schmidt M. (2011): „Élő Cserhát” Integrált Tájrehabilitációs és Téségfejlesztési Stratégia. Cserhát natúrpark honlapja. p.56. https://cserhatnaturpark.hu/wp-content/uploads/2015/01/%C3%89%C5%91-Cserh%C3%A1t-strat%C3%A9gia_20110606.pdf (2025.03.03.)
28. Csorba P. (2021): *Magyarország kistájai*. Meridián Alapítvány, Debrecen, p. 416. <http://real.mtak.hu/121126/1/Csorba%20P.%20Magyar%20kistajai%20MTA.pdf> (2025.03.03.)
29. Dombay, I., Magyar-Sáska, Zs. (2010): The Management of a Sustainable Touristic Activity at the Lacul Rosu Resort within the “Cheile Bicazului Gorge – Haghimasul Mare” National Park. In: Christofides, G., Kantiranis, N., Kostopoulos, D. S., Chatzipetros, A. A. (szerk.): *Proceedings of the XIX. Carpathian-Balkan Geological Association Congress*. Thessaloniki. pp. 467-472.
30. Dövényi Z. (2010) (szerk.): *Magyarország kistájainak katasztere*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. p. 876.
31. Eranus, E., Láng, S., Máth, A., Rácz, A. (2004): A kérdőíves adatfelvétel újabb módszerei: telefonos, számítógéppel támogatott (CAPI, CATI) és internetes adatgyűjtés. In: Letenyei, L. (szerk.) (2004): *Településkutatás, Szöveggyűjtemény*. L’ Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 545-590 ISBN: 9630606259
32. Eriksson, L., Nordlund, A. (2013): How is setting preference related to intention to engage in forest recreation activities? *Urban Forestry & Urban Greening*, 12, pp. 481–489. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2013.07.004>
33. Eurostat (2002) *Regions. Statistical yearbook 2002*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
34. Ex Ante Kft. (2020): *Nógrád megye területfejlesztési koncepciója 2021-2027. Helyzetfeltárás*. Nógrád Vármegye Önkormányzata. Ex Ante Kft. <https://www.nograd.hu/files/terfejl/koncepcio/TFK-2021-27-helyzetfeltarar.pdf> (2025.03.03.)
35. Farkas T. 2002: Vidékfejlesztés a fejlődésméletek és a fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom* 16. évf. 2002/1. pp. 41-57. <https://doi.org/10.17649/TET.16.1.836>

36. Fehér, I. és Medina, V. (2015): *A Börzsöny-Duna-Ipoly térség helyi termékeinek piaci lehetőségei*. p. 71. https://www.borzsonyleader.hu/userfiles/document/208-19szm-feher-medina-ertesites.pdf&ved=2ahUKEwjDzJjOtuuLAXUp9bsIHX2ICCIQFnoECBgQAQ&usq=AOvVaw1IIUWSRxx_q5_un9jT5HL6 (2025.03.03.)
37. Ferencz-Havel, A., Saláta, D., Orosz, Gy., Halász, G., Tormáné Kovács, E. (2024): Comparison of Nature Tourism in Two Hungarian Forest-Dominated Areas—Results of Visitor Surveys. *Forests* 15 (11), 1856. <https://doi.org/10.3390/f15111856>
38. Filepné Kovács K. (2016): Ökoszisztéma-szolgáltatások és tájfunkció-elemzés a térségi jövőképzéskészítésben. In: Horváth G. (szerk.): *Tájhasználat és tájvédelem – kihívások és lehetőségek*. VI. Magyar Tájökológiai Konferencia előadásai. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, pp. 25-33. ISBN: 978 963 284 778 8
39. Forest Europe. State of Europe's Forests (2020). <https://foresteurope.org/state-of-europes-forests/> (2025.03.03.)
40. Forgó, F. (2016): A pilisi térség ismertsége Magyarországon és a térség szerepe a hazai turizmusban. *E-CONOM* 5(1): 80-93 <https://doi.org/10.17836/EC.2016.1.080>
41. Frisnyák S. (2012): A Börzsöny-vidék tájhasználat a 18-19. században. In: Tóth A. (szerk.) *Néprajz - muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Miskolci Egyetem BTK Történelemtudományi Intézet, Debrecen. pp. 529-542. ISBN: 978 963 9271 94 4
42. Führer, E., Kovácevics, P. (2017a): 24. Cserhát-vidék erdészeti táj. In: *Magyarország erdészeti tájai 2. Északi-középhegység erdészeti tájcsoport*. Budapest, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), pp. 437–98. https://foldalap.am.gov.hu/Magyarország_erdészeti_tajai_news_1836 (2025.03.03.)
43. Führer, E., Kovácevics, P. (2017b): 25. Börzsöny erdészeti táj. In: *Magyarország erdészeti tájai 2. Északi-középhegység erdészeti tájcsoport*. Budapest, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), pp. 499–549. https://foldalap.am.gov.hu/Magyarország_erdészeti_tajai_news_1836 (2025.03.03.)
44. Fülepi, T. (2003): Szelíd, öko- és természetjáró turizmus, az idegenvezetés és a túravezetés összekapcsolódása. *Puszták*. 20(20), pp. 229–262. <http://www.nimfea.hu/kiadvanyaink/pusztak/fulept%20-%20turizmus%20-%202003.pdf> (2025.03.03.)
45. Fűrész A. (2019): Ahol a cincérek élnek - a Duna-Ipoly Nemzeti Park. In: Bartha D., Nagy L., és Orosz S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 533–541. ISBN: 978 963 88414 1 4
46. Gonda T. (2014): A helyi termék turisztikai hasznosítása – a vidékfejlesztés új lehetősége. *A falu* 29: (1) pp. 17-23.
47. Gonda T., Angler K., Csóka L. (2021): A helyi termékek turizmusban betöltött szerepe. *Marketing és Menedzsment* 55: 4 pp. 39-49.
48. Gonda T., Raffay Z. (2021): Környezettudatosak-e a hazai turisták? *Turizmus Bulletin*, 21(2): 4–14. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n2.1>
49. Gonda T., Raffay Z., Spiegler P. (2016): Az ökoturizmus fejlesztési lehetőségei és irányai a dél-dunántúli ökoturisztikai klaszter eredményei tükrében. In: *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*. 1(1). pp. 4–18. <https://journals.lib.pte.hu/index.php/tvt/article/view/4283> (2025.03.03.)
50. Gonda, T. (2022): *Alternatív turizmus: Környezettudatosság és felelősségteljeség a turizmusban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 250. ISBN: 978 963 454 768 6 <https://doi.org/10.1556/9789634547686>
51. Gonda, T. (2022): Turizmus és reziliencia. *Turizmus Bulletin*. Budapest, Magyarország, 22(2), pp. 27–36. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n2.1>
52. Goodwin, H. és Francis, J. (2003): Ethical and responsible tourism: Consumer trends in the UK. *Journal of Vacation Marketing*, 9(3), pp. 271–284.
53. Halasi-Kovácsné Benkhard, B. R. (2018): Látogatómonitoring és látogatómenedzsment-vizsgálatok a Központi-Börzsöny területén. Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, Természettudományi és Informatikai Doktori Iskola, Földtudományi Doktori Iskola, Debrecen, p. 149.
54. Happ, É. (2014): Fenntartható turizmus és felelősségvállalás. *Gazdaság & Társadalom/Journal of Economy & Society*, 6(1) pp. 90–101. <https://doi.org/10.21637/GT.2014.1.07>
55. Harnos, K., Csordás, Á., Ferenczy, K., Forstner, A., Ispán, D., Ispánné Péter, É., Jávorszky, K., Pongrácz, Á., Szandai, J., Pekár, I., Tardó, J. (2009): *A Cserhát natúrpark szakmai koncepciója*. Cserhát natúrpark honlapja. <https://cserhatnaturpark.hu/wp-content/uploads/2015/01/Szakmai-Koncepcio.09..pdf> (2025.03.03.)
56. Havel, A., Saláta, D., Halász, G., Orosz, Gy., Tormáné Kovács, E. (2022). A kirándulás mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás a Börzsönybe látogatók körében végzett kérdőíves felmérés alapján. *Természetvédelmi Közlemények* 28, 48–73. <https://doi.org/10.20332/tvk-jnatconserv.2022.28.48>

57. Havel, A., Saláta, D., Halász, G., Orosz, Gy., Tormáné Kovács, E. (2023): A Börzsöny természeti értékeinek és fejlesztési lehetőségeinek összefüggései. *Tájökológiai Lapok* 21(2), 75–100. <https://doi.org/10.56617/tl.4956>
58. Hegedüs, S., Lontai-Szilágyi, Zs. (2019): Fenntartható turizmusfejlesztés. In: Irimiás, A., Jászberényi, M. és Michalkó, G.: *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 157-170. ISBN 978 963 454 408 1 <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
59. Hegetschweiler, K.T., Stride, C.B., Fischer, C., Ginzler, C., Hunziker, M. (2022): Integrating Recreation into National Forest Inventories–Results from a Forest Visitor Survey in Winter and Summer. *Recreation and Tourism*, 39, p. 100489. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2022.100489>
60. Héra, G., Ligeti, Gy. (2010): Módszertan – Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába. Osiris Kiadó, Budapest p. 371.
61. Horváth F., Bölöni J. (összeállította) (2002): Az erdőrezervátumok kutatásszemponitú besorolása és rövid jellemzése 1999-ben. In: Horváth F., Borhidi A. (szerk.): *A hazai erdőrezervátum-kutatás célja, stratégiája és módszerei*, Természetbúvár Kiadó, Budapest, pp. 276-287.
62. Horváth, R.; Kiss, G.; Szilvácsku, Z. (2014): Natúrparkok Magyarországon; Magyar Natúrpark Szövetség: Kímle, Hungary. p. 23.
https://kesztolc.hu/data/attachments/2018/12/07/054459/Nat%C3%BArparkok_Magyarorsz%C3%A1gon_kiadv%C3%A1ny.pdf (2025.03.03.)
63. Irimiás, A., Jászberényi, M. és Michalkó, G. (2019): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Budapest. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
64. Irimiás, A., Jászberényi, M., Michalkó, G. (2019): Az innováció szerepe a turisztikai termékfejlesztésben. In: Irimiás, A., Jászberényi, M., Michalkó, G. (szerk.): *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 9-18. <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
65. Jászberényi, M. (2019): *Vízi turizmus és közlekedés: termékek, trendek, regionalitás*. Budapest: Akadémiai Kiadó. ISBN: 978 963 454 406 7 <https://doi.org/10.1556/9789634544067>
66. Jászberényi, M. (2020): A kulturális turizmus elméleti háttere. In: Jászberényi, M. (szerk.): *A kulturális turizmus sokszínűsége*. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 11-22. ISBN: 978 963 454 522 4 <https://doi.org/10.1556/9789634545224>
67. Jászberényi, M., Boros, K., Miskolczi, M. (szerk.) (2022): *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>
68. Kalóczkai Á. 2018: Az ökoszisztéma szolgáltatások szerepe a természet értékének mérésében és a tájhasználati konfliktusok kezelésében. Doktori értekezés. Gödöllő, p. 176. <https://www.doi.org/10.14751/SZIE.2018.022>
69. Karátson, D. (2019): Tüzből született hegyvilág - Időutazás a földtani múltban. In: Bartha, D., Nagy, L., és Oroszi, S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 15-40. ISBN: 978 963 88414 1 4
70. Kelemen E., Pataki Gy. (2014): Bevezetés. In: Kelemen E., Pataki Gy. (szerk.): *Ökoszisztéma szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában*. Budapest, Gödöllő. pp. 5-13. ISBN: 978 963 269 462 7
71. Kelemen, E. (2008): Kistérségi integrációk: a vidékfejlesztés potenciális egységei. In: Bódi, F. (szerk.) *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, pp. 31–46. ISBN 978 963 7372 58 2 https://magyaramagyarert.hu/images/pdf/a_teruletfejlesztes_utjai_az_europai_unioban.pdf
72. Kelemen, E. (2013): Az ökoszisztéma szolgáltatások közösségi részvételen alapuló, ökológiai közgazdaságtani értékelése, Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola, Gödöllő, p. 190. <https://doi.org/10.14751/SZIE.2014.017>
73. Keller K. (2017): A turizmusmarketing környezete. In: Lőrincz, K. és Sulyok, J. (szerk.): *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 39-61. <https://doi.org/10.1556/9789634540601>
74. Kertész Z. I. (2019): Bakancsosok, turisták – A turistaság és a téli sportok története a Börzsönyben. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 483–501. ISBN: 978 963 88414 1 4
75. Kiss G. (2023): Összhang a tájban – Natúrparkok Magyarországon. *GeoMetodika* 7. 1. pp. 41–57. DOI: <https://doi.org/10.26888/GEOMET.2023.7.1.3>
76. Koczó J. (2013): Börzsöny anyánk, Ipoly apánk. A határvidék környezet-, gazdálkodás- és életmód története. Vámosmikola, Polski Fiat 125p Klub. p. 401. ISBN: 978-963-08-6338-4
77. Kotler, P., Bowen, J. T. és Makens, J. (2014): *Marketing for Hospitality and Tourism*. Pearson Education Limited, Harlow. p. 635. ISBN: 978 129 202 003 7

78. Kovács E., Kelemen E., Czúcz B. (2014): A természettől a jóllétig: az ökoszisztéma szolgáltatások természet- és társadalomtudományi meghatározottsága. – In: Kelemen E., Pataki Gy. (szerk.) *Ökoszisztéma szolgáltatások a természet- és társadalomtudományok metszéspontjában*. Budapest, Gödöllő. pp. 15–34. ISBN: 978 963 269 462 7
79. Kovács, E., Harangozó, G., Marjainé Szerényi, Zs., Csépanyi, P. (2015): A Natura 2000 erdők közgazdasági környezetének elemzése. Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Esztergom. p. 217 ISBN: 9786155241178
80. Kovács, E., Kelemen, E., Pataki, Gy. (2011a): Ökoszisztéma-szolgáltatások a tudományterületek és a szakpolitikák metszéspontjaiban. *Természetvédelmi Közlemények* 17: 1–11.
<https://ojs.mtak.hu/index.php/termvedkozlem/article/view/11264/9085>
81. Kovács, E., Pataki, Gy., Kelemen E., Kalóczkai, Á. (2011b): Az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalma a társadalomkutató szemszögéből. *Magyar Tudomány*. 172/7 pp. 780-787.
https://epa.oszk.hu/00600/00691/00091/pdf/mtud_2011_07_0780-0787.pdf
82. Köster U., Denkinger K. (szerk.) (2017): Living Landscapes. Europe's Nature, Regional, and Landscape Parks – model regions for the sustainable development of rural areas. Verband Deutscher Naturparke, Bonn, pp. 4-61.
https://www.europarc.org/wp-content/uploads/2018/02/Book_living-landscapes.pdf (2025.03.03.)
83. Kukely Gy., Rác A., Bárdi Á., Fehér B., Varga Gy., Dobozi E., Zábrádi Zs. (2021a): Börzsöny – Dunakanyar térségi aktív turisztikai stratégia: térségi helyzetfelmérés és értékelés. Megérte- magyar Energetikai Gazdaságtervező és Értékelő Tanácsadó Iroda Kft. p. 60.
84. Kulcsár L. (1998): Vidékfejlesztés és vidékpolitika Magyarországon. *A falu* 13: (2) pp. 5-15.
85. Lányi A., Bertényi G., Králl A. és Szabadkai A. (2013): Vidékfejlesztési politika alulnézetből. Kutatási beszámoló. Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület, Budapest, 65. p. https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/elotiszaert.hu/wp-media-folder-elotiszaert-hu/wp-content/uploads/2020/01/vidékfejlesztési_politika_alulnezetbol.pdf (2025.03.03.)
86. Lehota J. (2001): Marketingkutató az agrárgazdaságban: Mintavételi módok. Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 120-121.
87. Lengyel Z. (2019): Kisvasutak nyomában. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 469-481. ISBN: 978 963 88414 1 4
88. Lier, M.; Köhl, M.; Korhonen, K.T.; Linser, S.; Prins, K.; Talarczyk, A. (2002): The New EU Forest Strategy for 2030: A New Understanding of Sustainable Forest Management? *Forests* 13(2), 245.
<https://doi.org/10.3390/f13020245>
89. Lóska, J. (2022): A lovas turizmus újrapozicionálása a 21. századi igényekhez igazodva. In: Jászberényi, M., Boros, K., Miskolczi, M. (szerk.): *Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban*. Budapest. Akadémiai Kiadó. p. 348. <https://doi.org/10.1556/9789634548041>
90. Lőrincz, K. (2017): A turisztikai desztinációk marketingtevékenysége. In: Lőrincz, K. és Sulyok, J. (szerk.): *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 313-340. <https://doi.org/10.1556/9789634540601>
91. Madarász, E., Papp Zs. (2017): Turisztikai termék. In: Lőrincz, K. és Sulyok, J. (szerk.): *Turizmusmarketing*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 145-185. <https://doi.org/10.1556/9789634540601>
92. Magyar, Z. (2011): A Magyar Népi Kultúra Régiói. II. Felföld, Erdély, Moldva; A Magyar Népi Kultúra Régiói; M-érték Kiadó Kft.: Budapest. Volume 2, ISBN 978-963-9889-99-6.
93. Magyar, Zs., Sulyok, J. (2014): Az ökoturizmus helyzete Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 16:(2), 14–23.
94. Malhotra, N. K., Nunan, D., és Birks, D. F. (2017). Marketing Research: An Applied Approach (5th ed.). Pearson Education. p. 976.
[http://www.pmm.edu.my/zxc/2022/lib/ebok/Marketing%20Research%20An%20Applied%20Approach%20\(1\).pdf](http://www.pmm.edu.my/zxc/2022/lib/ebok/Marketing%20Research%20An%20Applied%20Approach%20(1).pdf) (2025.03.03.)
95. Mártonné Máthé, K., Császár, Zs. (2019): Valóban aktív a magyar lakosság? Aktív és ökoturisztikai keresletet és motivációt felmérő kutatás. *Turizmus Bulletin* 19(1): pp.45-57. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2019v19n1.5>
96. Matiuti M. és Bogdan A.T. (2009): Marketing of traditional product in Transylvania. *Scientific Papers Animal Science and Biotechnologies* 42: (1) pp. 483-488.
97. MEA – Millennium Ecosystem Assessment (2005) Ecosystem and Human Well-being: Synthesis. World Resource Institute, Washington DC. pp. 137.
98. Michalkó G. (2016): *Turizmológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest <https://doi.org/10.1556/9789630597173>
99. Michalkó, G. (2003): A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*. Budapest, Magyarország, 7(4), pp. 13–21.
https://igyutazunk.hu/storage/media/2022/Turizmus%20Bulletin_%C3%89vf.7_2003_04.pdf (2025.03.03.)
100. Michalkó, G. (2023): *A turizmus esszenciája*. Budapest. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634548683>

101. Miskolczi, M., Jászberényi, M. (2023): Új perspektívák a turizmusban: fejlődési irányok, konvergens trendek a 21. század hajnalán. In: Miskolczi M.: Változó perspektívák napjaink turizmusában. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 978 963 454 973 4
102. Molnár, Cs., Remenyik, B. (2017): A falusi turizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei. *Studia Mundi – Economica*. 4(5), pp. 44–59. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.05.44-59>.
103. Molnár, E., Fehér, A. (2013): Tamási leghátrányosabb helyzetű kistérség jelene és kitérés lehetőségei. *Acta Scientiarum Socialium* 38 pp. 239-254.
104. Molnár, Zs., Berkes, F. (2018): Role of traditional ecological knowledge in linking cultural and natural capital in cultural landscapes. – In: Maria Luisa Paracchini, Pier Carlo Zingari és Carlo Blasi: *Reconnecting Natural and Cultural Capital*. Publications Office of the European Union, Luxembourg, pp. 183-193. <https://data.europa.eu/doi/10.2788/258513>
105. Monspart-Molnár Zs., Pécsi Zs., Vágány Z. (2015): Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése. Módszertani kézikönyv Herman Ottó Intézet, Budapest, p. 107.
106. N.a. 2016. Értékekre hangolódva – A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve, Budapest: Nemzeti Művelődési Intézet. p. 122. ISBN 978-963-651-502-7 https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/10/E%CC%81rte%CC%81kekre-hangolo%CC%81dva_egyben.pdf (2025.03.03.)
107. Nagy, J. (2019): Védett és védendő értékek a lomboszat alatt - A Börzsöny növényvilága. In: Bartha, D., Nagy, L., és Oroszi, S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 171-197. ISBN: 978 963 88414 1 4
108. Nagy, L. (2019): Hóviharoktól a zivatárookig – A Börzsöny klíma képei. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 97–109. ISBN: 978 963 88414 1 4
109. Natúrpark-hálózat Konceptió – Agrárminisztérium. (2021): A magyarországi natúrpark-hálózat koncepciója. Agrárminisztérium. p. 38. https://termeszetvedelem.hu/wp-content/uploads/2022/01/Naturparki_koncepcio_2021_web.pdf (2025.03.03.)
110. Nemes Nagy, J. (2017): *Terek, helyek, régiók*. Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 350. ISBN 978 963 05 9864 4 <https://doi.org/10.1556/9789630598644>
111. Newing H., Eagle C.M., Puri R., Watson C.W. 2011: Conducting research in conservation – A social science perspective. Routledge, New York, p. 376
112. NŐSZTÉP – Csákvári, E., Fabók, V., Babai, D., Dósa, H., Kisné Fodor, L., Jombach, S., Kelemen, E., Tormáné Kovács, E., Könczey, R., Mártonné Máthé, K., Michalkó, G., Remenyik, B., Tanács, E., Valánszki, I., Zölei, A. (2021): A gyalogos természetjárás és gombászás mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatások értékelése – Az ökoszisztéma-állapottól a ténylegesen igénybe vett ökoszisztéma-szolgáltatás értékelésig. A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU biológiai sokféleség stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok projekt, Ökoszisztéma-szolgáltatások projektelem. Budapest, Agrárminisztérium p. 119. <https://doi.org/10.34811/osz.rekreacio.tanulmany> (2025.03.03.)
113. NTS – Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 – Turizmus 2.0. (2021): Magyar Turisztikai Ügynökség. p. 452. https://mtu.gov.hu/dokumentumok/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf (2025.03.03.)
114. OECD (2001): Territorial Outlook, OECD Publications Service, Paris <https://doi.org/10.1787/9789264189911-en>
115. Oláh M. (szerk.) (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói, NYICITA Alapítvány, p. 424. ISBN:978-963-12-8048-7
116. Orosz Gy. (2020): Természeti potenciálok térségi használatának vizsgálata és a területi kohézió. Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola, természettudományok / környezettudományok. 188 p. <https://doi.org/10.14751/SZIE.2020.019>
117. Orosz Gy., Barcsi A. (2019): Természeti adottságok szerepe a területfejlesztésben a komplex programmal fejlesztendő magyarországi járásek esetében *Tájökológiai Lapok* (1589-4673): 17 2 pp. 209-218. <https://doi.org/10.56617/tl.3518>
118. Palásti, P., Kerepeczki, É. (2018): A Biharugrai halastórendszer ökoszisztéma szolgáltatásai a helyiek szemszögéből-többszemponút szocio-kulturális értékelés. *Természetvédelmi Közlemények*. 24. pp. 141-159. <https://doi.org/10.20332/tvk-jnatconserv.2018.24.141>
119. Paletto, A., Guerrini, S., De Meo, I. (2017): Exploring visitors' perceptions of silvicultural treatments to increase the destination attractiveness of peri-urban forests: A case study in Tuscany Region (Italy). *Urban Forestry & Urban Greening* 27, 314–323. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.06.020>
120. Patton, M.Q. (2002): Qualitative Research és Evaluation Methods. Sage Publications, London, p. 598.

121. Pekár, I., Harmos, K., Ispánné Péter, É. (2014): Képek a Cserhát Natúrparkból. Cserhát Natúrparkért Közhasznú Alapítvány. Hollókő.
122. Pentz M. (2021): Tematikus útvonalak a gasztronómia jegyében – esély a kisebb települések számára – esettanulmány a németországi tematikus útvonalak köréből. In: Gonda, Tibor (szerk.) *A vidéki örökségi értékek szerepe az identitás erősítésében, a turizmus- és vidékfejlesztésben*. Orfűi Turisztikai Egyesület, Orfű. pp. 197–212. ISBN: 978 963 429 699 7 <https://orfu.hu/wp-content/uploads/A-VID%C3%89KI-%C3%96R%C3%96KS%C3%89GI-%C3%89RT%C3%89KEK-SZEREPE-AZ-IDENTIT%C3%81S-ER%C5%90S%C3%8DT%C3%89S%C3%89BEN-A-TURIZMUS-%C3%89S-VID%C3%89KFEJLESZT%C3%89SBEN.pdf> (2025.05.19.)
123. Pentz, M. (2023): A vidéki örökségi értékek innovatív turisztikai hasznosítási lehetősége a tematikus utak segítségével. *Területfejlesztés és Innováció* 16(1), 23–33. <https://doi.org/10.15170/terinno.2023.16.01.03>
124. Pilli, R.; Pase, A. (2018): Forest Functions and Space: A Geohistorical Perspective of European Forests. *IForest- Biogeosciences and Forestry*. 11, 79–89. <https://doi.org/10.3832/ifor2316-010>
125. Piskóti I. (2016): Régió- és településmarketing. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 978 963 05 9726 5
126. Piskóti, I., Dankó, L., Nagy, K., Szakál, Z., Molnár, L. (2015): Identitás és márka-modellek alkalmazása hátrányos helyzetű kistérségekben. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek* 12(2), 33–48.
127. Puczkó, L., Rázt, T. (2011): *Az attrakciótól az élményig – A látogatómenedzsment módszerei*. Akadémia Kiadó, Budapest. p. 341. ISBN: 978 963 058 984 0 <https://doi.org/10.1556/9789630598835>
128. Ram, Y., Smith, M. K. (2019): An assessment of visited landscapes using a Cultural Ecosystem Services framework, *Tourism Geographies*, 24(4-5), 523-548. <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1522545>
129. Rammo, M., Karoles, K., Maran, K., Jansen, J., Almik, A., Rammo, R. (2004): Visitor Surveys and Visitor Impact Monitoring in Recreational Areas in State Forests of Estonia. in T. Sievänen et al. (szerk.) *Policies, methods and tools for visitor management: proceedings of the Second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas*, June 16-20, 2004, Rovaniemi, Finland. Helsinki: Finnish Forest Research Institute, pp. 397–399. https://mmv.boku.ac.at/refbase/files/rammo_marge_karole-2004-visitor_surveys_and.pdf (2025.03.03.)
130. Rázt, T. (2023): Felelősségteljes turizmus: Lehetőségek és kihívások a poszt-Covid korszakban. Székesfehérvár. Kodolányi János Egyetem. p. 200. ISBN: 978 615 507 570 4 https://www.kodolanyi.hu/images/tartalom/File/kiadvanyok/felelossegteljes_turizmus.pdf
131. Ray, C. (1998): Culture, intellectual property and territorial rural development. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 3–20. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00060>
132. Ray, C. (1999): Towards a meta-framework of endogenous development: Repertoires, paths, democracy and rights. *Sociologia Ruralis*, 39(4), 522–537. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00122>
133. Rechnitzer, J., Smahó, M. (2011): *Területi politika*. Budapest: Akadémiai Kiadó (Modern regionális tudomány szakkönyvtár), pp. 457.
134. Rechnitzer, J., Smahó, M. (2016): *Területi politika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. p. 456. ISBN: 978 963 059 829 3 <https://doi.org/10.1556/9789630598293>
135. Rovira, M., Garay, L., Górriz-Mifsud, E., Bonet, J.-A. (2022): Territorial Marketing Based on Non-Wood Forest Products (NWFPs) to Enhance Sustainable Tourism in Rural Areas: A Literature Review. *Forests* 13(8), 1231. <https://doi.org/10.3390/f13081231>
136. Rössler M. (2006): World Heritage cultural landscape: A UNESCO flagship programme 1992-2006. *Landscape Research* 31: pp.333-353. <https://doi.org/10.1080/01426390601004210>
137. Ruff J., Standovár T. (2019): A természetesség jegyében, mégis gazdaságosan – folyamatos erdőborítás üzemi léptékben. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 579-591. ISBN: 978 963 88414 1 4
138. Sarudi, Cs. (2003): *A térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció*. Agroinform Kiadó, Budapest; Kaposvári Egyetem, Kaposvár. p 308. ISBN: 963 502 783 4
139. Schaich H., Bieling K. és Plieninger T. (2010): Linking ecosystem services with cultural landscape research. *GAIA - Ecological Perspectives for Science and Society* 19/4: pp. 269-277. <https://doi.org/10.14512/gaia.19.4.9>
140. Schmitt, B. (1999): Experiential Marketing. *Journal of Marketing Management*, 15(1–3), 53–67. <https://doi.org/10.1362/026725799784870496>
141. Skłodowski, J., Gołos, P., Skłodowski, M., Ožga, W. (2013): The preferences of visitors to selected forest areas for tourism and recreational purposes. *Forest Research Papers* 74, 293–305. <https://doi.org/10.2478/frp-2013-0028>

- 142.Šodková, M.; Purwestri, R.C.; Riedl, M.; Jarský, V.; Hájek, M. (2020): Drivers and Frequency of Forest Visits: Results of a National Survey in the Czech Republic. *Forests* 11, 414. <https://doi.org/10.3390/f11040414>
- 143.Sotirov, M. és Arts, B. (2018): Integrated Forest Governance in Europe: An Introduction to the Special Issue on Forest Policy Integration and Integrated Forest Management. *Land Use Policy* 79, 960–967. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.03.042>
- 144.Stimson R. J., Stough R. R., Nijkamp P. (2011): Endogenous Regional Development. In R. Stimson, R. R. Stough, és P. Nijkamp (szerk.): *Endogenous Regional Development: Perspectives, Measurement and Empirical Investigation* pp. 1-19.
- 145.Sulyok, J. (2001): Ökoturizmus. *Turizmus Bulletin*. Budapest, Magyarország, 5(4), pp. 17–20. https://igyutazunk.hu/storage/media/2022/Turizmus%20Bulletin_%C3%89vf.5_2001_04.pdf (2025.03.03.)
- 146.Sulyok, J. (2002): Ökoturizmus Németországban. *Turizmus Bulletin*. Budapest, Magyarország, 6(2), pp. 25–28. https://igyutazunk.hu/storage/media/2022/Turizmus%20Bulletin_%C3%89vf.6_2002_02.pdf (2025.03.03.)
- 147.Summers J.K., Smith L.M., Fulford R.S. és de Jesus Crespo R. (2018): The role of ecosystem service sin community well-being. In: Hufnágel L. (szerk.): *Ecosystem Services and Global Ecology*. London. pp. 145-168. ISBN: 978 1 78923 738 2 <https://doi.org/10.5772/intechopen.74068>
- 148.Szakály, O. (2019): Gasztroturizmus. In: Irimiás, A., Jászberényi, M., Michalkó, G. (szerk.). *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Akadémia Kiadó, Budapest. pp. 62-75. ISBN 978 963 454 408 1 <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
- 149.Szakmai Konceptió – Vidékfejlesztési Minisztérium. (2013): A magyarországi natúrparkok szakmai koncepciója. Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása. Vidékfejlesztési Minisztérium. p. 36. https://www.pannonia.hu/wp-content/uploads/Naturpark_koncepcio_140116_elfogadott_m.pdf (2025.03.03.)
- 150.Szeberényi J. (2019): Egy roncsvulkán világa – A Börzsönyi tájak. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 63-86. ISBN: 978 963 88414 1 4
- 151.Szlávik, J., Csáfor, H., Szép, T. (2014): A fenntarthatóság szempontjainak megjelenése a területfejlesztésben – két Észak-magyarországi megye területfejlesztési koncepciójának példáján. *Közgazdász fórum* 17: (119-120) pp. 182-210.
- 152.Szőllősi L., Szűcs I., Molnár Sz., Ladányi K. 2014: A helyi kézműves termék-előállítás és –forgalmazás során felmerülő együttműködés lehetőségeinek egyes kiemelt turisztikai vonzerővel rendelkező Erdélyi településeken. *Journal of Central European Green Innovation* 2 (3) pp. 111-134.
- 153.Szővényi G., Harnos K., Nagy B. (2013): The Orthoptera fauna of Cserhát Hills and its surroundings (North Hungary). *ARTICULATA* 28 pp. 69-90.
- 154.Tormáné Kovács, E., Mihók, B., Fabók, V., Margóczy, K., Kalóczkai, Á., Kasza, V., Nagyné Grecs, A., Bankocis, A., Mile, O. (2022): Ökoturisztikai fejlesztést megalapozó kérdőíves felmérés a Felső-kiskunsági szikes tavakat látogatók körében. *Természetvédelmi Közlemények* 28, pp. 86–107, <https://doi.org/10.20332/tvk-jnatconserv.2022.28.86>
- 155.Tóth, F., Jancsovszka, P., Kerepeczki, É., Kelemen, E. (2017): A Biharugrai-halastavak ökoszisztéma-szolgáltatásainak szociokulturális értékelése. *Természetvédelmi Közlemények*. 23. pp. 224-241. <https://doi.org/10.20332/tvk-jnatconserv.2017.23.224>
- 156.Tömöri, M., Michalkó, G. (2019): A bevásárlóturizmus. In: Irimiás, A., Jászberényi, M. és Michalkó, G.: *A turisztikai termékek innovatív fejlesztése*. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 31-49. ISBN 978 963 454 408 1 <https://doi.org/10.1556/9789634544081>
- 157.UNWTO (2018): 2017 Annual Report. UNWTO, Madrid, <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419807>
- 158.Vojnits, A. és Csóka, Gy. (2019): A havasi cincértől a gímbikáig - Változatos állatvilág. In: Bartha, D., Nagy, L., és Oroszi, S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 199-252. ISBN: 978 963 88414 1 4
- 159.Vojtkó A. (2008): Észak-magyarországi-középhegység. In: Király, G; Molnár, Zs; Bölöni, J; Csiky, J; Vojtkó, A (szerk.): *Magyarország földrajzi kistájainak növényzete*. Vácrátót, Magyarország: MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (ÖBKI) pp. 177-238.
- 160.Vosátka, M. (1978): „Természetjárók enciklopédiája”. Madách Könyv- és Lapkiadó. Pozsony. p. 342.
- 161.World Tourism Organization (2012): *Global Report on Food Tourism*. UNWTO, Madrid, p. 68. https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2019-09/food_tourism_ok.pdf

Internetes források

- 162.http1: <https://naturparkok.hu/naturparkok-magyarorszagon/>
163.http2: <https://cices.eu/>
164.http3: <https://aofk.hu/kerekparos-turisztikai-projektek/>
165.http4: <https://horizontbike.hu/>
166.http5: <https://nemzetiparkitermek.hu/vedjegy/>
167.http6: <https://www.hungarikum.hu/hu/content/mik-azok-hungarikumok-0>
168.http7: <https://www.ipolyerdo.hu/borzsonyi-erdeszeteink>
169.http8: <https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/tablo/5>
170.http9: <https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/themeSelector.jsp?lang=hu>
171.http10: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vizualizaciok/a-telepulesek-legfontosabb-adatai/>
172.http11: <https://natura2000.eea.europa.eu/>
173.http12: <https://whc.unesco.org/en/list/401>
174.http13: <https://zoldut.cserhatnaturpark.hu/tartalom/termeszeti-ertek.php?id=6>
175.http14: <https://www.bnpi.hu/hu/hollokoi-tajvedelmi-korzet>;
176.http15: <https://www.bnpi.hu/hu/kelet-cserhati-tajvedelmi-korzet>
177.http16: <http://www.ipolyerdo.hu/cserhati-erdeszeteink>
178.http17: <https://www.qcamap.org/ui/en/home>
179.http18: <https://welovebudapest.com/cikk/2025/01/21/gasztro-omami-es-rozmaring-nagymaros-etterem-dunakanyar/>

Jogsabályok

- 180.1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről
181.1550/2017. (VIII. 18.) Korm. határozat a Dunakanyar kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról, valamint a térségben megvalósítandó egyes fejlesztésekről.
182.1996. évi LIII. törvény a természet védelméről.
183.6/2020. (III. 25.) AM rendelet a natúrparkok létrehozásáról és működéséről.
184.2009. évi XXXVII. törvény az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról.
185.2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról.
186.2018. évi CXXXIX. törvény Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről.

9.2. Ábrajegyzék

1. ábra: A disszertáció fogalmi kerete (kékkel jelölve, amelyek nemcsak természethez köthetőek)	20
2. ábra: A Börzsöny égtáji felosztása és a védett területek	25
3. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek OTTrT erdő övezete	27
4. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek állandó népesség száma	28
5. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek korcsoport szerinti népesség megoszlása 2022-ben	29
6. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek legmagasabb iskolai végzettsége szerinti népesség megoszlás 2022-ben	29
7. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek hovatartozás szerinti népesség megoszlás 2022-ben	30
8. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek gazdasági aktivitás szerinti népesség megoszlás 2022-ben	31
9. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek belföldi oda- és elvándorlások számának különbsége	32
10. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek regisztrált vállalkozások száma mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területen	32
11. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek regisztrált őstermelők száma	33
12. ábra: A Börzsöny általam kutatott településeinek regisztrált szálláshely-szolgáltatással, vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma	33
13. ábra: A főváros közúti elérési ideje a Börzsöny általam kutatott településeiről	34
14. ábra: A Cserhát natúrpark települései és védett területei	36
15. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek OTTrT erdő övezete	38
16. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek állandó népesség száma	39
17. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek korcsoport szerinti népesség megoszlása 2022-ben	39
18. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek legmagasabb iskolai végzettsége szerinti népesség megoszlás 2022-ben	40
19. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek hovatartozás szerinti népesség megoszlás 2022-ben	41
20. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek gazdasági aktivitás szerinti népesség megoszlás 2022-ben	41
21. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek belföldi oda- és elvándorlások számának különbsége	42
22. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek regisztrált vállalkozások száma mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat területen	43
23. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek regisztrált őstermelők száma	43
24. ábra: A Cserhát általam kutatott településeinek regisztrált szálláshely-szolgáltatással, vendéglátással foglalkozó vállalkozások száma	44
25. ábra: A főváros közúti elérési ideje a Cserhát általam kutatott településeiről	44
26. ábra: A doktori kutatás folyamatábrája	47
27. ábra: A válaszadók által megadott három kifejezésből generált szófelhők a két területről (a) Börzsöny, (b) Cserhát	54
28. ábra: A természeti értékek állapota a kérdőívet kitöltők válaszai alapján	55
29. ábra: A kérdőívet kitöltők preferenciája a túra partnerek vonatkozásában	57
30. ábra: A válaszadók által használt közlekedési eszközök a helyszínek felkereséséhez	58
31. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai a tömegközlekedési eszközök menetidejével kapcsolatban	59
32. ábra: A válaszadók által igénybe vett szálláshely típusok	60
33. ábra: Infografika, amely a Börzsöny egyes településeit felkereső válaszadók számát és a lakóhelytől való távolságot is szemlélteti	61
34. ábra: Infografika, amely a Cserhát egyes településeit felkereső válaszadók számát és a lakóhelytől való távolságot is szemlélteti	62
35. ábra: A Börzsöny és a Cserhát látogatásának fő céljai	64
36. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai arról, hogy milyen jóléti lehetőséget biztosít számukra a meglátogatott térség	65
37. ábra: A mintaterületek látogatásának fő vonzó tényezői	66
38. ábra: A kérdőívet kitöltők válaszai az igénybe vett szolgáltatásokról	68
39. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei a természethez kapcsolódó turisztikai fejlesztésekkel kapcsolatban	70
40. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei az egyéb turisztikai fejlesztési lehetőségekkel kapcsolatban	80
41. ábra: A fejlesztési lehetőségek csoportosítása a koncepcionális keret mintája alapján	95

9.3. Táblázatjegyzék

1. táblázat: A szakirodalomból, internetes forrásokból összegyűjtött természeti és természethez kötődő turisztikai értékek a két mintaterület vonatkozásában.....	45
2. táblázat: Az interjúalanyok főbb kategóriáinak ismertetése.....	48
3. táblázat: A kérdőívet kitöltők demográfiai adatai	50
4. táblázat: Az interjúalanyok által említett természeti és természethez kötődő turisztikai értékek.....	51
5. táblázat: Az interjúalanyok által említett természeti értékekre építő turisztikai fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban.....	72
6. táblázat: Az interjúalanyok által említett helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban.....	76
7. táblázat: Az interjúalanyok által említett egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban.....	81

9.4. Összevont interjúfónál (Börzsöny és Cserhát)

A kérdések végén zárójelben „B” betűvel jelöltem a Börzsönyben, „Cs” betűvel a Cserhátban feltett kérdéseket.

Add meg, hogy kinek szól az interjúfónál: polgármesterek, erdészek, természetvédelmi, turisztikai és kistérségi szakemberek

<u>Dátum:</u>	<u>Időtartam:</u>	<u>Település:</u>
<u>Név:</u>	<u>Telefon:</u>	<u>Életkor:</u>
<u>Iskolázottság:</u>	<u>Tanult szakmája:</u>	<u>Foglalkozása:</u>

Mióta lakik a településen? Szeret itt élni? Miért? (B, Cs)

Ha vendége érkezik, mit mutatna meg a településen? És a település tágabb környezetében? (B, Cs)

Mit jelent Önnek a térség? □ **térképet nyomtatni a lehatároláshoz!**

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

Táj, természet

Milyen természeti értékek vannak a térségben (szomszédos településeken)? (B, Cs)

Ön szerint általánosságban mi jellemzi itt a tájat, ezt a vidéket? Milyenek a természeti adottságai? (B, Cs)

Ön szerint mennyire kötődnek a lakosok a térség természeti környezetéhez? (Mennyire fontos a lakosoknak a térség természeti környezete?) (B, Cs)

Mit ad a természet a helyi embereknek, milyen javakat? Hogyan használják ezeket a természeti javakat? (B, Cs)

Természetvédelem

Mit gondol, milyen a természeti értékek állapota? Kellene-e javítani, rehabilitálni? Voltak-e ilyen irányú projektek, kezdeményezések? (B, Cs)

Kinek a tulajdonában vannak a természeti szempontból értékes területek? (B, Cs)

Van-e valamilyen kapcsolat a nemzeti park igazgatósággal? (B, Cs)

A nemzeti park igazgatóság a térségben milyen szerepet tölt be? (B, Cs)

A természeti állapot megőrzése érdekében milyen lépéseket tesz a nemzeti park igazgatóság?

Volt-e olyan fejlesztése a nemzeti park igazgatóságnak, amely a természeti értékek megóvása szempontjából jelentős? (B, Cs)

Mit gondol a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság munkájáról? (B)

Mit gondol a Bükk Nemzeti Park Igazgatóság munkájáról? (Cs)

Erdő, Erdőgazdálkodás

Mit jelent Önnek a térség környezetében lévő **erdő**? (B, Cs)

Mit gondol, milyen az erdők állapota? Kellene-e javítani, rehabilitálni? Milyen módon? Voltak-e ilyen irányú projektek, kezdeményezések? (B, Cs)

Kinek a tulajdonában/kezelésében/használatában vannak az erdőterületek? (B, Cs)
 Van-e valamilyen kapcsolat az erdőgazdálkodó szervezettel? (B, Cs)
 Az erdőgazdálkodó a térségben milyen szerepet tölt be? (B, Cs)
 A természeti állapot megőrzése érdekében milyen lépéseket tesz az erdőgazdálkodó? (B, Cs)
 Volt-e olyan fejlesztése az erdőgazdálkodónak, amely a természeti értékek megóvása szempontjából jelentős? (B, Cs)

Mezőgazdálkodás, helyi termék

Milyen típusú gazdálkodásra alkalmas ez a táj, ez a vidék? (B, Cs)
 Mit ad Önnek a térség környezetében lévő **szántó/rét/gyümölcsös**? (B)
 A helyi gazdálkodók mennyire élnek összhangban a tájjal? (B, Cs)
 Jellemző-e a vidékre a természetközeli mezőgazdálkodás? Ez miben nyilvánul meg? (B, Cs)
 Foglalkozik-e valaki a térségben ökogazdálkodással, biogazdálkodással? Rendelkezik-e valaki minősítéssel? (B, Cs)
 Van-e a térségben olyan, aki a természet adta javakat (gyűjtögetés: gomba, csipkebogyó, gyógynövények) felhasználja, illetve feldolgozza és árusítja? (B, Cs)
 Ismer-e helyi tájfajta gyümölcsöket, zöldségeket, szőlőt? Foglalkozik-e ezzel valaki a településen/térségben? Van-e olyan, aki a térség szempontjából valamilyen különleges zöldséget, gyümölcsöt termeszt? (B)
 Vannak-e legelő állatok a térségben? Ezek közül van-e olyan gazdálkodó, aki őshonos állatokkal foglalkozik? (B, Cs)
 Vannak-e olyan mezőgazdasági termékek, melyeket helyben feldolgoznak? (B)
 Van-e a térségben helyi piac? Ön szerint hozzájárulna a helyiek könnyebb boldogulásához? (B, Cs)

MÚLT – Természeti értékek és gazdálkodás

Mit adott a természet a térség helyi embereinek gyerekkorában? (B, Cs)
 Hogyan használták a helyiek a természet adta javakat gyerekkorában? (B, Cs)
 Ön szerint mennyire kötődtek a település lakosai a település természeti környezetéhez gyerekkorában? (B)
 Önnek személy szerint mit jelentett a táj gyerekkorában? Mit adott Önnek a táj? (B, Cs)
 Mit jelentett/adott Önnek a település környezetében lévő **szántó/rét/erdő** gyerekkorában? (B)
 Ön szerint általánosságban mi jellemezte itt a tájat, ezt a vidéket? Milyenek voltak az adottságai? (B, Cs)
 A helyi gazdálkodók mennyire éltek összhangban a tájjal gyerekkorában? (B)

Milyen változáson ment át a táj gyerekkora óta? Ön szerint a változás hatással van-e az emberek életére, a gazdálkodásra, a megélhetésre? Ha igen, hogyan? (B, Cs)

Természeti értékekhez kötődő kulturális értékek

Van-e a településen Ön szerint olyan épület, emlékmű, köztéri alkotás, mely a természethez kötődik valamilyen formában? (B, Cs)
 Vannak-e jelentős szakrális/vallási emlékművek a településen? Ezek kötődnek valamilyen formában a természethez? Szoktak-e ezekhez túrát/zarándoklatot/kirándulást szervezni? (B, Cs)
 A település kulturális csoportjai közül kötődik-e valamelyik a természethez? (hagyományőrző, népművészeti, színjátszókör, kórus, felolvasókör stb.) (B)

Milyen természethez kötődő hagyományokat őriznek? (B)
Vannak-e hagyományőrző helybeliek? (B)
Milyen a testvér-települési kapcsolat? Szoktak-e közös programokat szervezni? Milyeneket? (B, Cs)
Köthető-e valamelyik a természethez? (B)

TÉRSÉG

Általánosságban

Mi az a három szó, ami először eszébe jut a térségről? (B, Cs)
Mi az a három szó, ami először eszébe jut a térségről természeti szempontokat figyelembe véve? (B, Cs)
Van-e helyi termék védjegy? Van-e helyi/térségi brand? (B, Cs)
Van-e olyan gazdálkodó a településen, a térségben, aki nemzeti parki védjeggyel ellátott terméket állít elő? (B, Cs)
Ön szerint mi a térség legfontosabb erénye, pozitívuma? (B, Cs)
Ön szerint mi a térség legnagyobb problémája, hiányossága? (B, Cs)

Közösség

Milyen együttműködések vannak a térség települései között? Miben mutatkozik ez meg? (B, Cs)

- Van-e a **környezeti nevelésben** térségi együttműködés? (B, Cs)
- Van-e a **kulturális programokban** térségi együttműködés? (B, Cs)
- Van-e a **turizmusban** térségi együttműködés? (B, Cs)
- Van-e a **természeti értékek megőrzésében** térségi együttműködés? (B, Cs)
- Van-e valami **másban** térségi együttműködés? Vannak-e kifejezetten természeti indíttatású kezdeményezések/programok? Van-e az iskolában valamilyen természethez kötődő program, szakkör? (B, Cs)

Van-e olyan civil szervezet, amely a természeti értékek megőrzésére jött létre? (B)
Be lehet-e vonni a fiatalokat a térség életébe, ezen belül természeti értékekhez kötődő közösségi folyamatokba, kezdeményezésekbe? (B, Cs)
Milyen közösségi kezdeményezésről, helyi összefogásról tud a térségben, amelyek a megélhetést szeretnék fellendíteni? Van-e olyan ezek közül, amely a természeti értékekhez köthető? (B)

Társadalom

Az Ön települése tart-e kapcsolatot az alábbi szervezetekkel?

- **Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület?** Vannak-e közös szervezésű programok? Részt vesznek-e közös projektekben? Tervez-e a jövőben valamilyen együttműködést? (B)
- **Szobi Kistérség Önkormányzatainak Többcélú Társulása?** (B)
- **Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság?** (B)
- **Ipolyerdő Zrt.?** (B, Cs)
- **Ipolymente-Börzsöny Natúrpark Egyesület?** (B)
- **Ister-Granum Kft.?** (B)
- **Magyar Természetjáró Szövetség?** (B, Cs)
- **Magyar Nemzeti Vidékfejlesztési Hivatal?** (B)
- **I love Dunakanyar honlap üzemeltetője?** (B)

- **Dunakanyargo?** (B)
- **Cserhát Natúrpark?** Vannak-e közös szervezésű programok? Részt vesznek-e közös projektekben? Tervez-e a jövőben valamilyen együttműködést? (Cs)
- **Balassagyarmati Kistérség Többcélú Társulása?** (Cs)
- **Bükki Nemzeti Park Igazgatóság?** (Cs)

A felsorolt szervezeteken kívül kit tekint jelentős térségi szereplőnek? (B, Cs)

Gazdaság

Ön szerint elegendő munkahelyet teremtenek a térségben működő vállalkozások a helyi lakosok számára? Van-e olyan, amely a természeti értékekre alapoz? (B)

Milyen nagyobb fejlesztések voltak a térségben? Ezek közül épített-e valamelyik a természeti értékekre? Volt-e a térségben olyan fejlesztés, amely károsította a természetet valamilyen formában? (B, Cs)

Ön tapasztalt-e az elmúlt 10 évben fellendülést a térség életében? Mi volt az? (B, Cs)

Jellemző-e a térségre az infrastrukturális hiányosságok? Ha igen, miben mutatkozik meg? Vannak-e ennek megszüntetésére irányuló projektek, fejlesztések? (B)

Véleménye szerint a térség fejlődésében milyen szerepe van...

- ...helyi vállalkozóknak/vállalkozásoknak? (B)
- ...a térségben megjelenő befektetőknek? (B)
- ...a térségben működő civil szervezeteknek? (B)
- ...a természeti környezetnek? (B)
- ...másnak? (B)

Mi segítené elő a térség gazdasági életének fellendülését? (B, Cs)

Ön szerint a természeti értékek hozzájárulnának a térség gazdasági fellendüléséhez? Ha igen, hogyan? (B, Cs)

Turizmus

Ön szerint mit ad a térség természeti környezete az ide látogató turistának/kirándulónak? Miért látogatnak el a térségbe? (B, Cs)

Ön szerint kik a fő turisztikai szereplők a térségben? Ezek közül köthető-e valamelyik a természethez kapcsolódó turizmushoz? (B, Cs)

Milyen célcsoportok érkeznek a térségbe? (családosok, bakancsos, biciklis turisták) (B, Cs)

A helyi szálláshelyek mennyire alapoznak a természeti értékekre? (B)

Van-e valamilyen helyi specialitású étel/ital, ami a térségre jellemző? (B, Cs)

Felhasználják-e a térség helyi termékeit vagy természeti értékeit az ételek elkészítéséhez? (B)

Vannak-e természethez köthető kézművesek, mesteremberek? Kik azok, mit készítenek? (B, Cs)

Milyen térségi szervezésű programok/rendezvények vannak? Vannak-e direkt a természethez köthető térségi rendezvények? (B)

Van-e látogatóközpont a térségben? Van-e erdei iskola a térségben? Van-e tanösvény a térségben? Hol? Ismer-e túravezetőt a térségben? (B, Cs)

Értékleltár, hungarikumok

Van-e térségi értéktár? Ha igen, van-e benne olyan elem, amely a természeti/táji értékekhez kötődik? Felmérték-e az egyedi tájértékeket? (B, Cs)

Vannak-e olyan térségi népművészeti/természeti/kulturális értékek, amelyeket érdemesnek tartana a megyei értéktárakba való emeléshez? (B)

Vannak-e olyan térségi népművészeti/természeti/kulturális értékek, amelyeket érdemesnek tartana a Hungarikum címre? (B)

Ön szerint milyen célt szolgálna egy térségi értékleltár? Mihez járulna hozzá? Mire lehetne használni? (B)

Fejlődés, jövőépítés

Mit gondol, hogyan fog kinézni ez a táj, ez a vidék 20 év múlva? (B, Cs)

Milyen tájat szeretne az unokáira hagyni? Milyen változásokat látna szívesen? (B, Cs)

A változásokban Ön szerint kinek kellene szerepet vállalnia? (B)

Milyen vállalkozást tartana életképesnek a településen? (B, Cs)

Hogyan lehetne a természeti értékeket felhasználni a térség fejlődése érdekében? (B, Cs)

Ön szerint lehetne-e olyan vállalkozást működtetni, amely a természeti értékekre alapoz? (B, Cs)

Ön szerint mi lenne a legfontosabb jövőbeli fejlesztés a térségben? (B, Cs)

A térségben élők életminőségének fejlesztése szempontjából mire lenne szükség? (B, Cs)

Tud-e valakit ajánlani további interjúk készítésére? (B, Cs)

9.5. Összevont kérdőív (Börzsöny és Cserhát)

A kérdések végén zárójelben „B” betűvel jelöltem a Börzsönyben, „Cs” betűvel a Cserhátban feltett kérdéseket.

Kedves Túrázó! Kedves Kitöltő!

Havel Alexandra vagyok a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (korábban Szent István Egyetem) doktorandusz hallgatója. Doktori kutatásom témája a természeti értékekre alapozott térségfejlesztés, melynek egyik kiválasztott kutatási területe a Börzsöny/ Cserhát. Kérem, anonim válaszával járuljon hozzá dolgozatom megvalósításához. A kérdőív kitöltése mindössze 10-15 percet vesz igénybe.

Köszönöm, hogy kitöltésével segíti munkámat!

1. Látogatás körülményei

1.1.Évszakonként milyen gyakran jár a Börzsönyben/Cserhátban? (B, Cs)

	tél	tavas	nyár	ősz
naponta				
hetente				
hetente többször				
havonta				
havonta többször				
évente				
évente többször				
ritkábban, mint évente				

most jártam itt először				
itt lakom				
itt dolgozom				
nem voltam még				

1.2. Általában mennyi időt tölt a Börzsönyben/Cserhátban egy látogatása alkalmával? (B, Cs)

- néhány órát
- egy napot
- néhány napot
- egy hetet
- több hetet vagy hosszabb időt
- itt lakom, itt dolgozom
- változó
- itt lakom
- itt dolgozom

1.3. Többszöri látogatás esetén egy évben összesen mennyi időt tölt a Börzsönyben/ Cserhátban? (B, Cs)

- néhány órát
- egy napot
- néhány napot
- egy hetet
- több hetet
- egy hónapot
- több, mint egy hónapot
- itt lakom, itt dolgozom
- itt lakom
- itt dolgozom

1.4. Ön szerint melyik évszakban túlszűfolt a Börzsönt? Több választ megjelölhet. (B)

- tél
- tavasz
- nyár
- ősz

1.5. Kikkel látogatja meg a Börzsönt/ Cserhátot? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- családtagokkal
- barátokkal
- egyedül
- csoporttal (iskolai, szervezett, szakmai)
- egyéb, éspedig.....

1.6. Mivel érkezik általában a Börzsönybe/ Cserhátba? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- autóval
- vonattal
- busszal
- kerékpárral
- gyalog
- vízi járművel (B)
- egyéb...

1.7. Amennyiben az előző kérdésnél az autó lehetőségét jelölte meg, Ön mennyire elégedett a parkolóhelyek mennyiségével? (B)

- 1 nagyon elégedetlen vagyok
- 2 elégedetlen vagyok
- 3 megfelelő
- 4 elégedett vagyok
- 5 nagyon elégedett vagyok

1.8. Ön szerint milyen az autók aránya a Börzsönyben/ Cserhátban? (B, Cs)

- 1 túl sok az autó
- 2 sok az autó
- 3 közepes, megfelelő
- 4 kevés az autó
- 5 nagyon kevés az autó

1.9. Amennyiben az előző kérdésnél valamelyik tömegközlekedési lehetőséget is megjelölte, Ön mennyire elégedett a buszok menetidejével? (B, Cs)

- 1 nagyon elégedetlen vagyok
- 2 elégedetlen vagyok
- 3 megfelelő
- 4 elégedett vagyok
- 5 nagyon elégedett vagyok

1.10. Amennyiben az előző kérdésnél valamelyik tömegközlekedési lehetőséget is megjelölte, Ön mennyire elégedett a vonatok menetidejével? (B, Cs)

- 1 nagyon elégedetlen vagyok
- 2 elégedetlen vagyok
- 3 megfelelő
- 4 elégedett vagyok
- 5 nagyon elégedett vagyok

1.11. Milyen az egyes Börzsönyi részek megközelíthetősége? (B)

	1 – nagyon nehézkés , rossz	2 – nehéz kes	3 – közepes	4 – könnyű	5 – nagyon könnyű, jó	nem tudom/ nem válaszolok
Észak (Tésa, Kemence, Bernecebaráti, Hont, Drégelypalánk, Nagyoroszi)						
Kelet (Borsosberény, Diósjenő, Nógrád, Berkenye, Szendehegy)						
Nyugat (Ipolydamásd, Letskés, Ipolytölgyes, Nagybörzsöny, Vámosmikola, Perőcsény)						
Dél/Dunakanyar (Kismaros, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Szob, Kóspallag, Márianosztra, Szokolya)						

1.12. A Börzsöny melyik részén szokott túrázni vagy kirándulni? Több választ is bejelölhet. (B)

- Észak (Tésa, Kemence, Bernecebaráti, Hont, Drégelypalánk, Nagyoroszi)
- Kelet (Borsosberény, Diósjenő, Nógrád, Berkenye, Szendehegy)
- Nyugat (Ipolydamásd, Letskés, Ipolytölgyes, Nagybörzsöny, Vámosmikola, Perőcsény)
- Dél/Dunakanyar (Kismaros, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Szob, Kóspallag, Márianosztra, Szokolya)
- nem tudom/nem válaszolok

1.13. Melyik településeket szokta meglátogatni Börzsönyi/Cserháti kirándulása során? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

• Nagymaros (B)	• Diósjenő (B)
• Kismaros (B)	• Nógrád (B)
• Zebegény (B)	• Hollókő (Cs)
• Szokolya (B)	• Rimóc (Cs)
• Szob (B)	• Varsány (Cs)
• Nagybörzsöny (B)	• Nagylóc (Cs)
• Kemence (B)	• Buják (Cs)
• Drégelypalánk (B)	• Alsótold (Cs)
	• Magyarnándor (Cs)

- Mohora (Cs)
- Terény (Cs)
- Szanda (Cs)
- Cserhátsurány (Cs)
- Cserháthaláp (Cs)
- Ecseg (Cs)
- Nógrádsipek (Cs)
- egyéb, éspedig

1.14. Mi a célja a Börzsönyi/Cserhádi látogatásainak? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- túrázás (B, Cs)
- kirándulás (B, Cs)
- biciklizés (B, Cs)
- lovasprogramok (B, Cs)
- vízitúrázás (kajak, kenu, motorcsónak) (B)
- strandolás (B)
- kisvasutazás (B)
- üdülés, kikapcsolódás, pihenés (B, Cs)
- fotózás (B, Cs)
- horgászat (B)
- vadászat (B, Cs)
- kutatás (B, Cs)
- kulturális értékek megismerése (B, Cs)
- rendezvényen való részvétel (falunap, Ipolyfeszt, Börzsöny Barokk Napok, terepmaraton, Hollókői Húsvét, stb.) (B, Cs)
- egyéb, éspedig

1.15. Miért esett a választása a Börzsönyre/ Cserhátra? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- tájképi adottságok
- kellemes klíma
- az agglomerációból, fővárosból könnyen megközelíthető
- vendégszerető lakosság
- kedvező árak
- magas hegyek meghódítása (B)
- vadregényes erdők (B)
- változatos táj (Cs)
- színvonalas szolgáltatások
- kulturális értékek
- alacsony turistaforgalom
- jó levegő
- egyéb

1.16. Módosított-e a járványhelyzet a Börzsönybe látogatási szokásain? (B)

- nem
- igen, többet jövök
- igen, kevesebbet jövök
- egyéb, éspedig

1.17. Volt-e valamilyen programon a Börzsönyben? Több választ is bejelölhet. (B)

- Ipoly Feszt
- Börzsöny Barokk Napok
- Vénégyszőlő Fesztivál és Színházi Találkozó
- Nagymarosi piac
- Falunap
- Börzsönyring
- Panorámafutás
- Természetjáró Fesztivál
- Hiúz Ház rendezvénye
- Katalinpusztai Kirándulóközpont rendezvénye
- nem voltam/nem válaszol

1.18. Milyen típusú szálláshelyen szokott megszállni? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- hotel, szálloda
- panzió
- apartman
- vendégház
- menedékház, turistaház
- sátrazás/kemping/lakókocsi
- saját nyaraló
- ismerősöknél
- nem szálllok meg
- itt lakom
- egyéb

2. Táj és természet állapota, helyi termékek, ökoszisztéma-szolgáltatások

2.1. Ön szerint mi a Börzsöny/ Cserhát legfontosabb értéke, pozitívuma? (B, Cs)

2.2. Ön szerint mi a Börzsöny/ Cserhát legfontosabb problémája, hiányossága? (B, Cs)

2.3. Mi az a három szó, ami először eszébe jut a Börzsönyről? (B, Cs)

2.4. Mit gondol, milyen a természeti értékek állapota? (B, Cs)

1 nagyon rossz, sokat kellene rajta javítani

2 rossz, lehetne rajta javítani

3 közepes, megfelelő

4 jó

5 nagyon jó

2.5. Ön szerint mely növények találhatók meg a Börzsönyben/ Cserhátban? (Több választ is bejelölhet) (B, Cs)

- magyarföldi husáng (B)
- buglyos páfrány (B)
- magyar sóvirág (B, Cs)
- sziki ballagófű (B, Cs)
- közönséges mézpázsit (B, Cs)
- pávafarkú salamonpecsét (B)

- Janka-tarsóka (Cs)
- piros kígyószisz (Cs)
- leánykökörcsin (Cs)

2.6. Ön szerint mely állatok találhatóak meg a Börzsönyben/ Cserhátban? (Több választ is bejelölhet) (B, Cs)

- havasi cincér (B)
- citromsármány (B)
- nagy póling (B, Cs)
- nagy goda (B, Cs)
- hiúz (B)
- ugartyúk (B, Cs)
- nagy tűzlepke (Cs)
- fekete harkály (Cs)
- vadmacska (Cs)

2.7. Szokott-e túrázni? (B, Cs)

- igen
- nem
- nem tudom/nem válaszol

2.8. Ha az előző kérdésre a válasza igen volt, abban az esetben mit ad Önnek a túrázás? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- kikapcsolódást
- mozgás örömet
- jó levegőt
- inspirációt
- egyedüllétet
- társaságot
- csendet, nyugalmat
- tudást
- feltöltődést jelent, kiszellőztetem a fejem
- forrásvíz kóstolási lehetőséget
- pihenést
- rekreációt
- gyűjtögetési lehetőséget
- panorámát (B)
- egyéb

2.9. Milyen a turistautak állapota a Börzsönyben/ Cserhátban? (B, Cs)

- 1 nagyon rossz, sokat kellene rajta javítani
- 2 rossz, lehetne rajta javítani
- 3 közepes, megfelelő
- 4 jó
- 5 nagyon jó

2.10. Kéktúrázik-e? (B, Cs)

- igen
- nem
- nem tudom/nem válaszol

2.11. Ha igen, gyűjti-e a pecsétet? (B, Cs)

- igen
- nem
- nem tudom/nem válaszol

3. Hiányosságok, fejlesztési lehetőségek

3.1. Mit szokott igénybe venni a Börzsöny/ Cserhát adta turisztikai lehetőségek közül? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- tanösvény
- erdei iskola
- látogatóközpont (B)
- túraútvonal
- túravezetés
- fotós les
- kilátó
- kisvasút (B)
- strand (B)
- lovaglási lehetőség (B)
- kerékpárkölcsonzó
- kiállítás
- Dunakanyar körjárat (B)
- vendéglátóhelyek a közelben
- kisbolt a közelben
- szálláshely a közelben
- Hollókő ófalu kiállítóterei (Cs)
- Rimóc babamúzeum (Cs)
- Rimóc Palóc főkötő kiállítás (Cs)
- Glatz Oszkár kiállítás (Cs)
- egyéb, éspedig
- nem tudom/nem válaszolok

3.2. Milyen szakmai turisztikai fejlesztéseket látna szívesen a Börzsönyben/ Cserhátban? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- lovaglási lehetőség
- erdei iskola
- látogatóközpont
- Dunakanyar körjárat (B)
- szakember által vezetett kis csoportos növényismereti túra
- szakember által vezetett kis csoportos geológiai túra

- szakember által vezetett kis csoportos állatismereti túra
- szakember által vezetett kis csoportos tájtörténeti túra
- szakember által vezetett kis csoportos fotóstúra
- szakember által vezetett kis csoportos ehető gomba, vadnövény, gyógynövény túra
- természetvédelmi jellegű gyermekprogramok
- egyéb, éspedig
- nincs szükség fejlesztésre
- nem tudom/nem válaszolok

3.3. Milyen egyéb turisztikai fejlesztéseket látna szívesen a Börzsönyben/ Cserhátban? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- fotós les
- kilátó
- kisvasút
- padok
- WC
- strand
- kerékpárkölcsonzó
- tanösvény
- vendéglátóhelyek a közelben
- kisbolt a közelben
- kézműves és helyi termékek boltja
- több szálláshely a közelben
- infrastruktúra fejlesztés
- egyéb, éspedig
- nincs szükség fejlesztésre
- nem tudom/nem válaszolok

4. Demográfia

4.1. Kérjük, adja meg a lakóhelye szerinti települést:..... (B, Cs)

4.2. Milyen forrásból szerzett információt a Börzsöny természeti értékeiről? Több választ is bejelölhet. (B, Cs)

- itt nőttem fel, ismerem a környéket
- itt élnek a nagyszülők/rokonok
- nyaralója van itt
- barátoktól, ismerősöktől kaptam információt
- családtagoktól
- helyi információs irodából
- ismertető füzetből
- útikönyvből
- internetről
- kutatásokból
- Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság rendezvényeiről (B)
- Bükk Nemzeti Park Igazgatóság rendezvényeiről (Cs)

- Ipolyerdő Zrt. rendezvényeiről (B)
- Ipolyerdő/Egererdő Zrt. rendezvényeiről (Cs)
- gyerekkorában táborozott a környéken
- egyéb, és pedig.....
- nem szereztem információt

4.3. Szívesen visszatérne-e a Börzsönybe/ Cserhátba? (B, Cs)

- igen, biztosan
- valószínűleg igen
- nem biztos, de elképzelhető
- nem
- nem tudom még

4.4. Tagja-e valamilyen természetjáró vagy természetvédelmi civil társaságnak? Ha igen, melyiknek? (B, Cs)

4.5. Az Ön neme: (B, Cs)

- nő
- férfi

4.6. Az Ön kora: (B, Cs)

- 18 év alatti
- 19-30
- 31-40
- 41-50
- 51-60
- 61-70
- 70 év feletti

4.7. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége? (B, Cs)

- általános iskola
- szakmunkásképző/szakközépiskola
- gimnázium
- főiskola/egyetem
- egyéb, és pedig

4.8. Az Ön családjában mennyi az egy főre eső havi nettó jövedelem? (B, Cs)

- 50 000 Ft alatt
- 50 001 -100 000 Ft
- 100 001 – 150 000 Ft
- 150 001 -300.000 Ft
- 300.001- 500.000 Ft
- 500.000 Ft felett
- nem tudom/nem válaszol

10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Hálás köszönettel tartozom mindenekelőtt a szüleimnek, akik mindenben támogattak, elfogadták döntésemet és lehetővé tették számomra a dolgozat elkészítését. Segítségük nélkül nem készült volna el ez az értekezés. Férjemnek, aki végtelen türelméről tett tanúbizonyságot, lelki és szakmai támogatást nyújtott számomra, a házimunkák átvállalásával és a Zotero-ban való jártasságával nagyban elősegítette a dolgozat megvalósulását. Köszönöm a barátaimnak, hogy elnézőek voltak velem és nem nehezteltek rám, hanem biztosítottak támogatásukról, mikor a dolgozatra hivatkozva hónapokig, évekig nem láthattak.

Köszönettel tartozom konzulenseimnek Tormáné Kovács Eszternek és Saláta Dénesnek, akik mindenben a segítségemre voltak, szakmai tanácsokkal láttak el, odaadó munkájuk nélkül a dolgozat nem készülhetett volna el.

Köszönöm segítségét Orosz Györgynek, aki tanácsaival elősegítette dolgozatom előrehaladását, illetve térképeivel tette teljessé azt.

Köszönöm a támogatást Urbányi Bélának, aki tehermentesített és adott időt számomra a munkahelyemen, hogy a dolgozat elkészüljön határidőre.

Természetesen a dolgozat nem készülhetett volna el az interjúalanyok és a kérdőívet kitöltő válaszadók nélkül. Még egyszer nagyon szépen köszönöm segítségüket.

Mindenkinek köszönöm szépen a segítségét, aki valamilyen formában hozzájárult a dolgozat elkészüléséhez, de nem szerepel a felsorolásban.